

**PROBLEME
DE LINGVISTICĂ
GENERALĂ**

Vol. III

PROBLEME DE LINGVISTICĂ GENERALĂ

Vol. III

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMINE

Redactor responsabil
ACAD. AL. GRAUR

Redactor responsabil
adjunct
I. COTEANU

S U M A R

	<u>Pag.</u>
P. MICLĂU, Abstract și concret în limbă	9
LUCIA WALD, Note cu privire la raportul dintre conținut și formă în limbă	41
S. STATI, Categoriile posibilitate și realitate în lingvistică	51
ELENA SLAVE, Rolul procedeeleor afective în comunicare și cunoaștere	69
AL. GRAUR, Influența reciprocă a elementelor limbii	83
V. RUSU, Note despre legătura dintre fenomenele de limbă și istoria societății	95
M. SALA, Observații asupra dispariției limbilor	107
I. RIZESCU, Rolul factorilor interni și al factorilor externi în dezvoltarea limbii	125
LAURA VASILIU, Cîteva observații asupra conținutului semantic al prepozițiilor în lumina categoriilor generalului și particularului	139

S O M M A I R E

	<u>Page</u>
P. MICLĂU, Abstrait et concret en matière de langue	9
LUCIA WALD, Notes au sujet du rapport contenu-forme dans la langue	41
S. STATI, Les catégories possibilité et réalité en linguistique	51
ELENA SLAVE, Le rôle des procédés affectifs dans la communication et dans la connaissance	69
AL. GRAUR, Influence réciproque des éléments de la langue	83
V. RUSU, Notes sur le rapport existant entre les phénomènes linguistiques et l'histoire de la société	95
M. SALA, Remarques sur la disparition des langues	107
I. RIZESCU, Du rôle des facteurs internes et externes dans le développement de la langue	125
LAURA VASILIU, Remarques sur le contenu sémantique des prépositions, à la lumière des catégories du général et du particulier	139

СОДЕРЖАНИЕ

	<u>Стр.</u>
П. МИКЛЭУ, Абстрактное и конкретное в языке	9
ЛУЧИЯ ВАЛД, Заметки об отношении между содержанием и формой в языке	41
С. СТАТИ, Категории возможности и действительности в лингвистике	51
Е. СЛАВЕ, Роль аффективных приемов в общении и познании	69
АЛ. ГРАУР, Взаимное влияние элементов языка	83
В. РУСУ, Заметки о связи языковых явлений с историей общества . . .	95
М. САЛА, Замечания по поводу исчезновения языков	107
И. РИЗЕСКУ, Роль внутренних и внешних факторов в развитии языка	125
ЛАУРА ВАСИЛИУ, Некоторые замечания по поводу семантического содержания предлогов в свете категорий общего и частного . . .	139

ABSTRACT ȘI CONCRET ÎN LIMBĂ

DE

P. MICLĂU

S-a format o tradiție în gramatici de a împărți substantivele în concrete și abstracte. Recent această împărțire a fost supusă din nou analizei. Pornindu-se de la inconsecvența delimitării s-a arătat chiar că pentru gramatică ea nici nu este necesară¹. Acad. Al. Graur, de acord cu ideea că delimitarea nu se justifică pentru gramaticile elementare, aduce în discuție fapte care demonstrează totuși utilitatea studierii abstractului și concretului în lingvistică atât pentru lămurirea unor fapte particulare, cât mai ales a unor chestiuni de lingvistică generală².

Am impresia că cei care nu sînt satisfăcuți de strictetea delimitării între substantive concrete și abstracte comit o greșeală de principiu. Supraestimînd greutatea practică a clasării unor cuvinte la una din cele două categorii, ei ajung să nege însuși rostul delimitării. Printr-o mică exagerare am putea socoti o astfel de atitudine drept agnosticism, asemănătoare tendinței de a nega existența dialectelor pentru că nu le putem despărți exact, sau a fondului principal lexical pentru că unele cuvinte nu știm precis unde să le încadrăm³.

Cercetarea categoriilor de concret și abstract în limbă s-a rezumat la partea ideală a cuvîntului — la sens. Aceasta pare normal, deoarece delimitarea între cele două clase s-a făcut în primul rînd în gramatică. Pentru lingvistica generală însă întreaga problemă se lămurește rai bine

¹ Vezi Finuța Asan, *Categoriile substantivului*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, Ed. Academiei R.P.R., București, 1958, p. 40—41, unde se dă o listă de gramatici care se ocupă de despărțirea în abstracte și concrete; Tatiana Slama-Cazacu, *Despre „cuvinte concrete” și „cuvinte abstracte”*, același volum, p. 805—809.

² *Studii de lingvistică generală*, variantă nouă, Ed. Academiei R.P.R., București, 1960, p. 219 — 226 (Se va prescurta în continuare *Studii* . . .). Pentru utilitatea separării concretelor de abstracte în studiul istoriei limbii vezi și acad. Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, Ed. Academiei R.P.R., București, 1954, p. 134—145 (se va prescurta *Încercare* . . .).

³ Vezi acad. Al. Graur, *Studii* . . ., p. 488—489; I. Coteanu, *Realitatea obiectivă a fondului principal lexical*, în *Studii și cercetări lingvistice*, 1958, nr. 3, p. 402.

dacă se analizează rolul complexului sonor în procesul de abstractizare. O astfel de analiză va pune în lumină dialectica abstractului și concretului în cuvînt, natura contradictorie a elementelor limbii; acestea se pot referi în mod simultan la aspecte concrete și abstracte. Stabilirea unor criterii de identificare a celor două categorii se justifică deci ca necesitate științifică imperioasă. Dată fiind importanța categoriei de concret pe plan logic, se impune ca, după discutarea criteriilor, să se arate reflexul în limbă al procesului de ridicare de la abstract la concret. În lucrarea de față mă voi ocupa așadar de :

— Rolul complexului sonor în trecerea de la cunoașterea senzorială la cea rațională;

— Criteriile pentru delimitarea între concrete și abstracte în limbă;

— Mijloacele lingvistice ale ridicării de la abstract la concret.

I

În discuțiile duse în legătură cu elementul concret și abstract în limbă s-a pornit de obicei de la părerile logicii tradiționale, neglijîndu-se specificul limbii ca al doilea sistem de semnalizare. În general, în lingvistică s-a folosit puțin învățătura lui I. P. Pavlov privitoare la activitatea nervoasă superioară. În realitate, numai principiile de bază ale lui Pavlov permit o înțelegere dialectică a categoriilor discutate aici.

În procesul de semnalizare, cuvintele îndeplinesc mai multe funcții. Fiecare din acestea pune în evidență o anumită latură a îmbinării concretului cu abstractul, a legăturii dintre cele două sisteme de semnalizare.

1. Funcția de abstractizare și generalizare. Se știe că formele de cunoaștere senzorială există numai pe baza unui contact inițial nemijlocit cu obiectele. O percepție și chiar o reprezentare este de neconceput fără reflectarea directă, prin simțuri, a trăsăturilor concrete ale lucrurilor. Cunoașterea rațională înseamnă însă abstragerea trăsăturilor esențiale comune unei clase de obiecte. Noțiunea ne dă imaginea generalizată a obiectului¹.

Reflectînd esența, noțiunea trebuie să se îndepărteze de obiect tocmai pentru a intra în esența lui. „Mișcarea cunoașterii către obiect poate întotdeauna să meargă numai dialectic : a da înapoi pentru a nimeri mai bine — reculer pour mieux sauter (savoir?)”². De aceea noțiunea,

¹ Vezi M. Rosenthal, *Problemele dialecticii în „Capitalul” lui Marx*, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 179.

² V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 253. (Vezi nota traducătorului.) Aceasta nu înseamnă că gîndirea se îndepărtează de obiect în sensul că nu-l reflectă just. „Gîndirea, pornind de la concret la abstract, nu se îndepărtează — dacă este justă — de adevăr, ci se apropie de el”, spune V. I. Lenin (*lucr. cit.*, p. 140). Dezvoltînd această teză, S. F. Efimov arată (într-un studiu cu titlul *Конкретное понятие и чувственное знание* în *Вопросы философии*, 1956, nr. 3, p. 60) că : „... formînd noțiuni, noi nu ținem seama de anumite laturi și trăsături ale realității și astfel ne îndepărtăm de ea”. Dar mai departe : „Într-un anumit sens aceasta este o îndepărtare de la realitate, dar o îndepărtare care ne dă posibilitatea de a o înțelege mai profund și mai fidel” (p. 71).

în organizarea ei, se leagă de un element exterior lucrului și anume de complexul sonor. Vorbind despre capacitatea creierului uman de a reflecta esența, A. Kiselincev arată că : „Această capacitate a scoarței cerebrale a omului provine în primul rând de la natura generalizatoare a limbajului ca excitant condiționat”¹.

Existența unui sistem de semnalizare pe plan rațional nu implică însă independența absolută a sistemului din planul senzorial. Dimpotrivă, la om, primul sistem este strâns legat de al doilea². Baza obiectivă a legăturii dintre cele două sisteme o constituie raportul dintre particular și general.

Să vedem mai amănunțit cum se prezintă, în perspectiva abstracțiunii, elementul general și particular în cuvânt, precum și felul de exprimare a esenței; lămurirea acestor chestiuni va fi o premisă pentru delimitarea dintre abstract și concret în limbă.

Problema generalului a fost discutată la substantive : „Substantivul are un sens general când denumește o totalitate de lucruri sau de ființe sau când indică genul, specia, categoria sau familia. În primul caz, sensul general al substantivului e exprimat în mod concret ; în al doilea caz, în mod abstract”³. Autoarea dă exemple de substantive abstracte ca *fericire*, *liniște*, *ură* și arată că sfera lor poate fi restrinsă, dar nu individualizată⁴. Unul din argumentele Finuței Asan împotriva necesității de a despărți substantivele în concrete și abstracte este că substantivele socotite abstracte de *Gramatica Academiei* „numesc și noțiunea (generalul) și o anumită acțiune, stare, însușire (particularul)”⁵. La fel, celelalte substantive, socotite de obicei concrete, pot fi și abstracte.

Unde este adevărul? De fapt, pe bună dreptate, când se discută chestiunea abstractului și în general abstractizarea în limbă se pun pe același plan perechile de categorii — individualul cu concretul și generalul cu abstractul. Astfel evoluția limbii de la concret la abstract e privită adesea prin prisma gradului de generalizare⁶. Indienii americani, care au 12 cuvinte pentru „a spăla”, sînt socotiți, în cazul dat, la un nivel scăzut de abstractizare. Fiind vorba însă de o noțiune distinctivă⁷, reflectarea

¹ Asen Kiselincev, *Teoria marxist-leninistă a reflectării și învățătura lui I. P. Pavlov despre activitatea nervoasă superioară* (traducere din limba bulgară), Ed. științifică, București, 1958, p. 268.

² „Nu numai noțiunile noastre, dar și imaginile noastre subiective nemijlocite se pun în concordanță cu realitatea obiectivă prin intermediul celui de-al doilea sistem de semnalizare păstrînd (care păstrează — n.n.) rolul conducător în întreaga activitate de semnalizare desfășurată de scoarța cerebrală”. (Idem, p. 269; vezi și paginile următoare.)

³ Rita Marinovici, *Observații în legătură cu sensul general al substantivelor*, în *Limba română*, 1956, nr. 6, p. 35.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Finuța Asan, *lucr. cit.*, p. 41.

⁶ Vezi, de exemplu, C. Otobîcu, *Note despre legile de dezvoltare a limbii*, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. I, Ed. Academiei R.P.R., București, 1959, p. 56 ș. u., unde trecerea de la concret la abstract e socotită o lege de dezvoltare.

⁷ Deosebirea între noțiuni care exprimă esența obiectului în determinări complexe (noțiuni științifice) și noțiuni obișnuite (numite mai nou distinctiv) datează de la Aristotel. Vezi D. P. Gorski, *Роль языка в познании*, în volumul *Мышление и язык*, sub redacția lui D. P. Gorski, Moscova, 1957, p. 85 ș. u.; Henri Wald, *Introducerea în logica dialectică*, Ed. Academiei R.P.R., București, 1959, p. 120—121; N. N. Lopatnikova, N. A. Movșovici, *Précis de lexicologie du français moderne*, Moscova, 1958, p. 11—12.

experienței sociale nu depinde în mod strict de forma lingvistică concretă, în care se întruchipează. „Se știe că indianul hopi denumește apa din vas și apa din lac prin cuvinte diferite; aceasta, totuși, nu-i schimbă lui înțelegerea faptului că, turnînd apa din vas în lac, el nu amestecă două substanțe diferite”¹. În dezvoltarea societății cuvintele nu fac decît să consacre un rezultat al muncii de abstractizare. Cu ajutorul cuvintelor generale se fixează în minte noțiuni elaborate pe baza unui material lingvistic existent anterior.

Cuvîntul, prin sensul lui, exprimă deci esența manifestată în noțiune. În același timp el redă generalul. „Generalul este extinderea esenței de-a lungul fenomenelor particulare: e, oarecum, latura cantitativă a esenței”². Pornind de la această definire a generalului, esența de cea mai mică generalitate se întîlnește la numele proprii, deoarece funcția lor principală este aceea de a numi individul la care se referă³. Ele nu se formează prin abstractizarea unor note comune mai multor exemplare.

Restul cuvintelor exprimă esențe de diferite grade. S-a negat totuși capacitatea cuvîntului de a exprima esența în cazul cînd obiectul e denumit, în mod transparent, prin reliefarea unei însușiri: „telefon e socotit doar „departe vorbitor”... nu se poate cere cuvîntului izolat să exprime esența unei părți oricît de mici din natură sau societate, de vreme ce însușirea nu numai că nu este esență, dar se află în contradicție cu esența”⁴. În sprijinul afirmației s-ar putea aduce teza lui Lenin că „denumirea este o întîmplare și nu exprimă *însăși esența lucrului*”⁵. Dar această afirmație arată doar că forma transparentă nu e tot una cu esența, ceea ce nu împiedică însă de loc ca esența să fie conținută în cuvînt. Lenin însuși a subliniat că în cele mai particulare afirmații există elemente de necesitate, de general⁶. Relevarea unei însușiri nu implică deci absența trăsăturilor esențiale⁷. Se poate evoca o însușire care coincide cu o trăsătură esențială (tip lat. *fluvius*) sau una care aduce o notă în plus pe lângă cele esențiale (tip *capră* — de tăiat lemne).

Deci toate cuvintele unei limbi exprimă trăsăturile esențiale ale lucrurilor denumite. Esențialitatea variază după categoria de cuvinte și după gradul de dezvoltare a popoarelor. În fond, esența conținutului unui cuvînt nu depinde de structura lui interioară, ci de practică. „Din mulțimea de note pe care le are orice obiect, practica pune pe primul plan, ca-

¹ N. A. Leontiev și A. A. Leontiev, *Cu privire la problema „sistemului lingvistic individual”*, în *Revista de psihologie*, 1960, nr. 4, p. 16.

² Acad. A. Joja, *Elemente pentru explicarea deducției și inducției (I)*, în *Cercetări filozofice*, 1955, nr. 3, p. 68.

³ Vezi N. N. Lopatnikova, N. A. Movșovici, *lucr. cit.*, p. 14; Pavel Trost, *Zur Theorie des Eigennamens, in Omagiu lui Iorgu Iordan*, București, 1958, p. 867—869; acad. Al. Graur, *Studii ...*, p. 208.

⁴ I. Coteanu, *Contribuții la o semasiologie sistematică*, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. I, Ed. Academiei R.P.R., București, 1959, p. 17.

⁵ V. I. Lenin, *lucr. cit.*, p. 251.

⁶ *Ibidem*, p. 323.

⁷ Vezi A. P. Dulzon, *Contribuții la problema legăturii dintre limbă și gândire*, în *Analele romîno-sovietice, seria filozofie*, 1956, nr. 4, p. 49—55 (tradus din *Вопросы языкознания*, 1956, nr. 3).

notă esențială, pe aceea care este obiectiv determinantă în situația concretă respectivă a legăturilor și raporturilor lui”¹.

Se ajunge însă și la extrema contrară, adică se neagă elementul individual în limbă: „...cuvintele denumesc noțiuni și nu obiecte. Ele nu sînt legate de obiect, ci de noțiune”². Dar generalul nu există decît în particular, iar particularul, deși incomplet, e înglobat în general³. Procesul de abstractizare a trăsăturilor comune nu elimină însă individualul, ci îl include în esențial și general; abstractizarea „nu neagă, ci doar separă temporar generalul de particular”⁴. Aceasta face ca un cuvînt să se poată referi, prin sensul lui, simultan și la noțiune și la obiect⁵. Un substantiv, de exemplu „denotează” o serie de obiecte și „conotează” un număr de calități. „Conotarea este tocmai semnificația cuvîntului, și ea hotărâște asupra folosirii lui, adică asupra denotării”⁶. De fapt funcția aceasta dublă a cuvîntului vine de la faptul că în vorbire nu operăm cu noțiuni izolate, ci cu judecăți. Într-o judecată noțiunea nu ne atrage atenția asupra ei ca atare, ci „asupra raportului concret dintre obiect și o însușire a lui, sau asupra raportului dintre lucrurile care formează obiectul afirmației (sau negației) cuprinse în judecată”⁷. Pe cînd noțiunea reflectă numai însușirile esențiale și necesare, judecata se poate referi la orice însușire; așa cum în formele cunoașterii senzoriale se cuprinde și generalul, dar nu separat, tot așa și în noțiune se cuprinde și particularul, deși acesta nu are o formă de exprimare proprie, de sine stătătoare⁸. Pentru lingvist aceste indicații sînt foarte importante. Ele constituie tocmai baza gnoseologică care ne permite să afirmăm că, pe lîngă conținutul său general, abstract cuvîntul poate trezi și reprezentarea obiectului. „Legătura indisolubilă a noțiunilor (sau a conceptelor) cu reprezentările și percepțiile determină facultatea cuvîntului de a exprima nu numai noțiuni, dar de asemenea și reprezentări”⁹. Nu este vorba însă de o exprimare verbală a reprezentării, ci de evocarea ei, determinată de faptul deja pomenit: cuvîntul exprimă noțiunea și în același timp poate denumi obiectul¹⁰. Aceasta face ca, în delimitarea cuvintelor concrete de cele abstracte, criteriul psihologic al reprezentării să poată fi menținut și folosit cu succes¹¹.

¹ *Logica*, sub redacția lui D. P. Gorski și P. V. Tavanț (traducere din limba rusă), Ed. științifică, București, 1957, p. 45.

² C. Otobicu, *lucr. cit.*, p. 60.

³ Vezi V. I. Lenin, *lucr. cit.*, p. 323.

⁴ Pavel Apostol, *Funcțiunea de cunoaștere a noțiunii*, în *Probleme de logică*, Ed. Academiei R.P.R., București, 1956, p. 143, *passim*.

⁵ Vezi Acad. Al. Graur, *Studii...*, p. 107, 209.

⁶ E. Goblot, *Traité de logique*, Paris, 1924, p. 105.

⁷ *Logica...*, p. 37.

⁸ Vezi P. V. Kōpnin, *Формы мышления и их взаимосвязь*, în *Вопросы философии*, 1956, nr. 3, p. 49–51.

⁹ N. N. Lopatnikova, N. A. Moșovici, *lucr. cit.*, p. 13.

¹⁰ Vezi I. Coteanu, *Note pe marginea citorva studii recente despre cuvînt*, în *Studii și cercetări lingvistice*, 1957, nr. 2, p. 186 ș. u., unde se vorbește de funcția de materializare a noțiunii și de cea de individualizare.

¹¹ Vezi mai jos, p. 17–20.

2. **Funcția de fixare.** Spre deosebire de formele cunoașterii senzoriale care sînt trecătoare, momentane, cunoașterea logică are, prin natura ei, un caracter permanent. O percepție, de pildă, reappare în conștiință de obicei prin reluarea contactului cu lucrul. Noțiunea însă, reflectînd esența, adică partea relativ stabilă a lucrului, nu impune refacerea de fiecare dată a proceselor de abstractizare și generalizare. Punctul de sprijin care conferă stabilitate noțiunii este tocmai complexul sonor. Acest excitant condiționat are calitatea de a face să apară în mintea noastră aceeași noțiune.

La om, primul sistem de semnalizare este influențat profund de al doilea¹. De aceea și formele cunoașterii senzoriale pot fi actualizate prin simpla excitație verbală. Lucrul acesta e adevărat în special pentru reprezentare. În felul acesta complexul sonor este un mijloc de fixare, de întărire a contactului direct cu obiectul. El schematizează în mintea noastră reflectarea atît pe plan rațional, cît și senzorial.

Prin urmare și în funcția de fixare, complexul sonor este factorul care permite îmbinarea dialectică dintre abstract și concret. Deși complexul sonor fixează în mintea noastră datele cunoașterii, totuși el nu reprezintă o frînă pentru dezvoltarea lor. Îndiferent dacă complexul sonor se schimbă sau nu, noțiunea poate să se dezvolte. Dezvoltarea noțiunii înseamnă fie corectarea unor note, ca rezultat al unei reflectări mai juste a esenței (cf. noțiunea de „balenă” sau noțiunile științifice ca „atom”, „lumină” etc.), fie obținerea unor determinări noi față de cele existente, ceea ce duce la așa-numita ridicare de la abstract la concret, despre care se va vorbi în ultima parte a lucrării.

3. **Funcția de diferențiere.** Fiecare formă de cunoaștere logică are un conținut diferit, pentru că în realitate îi corespund lucruri diferite. Noțiunile diferă între ele pentru că reflectă clase deosebite de obiecte și fenomene. Dar pentru a opera rapid cu noțiunile, pentru a avea o structură nervoasă dinamică, e necesar ca semnalele să difere între ele. Complexul sonor nu are deci rolul de a delimita segmente din masa amorfă a gândirii, cum se exprima Ferdinand de Saussure², ci de a semnaliza în mod automat noțiunile (diferite prin conținutul lor), iar prin ele de a determina răspunsuri adecvate. „Datorită întregii vieți anterioare a omului adult, cuvîntul este legat cu toți excitanții externi care ajung pînă la scoarța cerebrală, cuvîntul semnalizează, înlocuiește și de aceea poate să provoace toate acțiunile și reacțiile organismului condiționate de acești excitanți”³.

Fiind un semnal de gradul al doilea, cuvîntul poate trezi, așa cum s-a văzut, și aspecte ale reflectării senzoriale. Prin aceasta el face posibilă nu numai o activitate nervoasă superioară, ci și referirea la obiectul concret, chiar cînd acesta nu cade sub simțuri și anume prin intermediul imaginii senzoriale. Reprezentările, ca și noțiunile și mai mult decît ele, au conținuturi diferite din cauza realităților care le corespund, dar pentru

¹ Vezi A. Kiselincev, *lucr. cit.*, p. 258.

² *Cours de linguistique générale*, Paris, 1931, p. 156.

³ I. P. Pavlov, citat după A. Kiselincev, *lucr. cit.*, p. 234.

o evocare dinamică ele sînt diferențiate de cuvînt. Complexul sonor leagă așadar între ele noțiunile și reprezentările și în funcția lui de diferențiere.

Pe lîngă elemente cu funcția de a deosebi sensurile între ele, apar elemente lingvistice cu rolul de a diferenția categorii largi de cuvinte și de sensuri gramaticale — morfemele caracteristice părților de vorbire și categoriilor gramaticale. Morfemele gramaticale (și mijloacele echivalente) aduc determinări noi față de ideea de bază exprimată de morfemul rădăcinii¹, realizînd și în acest sens ridicarea de la abstract la concret.

4. Funcția de comunicare. Senzațiile, percepțiile și reprezentările sînt forme de cunoaștere individuale, ele nu pot fi transmise prin simțuri de la un individ la altul. În ce privește formele cunoașterii raționale ele nici nu au putut apărea decît prin efortul comun al unei colectivități. Abstractizarea și generalizarea au fost posibile numai în procesul muncii *colective*. Comunicarea în cadrul muncii a făcut ca de la început limba și gîndirea să capete un caracter social. „Limba este la fel de veche ca și conștiința; limba *este* conștiința reală, practică, existentă și pentru alți oameni și numai astfel existentă și pentru mine însumi, și limba se naște, ca și conștiința, tocmai din nevoia, din necesitatea imperioasă de a comunica cu alți oameni” — afirmă Marx și Engels².

Tocmai pentru că au nevoie să-și comunice în procesul muncii anumite lucruri, oamenii le reflectă în mintea lor. „În limbă, societatea a reflectat și a consolidat semnificația reală a acelor însușiri și corelații din realitate care sînt în strînsă legătură cu viața și nevoile, cu interesele oamenilor în societate”³. În procesul de comunicare se afirmă sau se neagă ceva despre un obiect în ansamblu sau despre însușirile lui. Și din punctul de vedere al comunicării cuvîntul trebuie să se poată referi fie la generalul abstract, fie la particularul concret. Prin urmare și funcția de comunicare duce la îmbinarea dialectică a abstractului și concretului în cuvînt.

5. Funcția de obiectivizare. Cunoașterea senzorială este obiectivă prin conținut, adică prin corespondența cu realitatea. De asemenea, formele logice de cunoaștere sînt obiective prin faptul că le corespund lucruri și fenomene existente în afara conștiinței și prin aceea că ele reflectă just realitatea⁴. Exprimînd date ale unei gîndiri obiective, complexul sonor servește la organizarea unei anumite structuri de sensuri lexicale și gramaticale valabile pentru comunitatea lingvistică. Astfel limba, ca fapt de conștiință obiectiv, devine obiectivă și prin sancționarea ei de societate în procesul de comunicare. Individul e obligat să gîndească și să comunice în sistemul lingvistic existent în societate, independent de voința lui; „cuvîntul este pentru el, în primul rînd, un mijloc de însușire a cunoștințelor și ideilor elaborate social”⁵.

¹ Vezi mai jos, p. 25—26.

² K. Marx și F. Engels, *Ideologia germană*, în *Opere*, vol. III, Ed. politică, București, 1958, p. 31.

³ A. Kiselincev, *lucr. cit.*, p. 236.

⁴ Vezi V. I. Lenin, *Materialism și empiriocriticism* (*Opere*, vol. XIV, cap. al II-lea, E.S.P.L.P., București, 1954).

⁵ A. N. Leontiev și A. A. Leontiev, *lucr. cit.*, p. 9.

Aceasta nu înseamnă că factorul subiectiv este fără nici o însemnătate. Individul poate să dea o coloratură personală cuvîntului, logică sau afectivă¹ și prin aceasta să-l facă mai concret. Elementul subiectiv este rezultatul tendinței vorbitorului de a aduce un element în plus față de simpla comunicare rațională. Cel mai important mijloc de a sublinia cele spuse este imaginea. Aceasta trebuie înțeleasă în două feluri. În primul rînd e vorba de încercarea de a trezi reprezentarea obiectului despre care se comunică ceva și aici se realizează unitatea dintre logic și concretul senzorial.

În al doilea rînd, și aceasta e mai important, pentru a exprima mai bine un lucru, vorbitorul folosește tropii, în special metafora. Prin metaforă se aduce în comunicare nu o simplă reprezentare, ci și o determinare logică suplimentară. Cînd un cuvînt nou, creat pe bază de tropi, se generalizează, se poate vorbi de un mijloc lingvistic sistematic de a obține determinări în planul concretului logic.

★

Am prezentat pînă aici cîteva chestiuni de principiu menite să schițeze rolul complexului sonor în apariția și dezvoltarea gîndirii abstracte.

Cercetarea sumară a fiecărei funcții a complexului sonor a pus în lumină unitatea dialectică a celor două sisteme de semnalizare. Al doilea sistem există numai pe baza primului și, mai mult, la om, primul sistem e profund influențat de al doilea, care are rol conducător în întreaga activitate nervoasă umană. Aceasta face ca în procesul de comunicare lingvistică elementul rațional să fie îmbinat cu concretul senzorial. În dezvoltarea semantică și gramaticală a limbii se elaborează în plus mijloace specializate pentru trecerea la concretul logic.

Concluziile trase la fiecare funcție sînt premisele gnoseologice teoretice care permit recurgerea la specificul îmbinării treptelor cunoașterii ca mijloc de delimitare între elementul concret și abstract în limbă.

II

Gramaticile fac de obicei deosebirea între substantive concrete și abstracte pornind de la criteriul reflectării nemijlocite prin simțuri. „Substantivele care denumesc ființe, lucruri etc. existente în natură și de a căror existență ne putem da seama prin simțurile noastre se numesc c o n c r e t e (nume de oameni, nume de animale, nume de plante, nume de lucruri etc.)”². După exemplele aduse se definește categoria opusă: „substantivele care arată acțiuni, stări, însușiri sau relații, considerate ca noțiuni, sînt substantive a b s t r a c t e ”³.

Această împărțire, ca și altele asemănătoare, a fost criticată. Nu reiau aici discuția. Pentru lingvistica romînească se pot consulta studiile citate la pagina 9. Ceea ce se pretează la confuzii este formularea „de a căror existență ne putem da seama prin simțuri”. De asemenea a doua formulare duce la confuzii: abstracte sînt substantivele „considerate ca noțiuni”.

¹ Vezi *Introducere în lingvistică*, Ed. științifică, București, 1958, p. 106—108.

² *Gramatica limbii romîne*, a Academiei R.P.R., București, 1954, vol. I, p. 123.

³ *Ibidem*.

Pe drept cuvînt se ridică obiecția că exemplele din prima categorie exprimă noțiuni. Greșeala este că pentru definirea concretelor se face apel la procesul reflectării senzoriale și nu la formele lui, în timp ce definiția abstractelor are în vedere formele cunoașterii logice, fără a le pune în opoziție cu cele senzoriale.

Comentînd criteriul propus de *Gramatica* Academiei R.P.R., Finuța Asan introduce în discuție, așa cum s-a văzut, raportul dintre general și particular ¹. Dacă ducem mai departe raționamentul care stă la baza clasificării din *Gramatică*, ar însemna că și *prietenie* e concret, cînd ne referim la o anumită manifestare de prietenie, după cum *cîine* într-o afirmație generală e abstract. Autoarea conchide că implicațiile criteriului propus în gramatică duc la soluții arbitrare.

De fapt, mai trebuie adăugat că raportul dintre particular și general în vorbire nu e tot una cu situația existentă în limbă. Implicațiile metafizice ale definițiilor din *Gramatică* nu rezultă din amestecul dintre general și particular, ci din faptul că la baza lor nu stă o analiză clară a specificului celor două trepte ale cunoașterii. Cum s-a văzut, raportul dintre general și particular explică dialectica concretului și abstractului; el nu poate oferi însă un criteriu de delimitare a lor.

★

Cel mai cuprinzător și utilizabil criteriu a fost cel tradițional, folosit în psihologia pedagogică. Deficiențele reproșate lui se datorează tot lipsei de încadrare strictă în teoria cunoașterii. Critica criteriului tradițional — *psihologic empiric* — a dus chiar la depășirea planului cunoașterii și la recomandarea unui criteriu ontologic: „împărțirea substantivelor în concrete și abstracte înseamnă separarea cuvintelor care numesc obiecte materiale („obiect” în sens larg de „corp fizic”) de cuvintele care numesc realități nemateriale” ². În acest caz, lingvistul e pus însă în situația de a aprecia (ne)materialitatea „obiectelor” numite. Unde vom clasa, conform criteriului propus, cuvinte ca *drac*, *iele*, *vircolac*, *zîă*?

Categoriile de abstract și concret aparțin teoriei cunoașterii. Nu se poate spune că în realitatea obiectivă există o despărțire între concrete și abstracte. De aceea criteriul pentru delimitarea între cele două categorii de cuvinte luate în discuție trebuie să fie de natură gnoseologică. În cele ce urmează voi folosi un singur criteriu — *criteriul gnoseologic*. În logica dialectică însă categoriile de concret și abstract sînt analizate pe trei trepte: concretul senzorial, abstractul logic și concretul logic. Corespunzător acestor trepte criteriul amintit va avea trei aspecte. Primul aspect va trebui să folosească la deosebirea între cuvinte concrete (care pot trezi forme de reflectare sau reacții din cadrul primului sistem de semnalizare) și abstracte (care nu pot determina procese specifice primei trepte de cunoaștere) în interiorul opoziției senzorial-logic. Aici voi prezenta criteriul psihologic-empiric, lărgindu-l atît în formulare, cît și în domeniul de aplicare.

¹ Finuța Asan, *lucr. cit.*, p. 41—42.

² *Ibidem*, p. 42. O formulare asemănătoare se întîlnește și la Tatiana Slama-Cazacu, *lucr. cit.*, p. 806.

Al doilea aspect al criteriului gnoseologic va folosi la elaborarea unei ierarhizări a diferitelor clase de cuvinte din punctul de vedere al abstrac-tizării. Cele două aspecte se îmbină: în sînul unei categorii de cuvinte abstracte determinate pe baza aspectului al doilea se pot stabili diferite grade de abstractizare pe baza primului.

Al treilea aspect va servi la analiza mijloacelor de trecere de la abstract la concret pe plan logic.

În cele ce urmează voi discuta pe scurt primele două laturi, deoa-rece e vorba doar de o sinteză a unor lucruri deja cunoscute. Latura a treia va constitui ultima parte a lucrării.

1. Sînt concrete acele cuvinte care, pe lîngă conţinutul lor raţional, pot determina o imagine sau o reacţie de natură senzorială (senzaţie, per-cepţie şi mai ales reprezentare), iar abstracte acelea al căror conţinut nu este reprezentabil pe plan senzorial, ci „pur” logic.

Cum se prezintă diferitele părţi de vorbire judecate după principiul propus? La substantive despărţirea se face destul de uşor. Astfel, de pildă, sînt concrete: *bărbat, copil, iepure, viţel, grîu, trandafir, masă, tablă* etc.; abstracte sînt numele de calităţi morale etc., de acţiuni, de stări, de relaţii, numele diferitelor categorii: *bunătate, inteligenţă, dezvoltare, deve-nire, existenţă, raport, unitate, cauzalitate* etc.

La cuvintele din prima categorie sensul abstract poate să evoce şi reprezentarea¹, fapt care principal a fost discutat la începutul lucrării, la cele din a doua sensul abstract există într-o stare, să-i zicem, pură.

Reprezentările pe care le determină cuvintele concrete nu sînt numai vizuale. Cuvinte ca *şuierat, tunet* sînt concrete pentru că evocă o imagine acustică. La fel pentru celelalte simţuri — *căldură, frig, asperitate, parfum, acrială* etc.

Concrete sînt şi substantivele care pot trezi o imagine realizată cu mijloacele ştiinţei moderne: *atom, electron, virus*² etc.

În sfîrşit, mai trebuie precizat că sînt concrete şi unele substantive care nu denumesc lucruri existente în realitatea obiectivă, ca: *drac, iele, vîrcolac, zîină*. Acestea au la bază o reprezentare formată tot din elemente reale, dar îmbinarea lor e rodul imaginaţiei³.

De asemenea nu poate fi contestat caracterul concret al unor sub-stantive care desemnează obiecte reprezentabile, dar nepercepute de o anumită categorie de vorbitori. Astfel, pentru vorbitorii limbii romîne cuvinte ca *bambus, tapir* sînt concrete. Unii au deja imaginea plantei şi animalului din cărţi, altora dacă n-o au încă, li se poate face cunoscută.

Adjectivele⁴ le putem împărţi în concrete şi abstracte după cum însuşirea pe care o denumesc e reprezentabilă sau nu pe plan senzorial în purtătorul ei. Sînt concrete acele adjective care, pe lîngă sensul general, pot trezi o senzaţie etc., iar abstracte, restul cu conţinut pur logic.

¹ Aceasta nu înseamnă că reprezentarea e condiţionată de limbă, baza ei e imaginea. Cf. Pavel Apostol, *lucr. cit.*, p. 133.

² Vezi Tatiana Slama-Cazacu, *lucr. cit.*, p. 807.

³ Vezi I. Coteanu, *lucr. cit.*, p. 175—176.

⁴ O delimitare sumară între concrete şi abstracte şi la alte părţi de vorbire decît sub-stantivul se găseşte la Tatiana Slama-Cazacu, *lucr. cit.*, p. 809.

Astfel, *negru, roșu, încet, strident, aromat, dulce, acru, aspru, moale* etc. sînt concrete; *bun, cuminte, deștept, formidabil, repetabil* etc. sînt abstracte.

Verbele sînt concrete dacă sensul lor relevă o acțiune, un proces, o stare reprezentabile nemijlocit în subiectul lor: *a fugi, a scrie, a cînta, a fluiera, a parfuma, a savura, a atinge* etc. Restul verbelor cu sens nereprezentabil sînt abstracte: *a cerceta, a descoperi, a deveni, a se îndoii, a medita* etc.; bineînțeles sînt abstracte auxiliarele și semiauxiliarele¹.

Numeralele sînt abstracte pentru că sensul lor nu poate fi legat de reprezentare. Pot să-mi reprezint o anumită cantitate de obiecte, dar pentru a avea delimitarea numerică trebuie să recurg neapărat la un raționament.

De asemenea pronumele, deși se poate referi la un obiect reprezentabil, e totuși abstract, întrucît nu pot să-mi reprezint sensul de „ea”, „acesta”, „al meu”, nici să percep calitatea de *eu* etc. într-un anumit obiect.

Adverbele sînt în general abstracte, deoarece arată o caracteristică a unei acțiuni, stări sau însușiri. Acestea pot fi concrete, dar determinarea lor e în general abstractă: *atît de dulce, foarte acru, parcă fuge*. Sînt totuși destule adverbe care aduc o complinire de așa natură încît fac acțiunea, însușirea, starea ușor reprezentabile într-un purtător. Pe acestea le vom socoti concrete: *agale, lîn, repede, de-a dura* etc. Categoria adverbilor concrete se mărește cu lotul de adjective concrete care sînt folosite adverbial: (*cîntă*) *duios*, (*fuge*) *încet*, (*țipă*) *strident*.

Prepozițiile sînt cuvinte care ajută la exprimarea raporturilor sintactice și este normal să fie considerate abstracte. Sensul lor este greu de precizat chiar din punct de vedere logic. Cu atît mai puțin pot fi legate prepozițiile de o reprezentare senzorială. Și cu toate acestea se vorbește de prepoziții concrete și abstracte². Delimitarea este justificată: e o deosebire netă între *către, dinspre, între, lîngă, pe, sub* și *a, cu, de, fără, pentru*. Criteriul folosit la celelalte părți de vorbire se aplică aici într-un mod mai larg: sînt concrete prepozițiile al căror înțeles concurează la constituirea unei situații reprezentabile, și abstracte cele care stabilesc raporturi realizate în situații nereprezentabile. Astfel în propoziția *Scaunul e lîngă masă*, prepoziția *lîngă* e concretă, pentru că participă la exprimarea unui raport realizat într-o situație care provoacă o imagine senzorială. Dimpotrivă dacă spun *Manualul acesta a fost scris pentru studenți*, prepoziția *pentru* e abstractă, deoarece redă un raport neimaginabil pe plan senzorial.

Împărțirea e mai clară dacă luăm în considerare și locuțiunile prepoziționale: *deasupra, dinaintea, dîndărătul* sînt concrete; *afară de, din cauza* sînt abstracte³.

Conjecțiile sînt toate abstracte pentru că ele leagă cuvintele numai din punctul de vedere al valorii lor gramaticale.

¹ Vezi, de exemplu, Valeria Guțu, *Semiauxiliarele de mod*, în *Studii de gramatică*, Ed. Academiei R.P.R., București, 1956.

² Vezi Laura Vasiliu, volumul de față, p. 145. Caracterul concret al unor prepoziții este unul din argumentele lui I. Coteanu în favoarea afirmației că ele ar exprima noțiuni. (*Lucr. cit.*, p. 185.)

³ Exemplele sînt alese din cele date de *Gramatica limbii române* a Academiei R.P.R., vol. I, p. 342.

În timp ce prepozițiile pot lega cuvinte care formează sintagme cu un anumit conținut reprezentabil, la a cărui definire contribuie și prepoziția (*Scaunul e lingă masă*), conjuncțiile nu participă niciodată la *constituirea* unei imagini senzoriale. Unind diferite elemente pe plan sintactic, conjuncțiile nu aduc determinări de natură perceptibilă, ci numai la nivelul sensurilor gramaticale — raporturi în sfera părților de propoziție și între propoziții.

Interjecțiile sînt toate concrete. Ele sînt fie manifestări ale unor stări interioare și în acest caz conținutul lor este senzorial-afectiv sau volițional, fie reproducerea unor sunete și zgomote; caracterul concret al celor din urmă rezultă din faptul că ele trezesc o imagine senzorială.

S-a văzut pînă aici modul cum se delimitează cuvintele în concrete și abstracte cu ajutorul primei laturi a criteriului gnoseologic — (im)posibilitatea cuvîntului de a trezi pe lingă sensul logic și imaginea senzorială a obiectului, a purtătorului calității sau a autorului acțiunii.

Se înțelege că dacă un cuvînt are mai multe sensuri, unele din ele pot fi concrete și altele abstracte. Iată două exemple luate din D.L.R.M. : *Capital*¹, 1. Raport social de producție care se stabilește între capitaliști, proprietari ai mijloacelor de producție, și proletari, lipsiți de mijloace de producție și de subsistență și nevoiți, pentru a-și câștiga existența, să-și vîndă forța de muncă...; valoare care produce plusvaloare. 2. Fig. Clasa capitaliștilor; capitalism. 3. Bani, sumă (mare) de bani (investiți într-o afacere). La cuvîntul *capital* sensul 1 și 2 sînt abstracte, în timp ce al treilea e concret.

Piață, I.1. Loc (sub cerul liber) cuprinzînd amenajări speciale, unde se face comerț de mărfuri cu amănuntul. 2. Loc public, larg, și descoperit, înconjurat de clădiri sau de plantații, amenajat în interiorul unei localități pentru a o înfrumuseța. II. (Ec. pol.). Sfera circulației mărfurilor, constituind o categorie a economiei de mărfuri, care devine complet dominantă și capătă o răspîndire generală în cadrul economiei capitaliste. Aici sensurile de la I sînt concrete, iar cel de la II abstract.

★

2. *Latura logică* e pusă în discuție mai ales de logicieni. Ei împart *noțiunile* în concrete și abstracte după conținutul lor. Lingvistul poate folosi delimitarea făcută în logică, socotind că sînt concrete cuvintele care exprimă noțiuni concrete și abstracte cele care exprimă noțiuni abstracte. Aici e necesară rezerva că noțiunea nu e tot una cu sensul cuvîntului. Totuși majoritatea cuvintelor au la bază o noțiune și la acestea analiza din punctul de vedere al conținutului lor semantic poate fi folosită măcar indirect pentru împărțirea în concrete și abstracte.

„Concrete sînt numai acele noțiuni care, prin conținutul lor, oglindesc totalitatea însușirilor esențiale distinctive ale unui gen de lucruri, iar abstracte sînt acele noțiuni care reflectă numai o însușire, o stare, o acțiune, desprinsă de lucrurile cărora le aparțin”². „Scaun” e o noțiune concretă pentru că toate însușirile oricărui scaun se pot concretiza în

¹ Exemplele sînt alese din cele date de *Gramatica limbii române* a Academiei R.P.R., vol. I, p. 342.

² Henri Wald, *Un amplu tratat de lingvistică generală* (recenzie la volumul acad. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală, variantă nouă*), în *Cercetări filozofice*, 1960, nr. 6, p. 223.

obiectul denumit; „înalț” e abstractă, deoarece pentru concretizarea însușirii reflectate trebuie să existe însușirile esențiale ale unui lucru¹.

Din cele de mai sus ar rezulta că deosebirea între concrete și abstracte se face numai la substantive, restul noțiunilor organizate în celelalte părți de vorbire fiind toate abstracte. Analiza diferitelor părți de vorbire din perspectiva conținutului logic al cuvintelor care le aparțin poate să ne dea însă ceva mai mult. În timp ce aspectul psihologic-empiric servește la delimitarea între concrete și abstracte în cadrul aceleiași părți de vorbire, cercetarea din planul logic permite să facem o ierarhie a părților de vorbire din punctul de vedere al abstractizării. În acest sens criteriul este tocmai gradul de desprindere a conținutului logic de lucrurile din care e dedus².

A. Cele mai concrete cuvinte sînt *interjecțiile*, întrucît la ele nu găsim de loc un conținut logic desprins de obiect³.

B. *Substantivele* pot fi concrete și abstracte. Cele abstracte prezintă o gamă crescîndă: de la desprinderea unei simple trăsături distinctive (*tristețe*) pînă la conținutul categoriilor dialecticii materialiste (*timp, spațiu, materie, necesitate* etc.).

C. Această categorie cuprinde părți de vorbire abstracte din punct de vedere logic, dar conține multe cuvinte cu conținut reprezentabil (deci concrete din punct de vedere senzorial).

a) *Adjectivele* prezintă abstragerea unei trăsături din obiecte și fenomene. Ele se organizează de asemenea într-o gamă ascendentă de abstractizare după caracterul trăsăturii desprinse. Aceasta poate fi de natură senzorială (și, conform punctului de vedere psihologic-empiric, adjectivele corespunzătoare au fost trecute la concrete — *acru, dulce* etc.), sau logică, de la adjective ca *bun, inteligent*, pînă la *general, necesar* etc.

b) *Verbele* reflectă o acțiune, o stare, desprinse de purtătorul lor. Și aici avem aceeași situație ca la adjective: acțiunea, starea poate fi din domeniul sensibilului (verbe concrete, după latura senzorială a criteriului gnoseologic — *a mânca, a parfuma*), sau din planul logic, pe diferite trepte: *a deveni, a evolua*, verbele auxiliare și semiauxiliare.

c) *Adverbele* reprezintă un grad superior de abstractizare, întrucît sensul lor arată o caracteristică a conținutului celor precedente, adică avem a face cu desprinderea unei trăsături sau acțiuni, ele însele desprinse de purtătorul lor. Totuși și în cadrul adverbelor există o ierarhie de abstractizare în funcție de caracteristica pe care o exprimă: din domeniul sensibilului (*alene, sus* trecute la concrete în urma analizei făcute prin prisma primei trepte de cunoaștere) sau al logicului, el însuși luat progresiv: *bine, parcă, chiar, astăzi, de aceea, înadins*.

D. Ultima categorie cuprinde părți de vorbire conținînd cuvinte care nu pot oferi o imagine sensibilă nici printr-un purtător indirect.

a) *Numeralul* nu ține seama decît de aspectul cantitativ al unor obiecte independente, făcînd abstracție de orice trăsătură a lor. Sensul de „șapte” nu reflectă ca atare nici un obiect sau fenomen.

¹ Henri Wald, *Un amplu tratat de lingvistică generală* (recenzie la volumul acad. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală* (variantă nouă), în *Cercetări filozofice*, 1960, nr. 6, p. 223.

² Vezi I. Coteanu, *lucr. cit.*, p. 183.

³ Vezi mai sus, p. 20.

b) *Pronumele* cuprinde cuvintele cele mai generale (dintre cele cu sens deplin): „Cine este *acesta*? *Eu*. Toți oamenii sînt *eu*”¹ spune V. I. Lenin. Nici aici nu mai poate fi vorba de desprinderea unei anumite însușiri de purtătorul ei: sensul pronumelor nu este o trăsătură oarecare, ci posibilitatea lor de a se referi la un lucru sau fenomen despre care s-a discutat mai înainte.

c) *Prepoziția* este mai abstractă, deoarece servește la exprimarea raporturilor sintactice. Aceasta nu vine în contradicție cu ce s-a spus mai sus (p. 19—20). Prepoziția poate fi un element care ajută la constituirea unei imagini (reprezentabile), dar prin ea însăși nu ne poate oferi o imagine.

d) *Conjunția* e și mai abstractă decît prepoziția, întrucît ea este mai îndepărtată de vreun anumit purtător. Dovada este că în unele limbi anumite conjuncții se pot chiar suprima în cazuri în care în alte limbi ele sînt indispensabile².

E. Pînă aici am prezentat cuvinte cu sens lexical exprimat prin morfeme rădăcini. Fără a intra în detalii, trebuie spus totuși că un grad mai înalt de abstractizare îl constituie afixele lexicale și în special cele gramaticale: articol³, prefixe, infixe, desinențe și sufixe.

Analiza logică a conținutului celor din urmă, de exemplu, permite o ierarhizare a categoriilor gramaticale exprimate din punctul de vedere al abstractizării. Mai puțin abstracte sînt numărul, genul, aspectul pentru că conținutul lor e legat, deși indirect, de obiectele și fenomenele la care se aplică. Superioare ca abstractizare sînt cazul, timpul, modul, a căror legătură cu anumiți purtători e mai îndepărtată.

În cadrul aceleiași categorii unele afixe, sînt mai concrete (ca sens) decît altele. Astfel morfemele de dual, trial sînt mai concrete decît cele pentru plural, afixul locativului decît al dativului etc.

★

Am încercat să fac o aplicare a celor două laturi ale criteriului gno-seologic. S-a văzut cum îmbinarea lor ne duce la o înțelegere mai profundă a diferitelor clase de cuvinte. Latura logică oferă o împărțire foarte cuprinzătoare și în același timp face posibilă o anumită ierarhizare. În schimb latura senzorială permite o clasare în cadrul fiecărei părți de vorbire. De fiecare dată cînd se face delimitarea trebuie să ne punem întrebarea: la ce nivel se operează, pe treapta întîi sau a doua de reflectare? Numai astfel se evită posibilitățile de contradicție. Adjectivul *mic* e concret din primul punct de vedere și abstract din al doilea. Avem aici un aspect dialectic rezultat din însăși dialectica cunoașterii.

În cele ce urmează voi arăta pe scurt care este interesul lingvistic al delimitării între concrete și abstracte. Delimitarea se face, e adevărat, pe baza teoriei cunoașterii, dar ea nu este „o falsă problemă” de lingvistică, cum se exprimă Tatiana Slama-Cazacu⁴.

Din lingvistică face parte și lingvistica generală. Or, în acest capitol al științei limbii au mai fost cercetate și alte probleme a căror rezolvare

¹ V. I. Lenin, *Cuieții filozofice*, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 250.

² Vezi acad. Al. Graur, *Studii* ..., p. 212.

³ Faptul dacă articolul e parte de vorbire aparte sau simplu morfem n-are importanță aici.

⁴ *Lucr. cit.*, p. 809.

depinde de teoria cunoașterii ca : raportul dintre limbă și gândire, natura sensului etc. și ele n-au fost socotite false probleme de lingvistică. Prin urmare, deși se face pe baza teoriei cunoașterii, analiza abstractului și concretului nu va fi inutilă pentru lingvistică.

În primul rînd, înțelegerea acestor două categorii e necesară la cercetarea teoretică a părților de vorbire. Interesul unei astfel de cercetări a reieșit, cred, din paginile precedente. Practic, cel puțin în studiile de lingvistică generală, părțile de vorbire au fost examinate prin prisma concretului și abstractului ¹.

În al doilea rînd, același fel de cercetare trebuie aplicat la categoriile gramaticale. Aici studiile sînt mai clar orientate spre raportul dintre concret și abstract ².

În al treilea rînd, lexicologia trebuie să studieze cuvintele atît teoretic cît și practic prin prisma concretului și abstractului. Așa ceva s-a făcut ³, dar mai sînt încă multe de spus în studiile de vocabular bazate pe folosirea celor două categorii. La formarea cuvintelor, nu puține sînt cazurile cînd se operează cu categoriile de abstract și concret : *bărbat* e concret, dar derivatul *bărbăție* e abstract.

Mai importantă e introducerea celor două categorii în studiul istoric al domeniilor amintite. Așa cum am văzut, trecerea de la concret la abstract a fost socotită o lege de dezvoltare a tuturor limbilor ⁴, ca o dovadă a mersului progresiv al limbii ⁵.

Oare nu e necesar ca în toate aceste cazuri cercetătorii să fie lămuriiți exact asupra semnificației categoriilor de care se folosesc?

S-a contestat însă legitimitatea introducerii împărțirii în substantive concrete și abstracte în gramatici. Argumentul e că unele nu sînt marcate deosebit de celelalte ⁶. Nu intru aici în chestiunea dacă așa-zisa lipsă de plural a unor substantive e un semn al caracterului lor abstract (*fericire*, *tinerete*, *veselie*), pentru că aceasta e o chestiune de număr. Cînd spunem că *bătrînețe* n-are plural decît figurat, sau că *vitejie* la plural devine concret, aceasta nu justifică totuși crearea unor capitole speciale consacrate abstractului și concretului. Mai important mi se pare alt aspect : e necesară nu atît introducerea unor paragrafe despre categoriile discutate, cît însușirea unui mod de a gândi pe baza lor, care să străbată întreaga construcție a gramaticii.

Există o anumită prejudecată în lingvistică, analogă celei care a domnit pînă nu de mult în logică : s-a socotit că logica elementară nu e obligată să țină seama de principiile logicii dialectice. În prezent majoritatea cercetătorilor sînt convinși că o logică elementară este științifică numai dacă cercetează categoriile ei prin prisma datelor oferite de logica dialectică. La fel în lingvistică, gramaticile, dicționarele și alte lucrări „tehnice” e necesar să țină seama de principiile stabilite prin aplicarea

¹ Vezi, de exemplu, *Introducere în lingvistică*, Ed. științifică, București, 1958, p. 143—144.

² Vezi *lucr. cit.*, p. 144—157.

³ Vezi de pildă, acad. Al. Graur, *Încercare ...*, p. 134—145.

⁴ C. Otobîcu, *lucr. cit.*, p. 56—65.

⁵ Vezi Lucia Wald, *Aspecte ale progresului în evoluția categoriilor gramaticale*, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. I, Ed. Academiei R.P.R., București, 1959.

⁶ Vezi, de exemplu, Finuța Asan, *lucr. cit.*, p. 42.

materialismului dialectic și istoric la studiul limbii. Printre acestea categoriile de concret și abstract trebuie folosite în definițiile părților de vorbire, ale categoriilor gramaticale, în organizarea prezentării valorilor diferitelor elemente gramaticale, în expunerea sensurilor în dicționar etc.

III

Am văzut pînă aici rolul complexului sonor în apariția și dezvoltarea cunoașterii raționale și felul cum se prezintă în general raportul dintre concret și abstract în limbă (partea I). Discutarea criteriilor de delimitare între ele a arătat mijloacele care ne stau la dispoziție în diferite situații: folosirea criteriului gnoseologic cu cele două laturi ale sale. Avem o gradație a celor două aspecte după cum vrem să operăm cu delimitarea — la nivelul primei sau celei de-a doua trepte a cunoașterii. Cunoașterea omenească nu realizează însă numai trecerea de la concretul senzorial la abstract ci și așa-numita ridicare de la abstract la concret.

O noțiune ca simplu rezultat al abstractizării este la început săracă în conținut¹. Pe măsură ce cunoașterea clasei de fenomene pe care noțiunea o reflectă se adîncește, căpătăm noi note esențiale. Astfel reușim să reproducem unitatea în diversitate. Obținerea determinărilor noi în cadrul noțiunii înseamnă tocmai ridicarea de la abstract la concret². Datorită lui Marx noțiunea de „capital” devine concretă din abstractă cum era pînă la el; Lenin, determinînd toate trăsăturile esențiale ale imperialismului, ne oferă un model de noțiune concretă; atomul este o categorie concretă pentru fizica modernă în comparație cu caracterul schematic-abstract pe care îl avea înainte.

Urmează de aci că în limbă, acolo unde sensurile cuvintelor coincid cu noțiunile științifice sau cu categoriile, ridicarea de la abstract la concret trebuie interpretată în felul arătat mai sus. Care este însă situația noțiunilor distinctive?³ În urma dezvoltării societății și gîndirii ca rezultat al activității practice, și acestea se îmbogățesc cu noi determinări, se stabilesc între ele noi relații, mai esențiale, așa încît aprioric putem socoti că în ansamblu noțiunile obișnuite pe care le avem azi despre anumite obiecte și fenomene sînt mai concrete decît în trecut. E suficient să ne gîndim la instrucția obținută fie și numai în școala elementară și vom recunoaște că „soare”, „lună”, „cer” etc., etc. sînt noțiuni mult mai concrete pentru noi decît pentru romani. La fel pentru „apă”, „cal”, „alb” etc. S-ar putea spune totuși că există un fond de sensuri oarecum

¹ „Semnificația generalului este contradictorie: el este mort, impur, incomplet etc., etc., însă el este numai o treaptă către cunoașterea concretului, deoarece noi nu cunoaștem niciodată concretul în întregime”, afirmă V. I. Lenin (*lucr. cit.*, p. 253).

² Vezi E. V. Ilienkov, *О диалектике абстрактного и конкретного в научно-теоретическом познании*, în *Вопросы философии*, 1955, nr. 1; S. F. Efimov, *lucr. cit.*; D. M. Keburia, *К вопросу о конкретном понятии*, în *Вопросы философии*, 1957, nr. 2; M. Rosenthal, *Problemele dialecticii în „Capitalul” lui Marx*, E.S.P.L.P., București, 1957, capitolul al VIII-lea; *Categoriile dialecticii materialiste*, sub redacția lui M. M. Rosenthal și G. M. Ștraks, Ed. științifică, București, 1957, capitolul al IX-lea, în special p. 323—331. Lucrările citate pornesc de la observațiile metodologice ale lui Marx din *Contribuția la critica economiei politice*, E.S.P.L.P., București, 1954, p. 225—236, unde găsim și combaterea modului idealist al lui Hegel de a înțelege concretul logic.

³ Despre împărțirea noțiunilor în științifice și distinctive, vezi mai sus, p. 11.

neutru din punctul de vedere al ridicării de la concret la abstract : „bine” e totuna cu „bene”, „fac” cu „facio” etc. Raportate însă la ansamblul de idei noi, superioare, pe care le avem despre lume și viață¹, numărul sensurilor neutre rămîne foarte mic. (Dialectica dezvoltării noțiunilor în ansamblu ne dovedește mersul progresiv : de la noțiunile sincretice se trece la noțiunile concrete (individuale și generale) și apoi la cele general abstracte)².

Mai important însă este un alt aspect. În limbile în care există o flexiune bogată, conceptele, de orice natură (obișnuite sau științifice), nu sînt exprimate numai ca sensuri lexicale. Pe lângă rădăcină, în cuvînt apar de obicei afixe care aduc determinări în plus. Afixele (gramaticale și lexicale) permit ca în același cuvînt să fie însumate mai multe precizări ; ele clasează cuvîntul în cadrul unei rețele de categorii. Determinările aduse de afixe sînt o formă lingvistică de realizare pe o scară extrem de largă a ridicării de la abstract la concret. Într-un cuvînt ca *despachetare* sînt cuprinse următoarele determinări :

1. sensul general de „pachet” dat de rădăcină
2. sensul de verb exprimat de *a* etc.
3. sensul dat de prefixul *des-*, care face din *despacheta* contrariul lui

împacheta

4. sensul de perfect dat de sufixul *-a-*
5. sensul de mai mult ca perfect exprimat de sufixul *-se-*
6. sensul de plural dat de elementul desinențial *-ră-*
7. sensul de persoana I (a pluralului) redat de desinența *-m.*

Față de cuvîntul simplu *pachet* (determinat el însuși prin semnul zero) e evident că forma citată e mult mai concretă din punct de vedere logic. Felul de a interpreta această situație diferă de al lui Ch. Bally care vede în asemenea cazuri de obicei manifestări ale procesului de actualizare, de individualizare³. Nu trebuie să socotim că sensurile gramaticale sînt înțelese de vorbitor numai în manifestările lor particulare. De fapt avem de-a face cu raportul dintre general și particular despre care s-a vorbit mai sus⁴. Vorbitorul e conștient de existența categoriei de verb, de timp, chiar dacă în procesul vorbirii nu-i apar ca atare. La Bally chestiunea discutată aici nu poate fi prezentată dialectic, întrucît însăși premisa separării rigide între limbă și vorbire denaturează raportul dintre o categorie și exprimarea ei particulară.

Care sînt, pe scurt, posibilitățile limbii de a concretiza pe plan logic un sens general, abstract ?

1. Determinarea prin *părțile de vorbire*. Viggo Bröndal a arătat că substantivul aduce în general ideea de substanță, numeralul pe aceea de cantitate, adjectivul redă categoria de calitate, verbul relația⁵. Indicii gramaticali caracteristici pentru fiecare parte de vorbire aduc așadar,

¹ K. Ullman arată că sensul cuvîntelor în general e determinat de nivelul științelor, al conștiinței sociale, vezi *Précis de sémantique française*, Berna, 1952, p. 100.

² Vezi Henri Wald, *Rotul limbajului* . . . , p. 18 ș. u. ; *Introducere* . . . , p. 119.

³ Ch. Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, Paris, 1932, *passim*.

⁴ Vezi și A. N. Leontiev și A. A. Leontiev, *lucr. cit.*

⁵ V. Bröndal, *Les parties du discours. Parties orationis*, Copenhaga, 1928. Vezi și Al. Rosetti, *Filozofia cuvîntului*, Buc., 1946, p. 44. Precizări în acest sens există de mult în logica formală (începînd cu Aristotel), dar ele n-au fost încă suficient de valorificate de lingvistică.

pe lângă conținutul noțional al cuvântului și ideea generală caracteristică pentru o clasă întreagă. Adjectivul *negru*, de exemplu, pe lângă conținutul lui semantic propriu-zis, transmite în subsidiar și ideea de „culoare” și de „însușire” în general. Dacă denumirea e transparentă (vezi mai jos, punctul următor), atunci la sensul propriu-zis se adaugă și ideea care a stat la baza asocierii; negrul poate fi denumit, de exemplu, prin cuvântul *cioară*, cum se întâmplă în limbile unor populații din Arhipelagul Bismarck¹.

Nu e necesar de a analiza aici amănunțit toate părțile de vorbire din punctul de vedere al concretizării: articolul, prepoziția sint ele însele folosite ca indici gramaticali; conjuncția aduce precizări în sfera raporturilor; adverbul ocupă o poziție intermediară între acestea și cele citate mai sus.

2. Determinarea prin *categoriile gramaticale* e mai importantă decât prima și prin aceea că e mai clar sesizată de vorbitor. Numărul aduce în minte determinarea în cadrul opoziției singularitate-pluralitate, genul categoriile de animat-inanimat, despărțirea pe sexe etc.; cazul exprimă diferite relații; timpul redă categoria logică a timpului, modul, posibilitatea și realitatea² ș.a.m.d.

De semnalat că în același cuvânt nu apare de obicei o singură determinare. La substantiv în limba română e obligatorie exprimarea simultană a numărului, genului și cazului; la verb coexistă precizările de număr, timp, mod, persoană, diateză.

Nu importă aici dacă modul de exprimare a valorilor gramaticale e flexionar sau nu, sintetic sau analitic. În celebra discuție cu privire la caracterul concret al latinei și abstract al limbii franceze s-a arătat că puțin contează forma de exprimare a categoriilor. Răspunzînd lui Meillet, Delacroix arăta că „Lupul care nu face nimic, sau căruia nu i se face nimic, lupul despre care nu se spune nimic, este un lup despre care nu gîndim nimic”³. Din punct de vedere lingvistic cuvîntul nu există decât în determinările lui gramaticale. Dacă limba e analitică determinarea gramaticală rezultă fie din context, fie din folosirea cuvintelor ajutătoare. Meillet însuși recunoaște că noile mijloace sintactice se încadrează într-un sistem, cu același rol ca afixele. Mai importantă e însă observația lui Bally că elementele analitice au tendința de a se grupa cu cuvîntul pe care îl determină; semnul evident al reunirii într-un tot este accentul: cuvîntul de bază e accentuat, determinantii sint lipsiți de accent. Astfel are loc o întoarcere la formula sintetică⁴.

3. Determinarea prin *figurile semantice*. Un cuvînt poate denumi altceva decât ceea ce înseamnă de obicei, prin metaforă, sinecdocă, metonimie, catacreză⁵. În urma denumirii pe baza tropilor cuvîntul conține, pe lângă sensul lui fundamental și asocierea cu o parte măcar a conținu-

¹ Vezi Erhard Albrecht, *Die Beziehungen von Erkenntnistheorie, Logik und Sprache*, Halle (Saale), 1956, p. 94—95.

² Faptul a fost remarcat și de logicieni, fără a se trage însă concluziile dialectice necesare. Vezi E. Goblot, *lucr. cit.*, p. 150, în notă. Vezi și I. Coteanu, *lucr. cit.*, p. 185.

³ Vezi A. Meillet, *Linguistique générale et linguistique historique*, vol. al II-lea, Paris, 1936, p. 13.

⁴ Vezi Ch. Bally, *Le langage et la vie*, Paris, 1926, p. 70 ș. u. *Linguistique générale et linguistique française*, Paris, 1932, p. 308; K. Ullman, *lucr. cit.*, p. 92—93.

⁵ O descriere a acestora vezi la A. Darmesteter, *La vie des mots*, Paris, 1928, p. 45—87.

tului cuvîntului de la care s-a pornit. Astfel *mîță* „instrumentul cu care se scoate găleata scăpată în fîntină” are, pe lângă înțelesul tehnic, și o determinare suplimentară rezultată din asocierea cu ideea de „pisică”.

În perioadele în care limba familiară vorbită are prioritate asupra limbii literare scrise tendința spre determinări prin proprii și foarte accentuată. Limba populară „are metafore familiare proprii și numeroase cuvinte speciale și tehnice care nu se întîlnesc în literatură”¹. Dacă pornim de la latină și urmărim evoluția pînă în franceza actuală, constatăm că aceeași noțiune e numită întîi printr-un cuvînt neutru, apoi printr-unul evocator; după ce acesta își pierde caracterul analizabil (semantic), apare din nou tendința spre motivare². Iată cîteva exemple:

Noțiunea	„gură”	„a minca”	„cap”	„picior”
[Neutru Motivat Neutru Motivat]	[os bucca bouche gueule]	[edo manducare manger bouffer]	[caput testa tête bille]	[pes gamba jambe quille]

În aceste exemple se observă un proces de evoluție în trei trepte — formele legate prin acoladă. Putem socoti cuvintele respective ca momente ale dezvoltării pe baza legii negării negației³. Evoluția lor se face în sens progresiv, pentru că de fiecare dată avem un sistem lexical superior celui din etapa precedentă, ca urmare a dezvoltării societății. „Dacă un cuvînt exprimă o noțiune mai bogată sau mai puțin bogată, lucrul acesta e determinat de evoluția semantică generală a limbii”⁴.

Ar fi interesant să se facă o analiză statistică a tendinței de la latină la unele limbi romanice. Dacă ne gîndim la mulțimea cuvintelor tehnice motivate semantic, e de așteptat ca astăzi să avem un număr mai mare de cuvinte cu structura semantică motivată decît în antichitate.

4. Determinarea prin *derivare* și *compunere* este intermediară între cea gramaticală și semantică. Ca procedeu, se folosește de afixe, dar ca rezultat înseamnă posibilitatea cuvîntului de a conține pe lângă sensul lui propriu și elementele semantice ale morfemelor cu valoare determinativă. De exemplu *ștergător* conține alături de sensul de „prosop” (regional) și valoarea adusă de sufixul *-tor* „instrument cu care se face o acțiune”. Determinarea adusă de sufix îl face să fie mai concret (în sensul logicii dialectice). Lucrul e evident dacă comparăm cuvîntul cu corespondentul literar *prosop*: sferile celor două cuvinte nu se suprapun, pentru că ultimul n-are nici o determinare semantică suplimentară față de cea noțională.

La compuse se pot da ca exemple acele cuvinte sinonime din germană și maghiară care sînt aranjate pe perechi: unul e calchiat, celălalt e cuvîntul

¹ C. H. Grandgent, *Introducere în latina vulgară*, traducere litografiată, Cluj, 1958, p. 17. Asemenea cuvinte sînt folosite totuși în literatură în scopuri stilistice.

² Despre mijloacele de motivare prin forma internă, vezi acad. Al. Graur, *Studii...*, p. 160—170.

³ Vezi P. Miclău, *Raportul dintre negarea negației și saltul calitativ în limbă*, în *Studii și cercetări lingvistice*, 1960, nr. 3, p. 577.

⁴ I. Coteanu, *lucr. cit.*, p. 191.

internațional. Pentru un german care nu știe grecește *Telephon* nu înseamnă nimic altceva decât aparatul ca atare, în timp ce *Fernsprecher* conține, pe lângă noțiunea în sine, și ideea de „departe” și de „vorbitor”. Determinările suplimentare pe care le au cuvintele analizabile impun concluzia că forma internă e un factor lingvistic de ridicare de la abstract la concret. Apreciind din acest punct de vedere forma internă ne dăm seama de importanța afirmației lui A. A. Potebnea că întreaga dezvoltare a limbii înseamnă procesul de schimbare a formei interne¹.

Care este tendința generală? Ca și la motivarea gramaticală și semantică, procedeele de formare a cuvintelor sînt întotdeauna folosite ca mijloc de concretizare logică. În trecerea de la latină la limbile romanice s-a accentuat, ca un loc comun, faptul că franceza e mai abstractă decât strămoșa ei. „Astfel franceza se caracterizează în raport cu latina, între altele, printr-o enormă creștere a arbitrarului: în timp ce în latină *inimicus* amintește de *in-* și *amicus* și se motivează prin ele, *ennemi* nu se motivează prin nimic; el s-a întors în arbitrarul absolut, care este de altfel condiția esențială a semnului lingvistic. Se poate constata această deplasare în sute de exemple: cf. *constare* (*stare*): *coûter*, *fabrica* (*faber*): *forge*, *magister* (*magis*): *maître*, *berbicarius* (*berbea*): *berger* etc. Aceste schimbări dau o fizionomie cu totul deosebită francezei”².

La aceasta au contribuit schimbările fonetice, scăderea derivării și compunerii, împrumutul masiv de cuvinte savante³.

Afirmațiile de mai sus sînt însă prea categorice. Am arătat în alt loc⁴ că franceza nu ocupă o situație calitativ diferită față de alte limbi romantice în ce privește derivarea și că împrumutul slăbește numai arareori forma internă. Schimbările fonetice sînt mult mai profunde în franceză decât în limbile înrudite cu ea, dar ele nu sînt decît una din cauzele care duc la dispariția formei interne și, poate, nu cea mai importantă. Trebuie avută în vedere și pierderea cuvîntului de bază, modificarea înțelesului⁵.

Dacă punem în paralelă limbile franceză și romînă vedem că transformările sunetelor acționează aproximativ în aceeași măsură. De exemplu *duminecă* e tot atît de neanalizabil ca și *dimanche* față de *dies dominica*. Nu contează aici atît gradul transformărilor, cît faptul că și în romînă ele sînt suficient de adînci pentru a face să se piardă forma internă. În ce privește pierderea cuvîntului de bază ea este de obicei paralelă în limbile romanice. Una din caracteristicile latinei populare este tocmai renunțarea la cuvîntul de bază în favoarea unui derivat, transmis limbilor romanice: *cano-canto*.

¹ Vezi Al. Graur și Lucia Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii*, Ed. științifică, București 1961 (sub tipar); autorii comentează și părerile lui Humboldt și Steinthal despre forma internă.

² Ferdinand de Saussure, *lucr. cit.*, p. 184.

³ Vezi V. Bröndal, *Le français langue abstraite*, Copenhaga, 1936; F. Brunot et Ch. Brunneau, *Précis de grammaire historique de la langue française*, Paris, 1949, p. 95; K. Ullman, *lucr. cit.*, p. 125—131.

⁴ Vezi *Contribuții la stabilirea fondului principal lexical al limbii franceze*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, Ed. Academiei R.P.R., București, p. 590—591.

⁵ Vezi acad. Al. Graur, *Studii . . .*, p. 166—167.

Rămîne de văzut dacă are dreptate Saussure spunînd că arbitrarul absolut e „condiția esențială a semnului lingvistic”. Acad. Al. Graur a reluat recent discuția¹, arătînd că proporția elementelor nemotivate e mică și că tendința generală este de a se crea cuvinte transparente. Și aici însă trebuie avută în vedere situația specială a fondului principal lexical. Prin definiție ne așteptăm ca în această parte a limbii majoritatea zdrobitoare de cuvinte să fie nemotivate : în fondul principal intră cuvintele cu mare putere de derivare și compunere, ceea ce înseamnă că numai rareori ele însele sînt derivate și compuse. Aceasta depinde și de structura limbii. În latină vom găsi numai excepțional cuvinte derivate în fondul principal, pentru că legătura între cuvinte este foarte clară², în timp ce în romînă avem 2,25% cuvinte din fondul principal formate din elemente latine și slave, iar în franceză procentul derivatelor și compuselor e de 9,5%. Cu cît mergem însă spre periferia vocabularului, numărul derivatelor și compuselor crește masiv. Numai de la cuvintele din fondul principal lexical sînt în romînă 4 892 de derivate, iar în franceză 4 392³.

Dar dacă urmărim evolutiv problema, observăm că nici fondul principal lexical nu se caracterizează întotdeauna prin tendința spre arbitrarul absolut. Am examinat cam o treime din cuvintele fondului principal al limbii franceze (pînă la litera E inclusiv), care într-un fel sau altul sînt continuatoare ale cuvintelor din fondul principal latin, oprindu-mă la cele care se regăsesc și în lista dată de acad. Al. Graur pentru limba romînă. Am dat mai jos rezultatul, pornind de la latină, pentru că numai așa se poate urmări evoluția.

Avem astfel 122 de cuvinte latinești în fondul principal. Printre acestea numai cu rare excepții apar elemente analizabile. Cuvintele romănice însă (franceze și romîne) sînt în majoritatea lor urmașele unor forme derivate. Astfel totalul de forme moștenite avînd ca rădăcină cuvinte din fondul principal latinesc este de 367, ceea ce reprezintă un spor de 245, adică triplul cuvintelor de bază. Mai important însă e că din acest total 256 sînt cuvinte analizabile, adică 69%. Aceasta înseamnă că în perioada de constituire a limbilor romanice s-a dat importanță foarte mare nu cuvintelor de bază, ci derivatelor lor.

Din cele 367 de forme, în franceză se regăsesc 271, dar aici proporția de motivare a scăzut simțitor — sînt numai 34 de cuvinte analizabile, adică 12,5% ; în romînă avem 255 în total și numai 11 analizabile, adică 4,3%.

Această cercetare nu presupune rezultate definitive, dar e de așteptat ca la o analiză generală să nu se producă schimbări esențiale. Pentru fondul principal există așadar o curbă sensibil ascendentă de motivare de la latina clasică la cea tîrzie, care scade vertiginos în trecerea la limbile romanice. (Trebuie făcută însă și aici o rezervă : la baza cerce-

¹ Vezi acad. Al. Graur, *Studii...*, p. 175—183.

² Vezi acad. Al. Graur, *Încercare...*, p. 94—95.

³ Vezi P. Miclău, *lucr. cit.*, p. 590—591. Procentul este atît de diferit și din cauză că, principial, acad. Al. Graur nu a introdus de obicei derivate în listă (dacă este dat *do*, nu mai e trecut și *perdo*), în timp ce în lista pentru limba franceză au fost trecute derivatele mai importante, paralel cu cuvîntul de bază.

tării au stat liste care, deși alcătuite după principii comune, comportă totuși o anumită doză de subiectivitate; (vezi, mai sus, ultima notă.)

La ultimul tip de ridicare de la abstract la concret în limbă fondul principal este doar materialul de bază la care se adaugă noi determinări.

★

Calculule au fost făcute pe baza listelor de mai jos. Acestea servesc și ca exemplificări ample pentru unele afirmații făcute la ultimul punct. (Sînt însemnate cu o cruce cuvintele analizabile.)

Latină		Franceză	Română
Fondul principal	Forme moștenite	Fondul principal	Fondul principal
aceo	+acrus +acutus +acucula +acus +acia	aigre aigu +aiguille	acru ac ață a pînă ager
ad	ad +paene-ad	à	
ago	+agilis + *coactiare +coagulum +cogitare +exagium	acher +essayer	chcag cugeta
alius	alter +aliorsum +aliubi +nec-aliubi	autres ailleurs	alt aiurea nicăieri
ambulo	+ambulare +perambulare	aller	umbra plimba
anima	anima	âme	inimă
annus	annus	an	an mulțumi
ante	+abante +in-abante + *antaneus + *antianus	avant +davantage	înainte întîi
aperio	operire +cooperire	ancien ouvrir couvrir	coperi
aqua	aqua	eau	apă
arcus	arcus	arc	arc
arguo	argentum	argent	argint
arma	arma	arme	armă
asper	asper	âpre	aspru
augeo	+autumnus ¹ +auricula +auscultare + *adaugere	automne oreille écouter	toamnă ureche asculta adăuga
bibo	bibere	boire	bea
bonus	bonus bellus	bon beau	bon bun

¹ Prin etimologie populară.

Latină		Franceză	Română
Fondul principal	Forme moștenite	Fondul principal	Fondul principal
	bene	bien	bine
bos	bos	+ combien	bou
bracchium	bracchium	bœuf	braț
		bras	
cado	cadere	+ embrasser	cădea
	+ *excadere	méchant	scădea
	+ *cadentia	chance	
caedo	+ occidere		ucide
caelum	caelum	ciel	cer
caleo	+ calidus	chaud	cald
	+ calceare	chausser	
	+ calefacere	chauffer	scălda
	+ excaldare		+ încălța
	+ incalceare		călca
	+ calcare		cîmp
campus	campus	champ	
	+ campanea	+ champagne	
canis	canis	chien	cîne
cano	+ cantare	chanter	cînta
	+ incantare	+ enchanter	
caper	+ capra	chèvre	capră
capio	+ *capitare		căpăta
	+ *excapitare	+ chasser	scăpăta
	+ captiare		agăța
	+ *accaptiare		încăpea
	+ in-capere		incepe
	+ incipere		percepe
	+ percipere		cap
caput	caput	chef	căpătii
	+ *capitaneus		
	+ capillus	cheveu	
	+ *excappare	échapper	scăpa
	+ capellus	chapeau	
cerno	cernere		cerne
	+ certare		certa
	+ certanus	certain	
circus	circus		cerc
	+ circulus	cercle	
	+ circare	chercher	cerca
clamo	clamare		chema
clarus	clarus	clair	chiar
	+ *exclariare	+ éclairer	
clauis	clavis	clef	cheie
	clavus	clou	
	+ inclavare		înceia
	+ includere		închide
contra	contra	contre	către
	+ in-contra-ubi		încotro
coquo	coquere	cuire	coace
	+ coctorium		cuptor
cornu	cornu	corne	corn

Latină		Franceză	Română
Fondul principal	Forme moștenite	Fondul principal	Fondul principal
credo crepo cresco crux cubo curro	+ cubitus ¹ + *excubulare credere crepare crescere crux + *cubium currere + cursus + curatus + securus de	coude croire crever croître croix courir + secours curé sûr de	cot scula crede crăpa crește cruce cuib curge curat
de		de	de + alde din
decem	+ de-ex decem + december + undecim + duodecim + tredecim + quattordecim + quindecim + sedecim	dès dix décembre onze douze treize quatorze quinze seize	zece
dens deus	dens deus + domine deus	dent dieu	dinte zău dumnezeu
dico digitus do	dicere digitus dare + perdere + abscondere + donum + donnare	dire doigt don + donner + pardonner rendre	zice deget da + dată + îndată pierde ascunde
doleo	+ *rendere dolere + dolor + dolus ¹ + *dolosus	douleur	durea
domus	+ dominus, -a + *dominicella + dies dominica + *dominarium	dame demoiselle dimanche danger dormir	dor duios domn
dormio duco	dormire ducere + conducere	dormir conduire	dormi duce
dulcis duo	dulcis duo + *ambi dui	doux deux	dulce doi amîndoi
durus	+ dubitare durus	douter dur	

¹ Prin etimologie populară.

Latină		Franceză	Română
Fondul principal	Forme moștenite	Fondul principal	Fondul principal
ecce	+indurare +ecce hoc +ecce hac +ecce hic +ecce ille +ecce iste +eccum illoc +eccum modo +eccum sic +in-eccum-hacce + *cominitiare	· ce +ceci ça ici celui ainsi commencer	îndura cel acest acolo acum așa încoace
eo	+exire +perire +subire	errare errir	ieși pieri sui
erro	+erraticus	errare	rătăci
facio	facere +factum +facies +factio +effectus +profectus +afflare +conflare +inflare +sufflare	faire +affaire face façon effet profit	face fapt față
flo	+ad-foras +de-foris + *forasticus +forestis	gonfler enfler souffler +dehors farouche forêt	afla umfla sufla fără afară
foris	habere debere +debitorius	avoir devoir	avea dator
hic	+ad-hicce +ab-hoc +hanc horam +hoc die +hoc ille +cohortis iacere +adiacentia + *iectare +traicere	avec encore oui cour aise jeter	deci azi curte zăcea
hortus iacio	ille illum illa	il le ¹ le ² lui leur elle	trece el al ăl il ea

Latină		Franceză	Romină
Fondul principal	Forme moștenite	Fondul principal	Fondul principal
in	+illac +illac-ad +illa hora in	là alors en	la în prin
	+inde +subinde +inter	en souvent entre	între printre înăuntru
	+in-ad-intro +de-intus intro (adv.) +per-intro +intrare trans	dans +entrer très joug ajouter	întru pentru intra jug
iungo	+iugum + *iuxtare +adiungere	aider lire leçon	ajunge ajuta
iuvo lego	+adiutare legere +lectio lignum +alligere +colligere +intelligere +legumen ¹	cueillir	lemn alege culege înțelege legumă lua
leuis	+levare	lever +élever	ușor +leagăn
locus	+levis- + *leviginare + *leviarius locus	léger lieu louer coucher lui	loc
	+locare +collocare lux	lumière allumer lune lundi	culca luci lume lumina luminar
mane	+lucire +lumen +luminare +luminaria + *alluminare luna +lunae (dies) mane	demain	lună luni miine +amina
	+demane medius	medi +demi moyen moitié milieu comme +comment	miez amiază
medius	+ad mediam diem +dimedius +medianus +medietas +medius locus		mijloc cum
	modus		

¹ Prin etimologie populară

Latină		Franceză	Română
Fondul principal	Forme moștenite	Fondul principal	Fondul principal
munus muto	+ communis mutare + in-promutuus + *impromutare	commun	muta împrumut
nosco oculus	+ cognoscere oculus + ab-oculis	emprunter connaitre œil aveugle	cunoaște ochi
pendo	pendere + pensare + pensum + appensare + dispensa + *pendicare	pendre peser penser poids dépense pencher pied	păsa apăsa
pes	pes + petiolus + pedica + impedicare	empêcher	picior pedică
peto	petire + appetitus	appétit	peți
plecto	+ plicare + in-duplicare + implicare	plier	pleca îndupleca
porta	porta + portare	+ employer porte porter + emporter prendre + apprendre + comprendre	poartă purta prinde aprinde
praehendo	praehendere + apprehendere + comprehendere + deprehendere		+ deprinde puțin cumpăt
puto	+ *putinus + computus + computare	compter casser	
quattio	+ quassare + excutere + *excutulare		scoate scutura patru
quattuor	+ quattuor + quartus + quadratus + quadrum + quadraginta + *exquartare	quatre quart carré	codru
qui	qui quam quid quod + quare + neque ubi unde + unquam	quarante écarter qui que + quonique car où	cine ca cam că dacă căci nici unde încă

Latină		Franceză	Română
Fondul principal	Forme moștenite	Fondul principal	Fondul principal
	qualis quando quantum	quel quand quant	care cînd cît +încît cinci
quinque rego	cinque +rex +dirrigere +directus	cinq roi	drege drept
rogo	+ *directiare +surgere rogare	droit +endroit dresser source	ruğa întreba
retro	+interogare +adretro +de-retro +in-de-retro	arrière derrière	îndărăt sătul destul
satis	+satullus	soûl	
scando	+ad-satis +satium +scala +scalaria +descendere	assez	saț scară
scribo sedeo	scribere sedere +assidere + *assedita nidus sella	échelle escalier descendre écrire	scrie ședea așeza
si	si sic	+asseoir assiette nid selle si (conj.) si (adv.) +aussi	șă și +deși sau semn
signum	seu signum + *insignare	enseigner sembler	
similis	+similare + *assimilare +insimul	+assembler ensemble	semăna
soror	soror +consobrinus	sœur cousin	soră
sto	stare +status +adrestare +constare +obstare +praestare +praesto	été état arrêter coûter ôter prêter près êteindre	sta stărui
stigo stringo	stinguere stringere +strigare +strictus		stinge stringe striga strimt
sub	+subtus sursum	étroit sous +dessus	sub sus

Latină		Franceză	Română
Fondul principal	Forme moștenite	Fondul principal	Fondul principal
sucus sum	+exsucare esse sint eram	essuyer être	usca ești sint eram
suo	+ *potere +consuere +insubulum	pouvoir coudre	putea coase sul
tango	+atingere +integrus	entier	atinge întreg
tendo	tendere +attendere +intendere +temptare	tendre +attendre +entendre tenter	întinde
terra	terra +extraneus	terre étranger	țară străin
tono	tonare + *extonare	étonner	tuna
tremo	*cremere +tremulare	craindre trembler	tremura veni
uenio	venire +convenire +conventum +adventura +subvenire	venir	+cuveni cuvînt
uideo	videre +invidia +visus	aventure souvenir voir +voici envie avis visage	vedea
uigco	+visum +vigilare +vigilia		vis veghea
unus	+ *exvigilare unus una	veille +éveiller un	un o (pr.) o (num.) +împreună unealtă
uro	+ *alicunus + *cascunus nullus unio +ustulare + *brustulare	aucun +chacun nul oignon brûler	ustura

АБСТРАКТНОЕ И КОНКРЕТНОЕ В ЯЗЫКЕ

РЕЗЮМЕ

С позиций учения И. П. Павлова автор показывает роль звукового комплекса в слове, как предпосылку для существования единства абстрактного и конкретного. Звуковой комплекс играет роль в процессе:

1) абстрагирования и обобщения сущности объектов, способствуя в то же время формированию представления об объекте;

2) закрепления понятия, а также некоторых форм чувственного восприятия;

3) различения понятий, а также замены и появления реакций организма;

4) сообщения понятий; в этом процессе мы можем сослаться и на индивидуальный предмет;

5) определения, через общественное существование, объективного характера языка, причем возможен и субъективный элемент.

Выполняя эти функции, звуковой комплекс представляет собой почву для противопоставлений и в то же время для взаимозависимости.

Во второй части данной работы автор занимается критериями разграничения конкретных и абстрактных слов. С этой целью он предлагает *гносеологический критерий* с тремя сторонами, предложенными диалектикой этих двух категорий:

1) первая ступень — чувственное восприятие — ставит конкретный характер слова в зависимость от его способности создать чувственное представление. *Copil* — ребенок, *masa* — стол, являются конкретными, так как вызывают представление, образ; *inteligentă* — понятливость, *raport* — отношение, являются абстрактными, потому что выражают „чистую” идею и не воздействуют на органы чувств. С этой точки зрения в статье разбираются все части речи. За рамками сущительного этот критерий используется шире. Глаголы, например, конкретны, если действие или состояние, выраженные ими, могут быть представлены в подлежащем.

2) логическая сторона основывается на найденном логиками различии между абстрактными и конкретными понятиями. По степени абстрагирования части речи располагаются в определенной иерархии, на которой автор бегло останавливается.

В заключение указанных выше пунктов автор останавливается на значении этого различия. Это не простая философская проблема; любое лингвистическое исследование, даже „техническое”, по грамматике, должно исходить из общих принципов, вытекающих из применения диалектического материализма в изучении языка.

3) третья сторона (содержание третьей части работы) касается способа отражения в языке процесса образования логически конкретного. Это достигается путем определения слова с помощью: а) значения части речи, б) значения грамматических категорий (род, время и т.д.), в) механизма образцов стиля, г) словообразования и словосложения. Во всех этих случаях сообщается дополнительный признак, который добавляется собственно к значению слова.

Анализ указанным способом третьей части основного словарного фонда французского и румынского языков доказывает рост логически конкретного в переходе от классической латыни к поздней ла-

тыни и снижение этого роста в данных романских языках. Этот факт объясняется тем, что основной словарный фонд является материалом, позволяющим тенденция к логически конкретному проявиться особенно в массе словарного состава.

ABSTRAIT ET CONCRET EN MATIÈRE DE LANGUE

RÉSUMÉ

L'auteur commence par exposer le rôle du complexe sonore des mots, du point de vue de l'enseignement d'I. P. Pavlov, en tant que prémisses de la coexistence de l'abstrait et du concret. Le rôle du complexe sonore est : 1° d'abstraire et de généraliser l'essence des objets, tout en favorisant l'apparition de l'image de l'objet ; 2° de fixer la notion ainsi que certaines formes de la connaissance sensorielle ; 3° de différencier les concepts, et, en outre, de remplacer et de provoquer certaines réactions de l'organisme humain ; 4° de communiquer la notion, processus susceptible de se rapporter également à l'objet individuel ; 5° de conditionner, par l'existence sociale, le caractère objectif de la langue, l'élément subjectif demeurant néanmoins possible.

En remplissant ces fonctions, le complexe sonore devient le terrain d'une opposition, en même temps que d'une interférence dialectique.

La deuxième partie de l'étude envisage les critères qui servent à distinguer entre termes concrets et termes abstraits. L'auteur propose à cet effet le *critère gnoséologique*, avec les trois aspects que présuppose la dialectique des deux catégories.

1° L'aspect sensoriel du critère détermine le caractère concret du mot en fonction de sa capacité d'évoquer une image sensible. *Copil* « enfant », *masă* « table » sont des termes concrets, du fait qu'ils sont capables d'évoquer une image. *Inteligentă* « intelligence », *raport* « rapport » sont par contre des termes abstraits, du fait qu'ils désignent l'idée « pure » et n'agissent pas sur notre sensibilité. L'auteur examine de ce point de vue, toutes les parties du discours. Hors du domaine des substantifs, il est nécessaire d'élargir ce critère. Ainsi, un verbe est concret lorsque l'action ou l'état qu'il désigne peut être représenté par le sujet.

2° L'aspect logique fait appel à la distinction établie en logique entre notions abstraites et notions concrètes. Les différentes parties du discours sont soumises à une hiérarchie déterminée par leur degré d'abstraction, hiérarchie à laquelle est consacrée une brève analyse.

Comme conclusion à ces deux points, l'auteur aborde le problème de l'intérêt de cette distinction. Ce n'est pas là une question purement philosophique, car toute recherche linguistique, voire même la grammaire « technique », doit partir des principes généraux découlant de l'application du matérialisme dialectique à l'étude de la langue.

3° Le troisième aspect (traité dans la troisième partie de l'ouvrage) se rapporte à la manière dont la langue reflète la tendance d'accéder au concret logique. Ce résultat est atteint quand le mot est déterminé par : *a*) le sens de la partie du discours ; *b*) la valeur de la catégorie grammaticale (genre, temps, etc.) ; *c*) le mécanisme des tropes ; *d*) la dérivation et la composition. Dans tous ces cas il y a apport d'une idée supplémentaire, venant s'ajouter au sens proprement dit du mot.

Un tiers environ du fonds lexical essentiel du français et du roumain, analysé sous ce dernier rapport, révèle un accroissement du concret logique dans le passage du latin classique au latin tardif, suivi d'une décroissance dans les deux langues romanes citées. Ce phénomène s'explique par le fait que le fonds essentiel de la langue n'est que le matériel qui permet à la tendance vers le concret logique d'aboutir spécialement dans la masse du vocabulaire.

NOTE CU PRIVIRE LA RAPORTUL DINTRE CONȚINUT ȘI FORMĂ ÎN LIMBĂ

DE

LUCIA WALD

Analiza conținutului și a formei în limbă este una dintre problemele cel mai mult dezbătute în lingvistica marxistă, dată fiind importanța generală a precizării acestor două categorii fundamentale, al căror raport contradictoriu este supus acțiunii legilor dialectice. Dacă în unele domenii lucrurile s-au precizat, în ceea ce privește limba, interpretările variază — fapt explicabil prin natura complexă a fenomenului.

În lucrarea *Studii de lingvistică generală*, varianta nouă, 1960, în capitolul „Formă și conținut” (p. 149—200) acad. Al. Graur a urmărit problema mai ales pe plan lexical. A precizat că forma cuvântului este constituită de complexul sonor, iar conținutul — de sens; în cadrul unei unități mai mari, cum este fraza, raportul nu se schimbă: conținutul îl reprezintă sensul frazei, iar forma este modul de îmbinare a cuvintelor. Sunetele, ca atare, nu reprezintă forma lingvistică; ele sînt materia, elementele care participă la alcătuirea formei. De aceea nu orice schimbare fonetică trebuie înțeleasă ca fiind o modificare a formei (ex. lat. *sole* > rom. *soare*), ci numai aceea care transformă esențial complexul sonor (ex. *ospătar* care a înlocuit pe *chelner*). În același fel trebuie înțeleasă problema și în cazul unui morfem gramatical: transformarea *ceasure* > *ceasuri* (-ure > -uri) nu înseamnă modificarea formei, dar *blăni* > *blănuri* da, căci are loc și o altă organizare, trecerea substantivului în categoria neutrelor. Declărîndu-se de acord cu această teză, E. Seidel subliniază¹ și el că sunetele, fără a fi formă, constituie o parte componentă a formei.

Mai puțin se vorbește în lucrarea acad. Al. Graur despre locul sistemului în cadrul raportului conținut-formă. Despre organizare se vorbește numai în capitolul „Forma internă” (p. 160—170) cu referire la organizarea laturii sonore și la gradul de motivare a complexului sonor în raport

¹ E. Seidel, *Zum Form-Inhalt-Problem*, în *Studii și cercetări lingvistice*, XI, 1960, p. 719—721.

cu conținutul lexical exprimat. Forma internă este considerată ca făcând parte din forma cuvântului, ca și complexul sonor, dar pe o treaptă superioară. În lucrarea citată forma este privită aproape exclusiv ca *modul de exprimare* a unui conținut lingvistic.

Dintr-un alt punct de vedere e cercetată această problemă în articolul *Conținut și formă în limbă* de I. Coteanu și Em. Vasiliu, în vol. *Probleme de lingvistică generală II*, 1960, p. 9—19.

Autorii citați iau ca punct de plecare teza saussuriană după care conceptele și complexele sonore, considerate în ele înseși, nu reprezintă fapte de limbă, și numai raportul de interdependență dintre ele le conferă caracter de semn lingvistic¹.

Trebuie mai întâi notat că noțiunile (conceptele) nu fac parte din limbă. Noțiunea este într-adevăr elementul semnificat (*signifié*), dar în acest caz ea nu poate fi un element al semnului lingvistic, căci acesta nu poate să se semnifice pe sine². Noțiunea este un element al gândirii, iar raportul dintre limbă și gândire nu este identic cu raportul dintre conținut și formă *în limbă*. Semnul lingvistic unește un complex sonor și un sens. Având la bază o noțiune distinctivă, sensul nu se reduce la atît; el cuprinde și forme extralogice (atitudinea afectivă a vorbitorului față de obiectul oglindit de noțiune). Sensul este noțiunea încorporată în materialul sonor al unei anumite limbi, este o categorie lingvistică.

Autorii citați nu fac însă distincție între *concept* și *semnificație*, termeni prin care traduc alternativ fr. *signifié*³.

În cadrul semnului lingvistic ce este conținut și ce este formă? Problema e complicată din cauza dublei naturi — materiale și ideale — a limbii. Pornind de la constatarea că cele două planuri (semantic și fonologic) sînt interdependente, că unul nu există fără celălalt, autorii ajung la concluzia că ambele ar constitui conținutul limbii, iar raportul de interdependență dintre ele ar reprezenta forma. „Relația dintre cele două planuri fiind o modalitate de organizare, de structurare a conținutului este însăși forma lingvistică”⁴.

Forma, în sensul saussurian, este identificată aici cu *forma* în înțelesul materialismului dialectic, pornindu-se de la o singură trăsătură și anume: raportul de interdependență se schimbă în urma modificărilor din cele două planuri. Argumentarea nu ni se pare convingătoare. Pentru a atribui unui fenomen rolul de formă a unui alt fenomen, trebuie mai întâi să vedem dacă el prezintă toate însușirile formei, așa cum le înțelege filozofia marxistă. Fără îndoială că, fiind raport de interdependență între două planuri, o modificare în unul din planuri atrage modificări în raport. Ferdinand de Saussure a arătat în mod convingător că orice modificare în *signifiant* sau în *signifié* înseamnă în ultimă instanță o deplasare a raportului dintre ele⁵. De altfel acest lucru nu se întîmplă numai

¹ *Art. cit.*, p. 14.

² Vezi A. Nehring, *The problem of the linguistic sign*, în *Acta linguistica*, VI, 1950, p. 1, n. 3.

³ *Lucr. cit.*, p. 15.

⁴ *Lucr. cit.*, p. 14.

⁵ *Cours de linguistique générale*, Paris, 1922, p. 109.

în cazul limbii, ci al tuturor fenomenelor care au laturi interdependente. Modificarea forțelor de producție sau a relațiilor de producție schimbă în mod necesar raportul dintre ele; de exemplu, concentrarea mai mare a producției în imperialism ascute contradicțiile dintre relațiile de producție și caracterul forțelor de producție.

Revenind la limbă și interpretând acest fel de modificare prin prisma conținutului și a formei, ar trebui să admitem că are loc o modificare automată a formei în urma modificărilor din conținut. Dialectica marxistă a stabilit însă că schimbările formei sînt o urmare a schimbărilor conținutului, dar ele se produc în alt ritm; de aceea forma prezintă o independență relativă, iar principala contradicție în fenomene, rezultată din tendințele contradictorii din sînul conținutului, e tocmai aceea datorată decalajului între dezvoltarea conținutului și a formei; rezolvarea acestei contradicții este marcată de saltul calitativ, progresiv al fenomenului. Dar nici una din aceste trăsături ale formei și ale raportului dintre conținut și formă nu apare în exemplul dat. Nu se vede care este motorul intern al dezvoltării limbii. Nu se vede direcția în care evoluează forma și care — potrivit filozofiei marxiste — trebuie să fie o direcție progresivă. „Această deplasare a raportului dintre elementele celor două planuri reprezintă o evoluție a formei, chiar dacă natura raportului dintre elemente nu se schimbă (cele două unități continuă a fi interdependente)”¹. De fapt, natura raportului nu rămîne aceeași, căci uneori există o motivare a formei sonore în raport cu sensul, alteori nu, iar motivarea nu e întotdeauna de același tip.

Analizînd limba pe un alt plan și anume din punctul de vedere al termenilor și al opozițiilor dintre ei, autorii consideră că în cadrul laturii sonore și al celei semantice putem deosebi *termeni*, reprezentînd conținutul și care se află în anumite *raporturi*, reprezentînd forma. În planul expresiei sonore sunetele alcătuiesc conținutul, iar modul fonologic de organizare a lor, forma, natura opozițiilor fonologice fiind determinată de conținutul sonor. Tot astfel, în planul semantic unitățile lexicale sau gramaticale reprezintă conținutul, iar raporturile dintre ele, forma.

În felul acesta s-ar elimina teza — greșită după părerea autorilor — că expresia este forma, iar semantica, conținut. Această teză ar prezenta două inconveniente:

1) duce la ideea că raportul dintre conținut și formă în limbă e arbitrar (p. 16).

Toată lumea este de acord că în limbă există un plan al expresiei sonore și un plan semantic, interdependente. Nu se vede întrucît am rezolvat problema arbitrarului dacă socotim că ambele fac parte din conținut. De ce ar fi arbitrară legătura între două laturi interdependente ale aceluiași conținut?

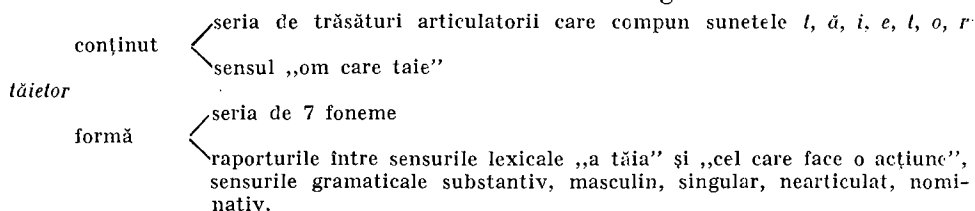
2) duce la ideea că „semantica nu ar aparține limbii, ci gîndirii, ca o consecință a faptului că conținutul limbii este numai *gîndirea*, semantica reprezentînd conținutul în raport cu expresia” (p. 16). Obiecția nu e prea clară. Oricum am interpreta lucrurile, componența limbii rămîne

¹ I. Coteanu și Em. Vasiliu, *lucr. cit.*, p. 15.

aceeași. Pornim de la ideea că limba are un conținut și o formă proprii, iar gândirea este un alt fenomen, cu alte trăsături și cu legi specifice. Lingviștii sînt în general de acord că sensurile lexicale și gramaticale formează conținutul limbii. Includerea gândirii în limbă complică inutil datele problemei. Gîndirea are forma sa logică, iar limba are un conținut semantic propriu, care nu se modifică cu fiecare act de gîndire¹.

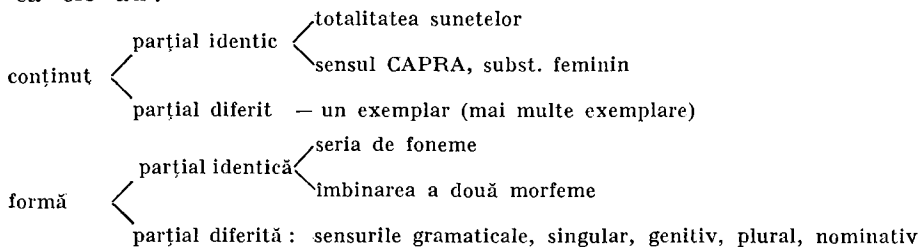
Un punct de vedere asemănător celui formulat de I. Coteanu și Em. Vasiliu (adică considerarea formei exclusiv ca un *mod de organizare* a elementelor) a adoptat și S. Stati în articolul *Omonimia în sistemul morfologic* din același volum. S. Stati, declarîndu-se de acord cu pozițiile celor doi autori, susține și el (p. 135) că latura sonoră și latura semantică a limbii făc parte și din formă și din conținut, sunetele și sensurile alcătuind conținutul, iar sistemul fonologic, organizarea sensurilor lexicale și gramaticale (sistemul lexical și gramatical) inclusiv modul îmbinării lor — forma. Nici din acest articol nu rezultă care este raportul între cele două categorii de fenomene: sunete și sensuri, în planul conținutului, și sistem fonologic, sistem lexical și gramatical în planul formei. Acest lucru ar trebui precizat, întrucît este vorba de elemente care prezintă diferențe în „substanță” și în modul de organizare.

În analiza cuvîntului *tăietor* autorul distinge:

Deși în definiție se arată că sensurile (lexicale și gramaticale) trebuie incluse în conținut, iar organizarea lor — în formă, în analiza de mai sus se consideră ca făcînd parte din conținut numai sensul lexical, iar sensurile gramaticale (substantiv, masculin, singular, nearticulat, nominal) sînt incluse în formă.

Trebuie să înțelegem de aici că sensurile gramaticale fac toate parte din formă? Nedumerirea sporește atunci cînd vedem felul în care se analizează conținutul și forma a două cuvinte omofone: lat. *caprae* (a unei capre) și *caprae* (niște capre). Comparînd cele două cuvinte, S. Stati arată că ele au:

¹ S. L. Rubinstein, *Existență și conștiință* (traducere în limba romînă a lucrării *Бытие и сознание*), București, 1960, p. 202.

În acest exemplu, o parte din sensurile gramaticale (substantiv, feminin) sînt incluse în conținut, iar restul (singular, plural, nominativ, genitiv) sînt considerate formă.

★

În toate lucrările citate se pornește de la aceleași definiții și caracteristici ale formei și conținutului din lucrările de filozofie marxistă, dar fie că nu se iau în considerație *toate* aspectele celor două categorii dialectice, ci numai unele din ele, fie că nu se ține seama în mod suficient și consecvent de trăsăturile caracteristice ale limbii, de dubla ei natură materială și ideală.

În articolele lor, I: Coteanu, Em. Vasiliu și S. Stati au scos în evidență, în definirea formei, faptul că ea este „un mod de organizare internă a conținutului”, „structura conținutului”, că „forma e condiționată intern, conținutul se manifestă extern”, dar au lăsat nerelevat faptul că forma este și un mod de expresie a conținutului: „Forma este expresia vieții interne a conținutului”¹; „Forma este organizarea, structura conținutului. În fenomenele din sfera conștiinței, forma este o expresie a conținutului”²; „Forma exprimă modul de legătură dintre elementele conținutului, structura lui internă și externă, care se manifestă atît în aspectul exterior al fenomenului cît și în caracterul logic al legăturii elementelor și proceselor care îl alcătuiesc”³.

Așadar *forma* unui fenomen cuprinde mai multe aspecte. Ea reprezintă atît modul de organizare a conținutului, cît și modul său de manifestare.

Forma, ca mod de organizare a conținutului, este de aceeași natură cu el, iar forma, ca mod de manifestare a conținutului, poate fi de altă natură decît el. Forma de organizare și forma de manifestare se deosebesc și prin funcție și prin esență. În cazul limbii, *forma de manifestare* se identifică cu *forma de exprimare* a conținutului comunicat. Cele două modalități de existență a formei apar de îndată ce examinăm aspectele corelative în relația gîndire — limbă — metalimbă.

Gîndirea, al cărei conținut e format de reflectarea esenței realității, are o formă de organizare proprie, logică, iar forma ei de exprimare este limba în ansamblul ei. La rîndul ei, limba, avînd un conținut și o formă de organizare proprii, poate avea drept formă de exprimare sistemele de comunicare create pe baza ei.

În lanțul acesta corelativ, caracterul cel mai complex îl prezintă limba. Într-adevăr, în timp ce gîndirea este în esență reflectare, iar diversele sisteme de comunicare create pe baza limbii reprezintă numai un mod de transmitere a ei, limba este atît un mijloc de fixare a ideilor (ceea ce-i

¹ Marx-Engels, *Opere*, vol. I, 1955, ed. rusă, p. 158.

² *Categoriile dialecticii materialiste*, sub redacția lui M. M. Rosenthal și G. M. Straks, 1957, p. 205. Vezi și A. M. Minasian, *К вопросу о противоречии между формой и содержанием*, în *Вопросы философии*, 4, 1955, p. 174 și B. S. Ukraințev, *Активная роль формой в общественном развитии*, *ibidem*, 6, 1956, p. 58—59.

³ A. S. Mamzin, *Категории «содержание» и «форма» в биологии*, *ibidem*, 7, 1960, p. 74.

conferă un conținut semantic propriu), cît și unul de transmitere a lor (ceea ce-i conferă și o formă de exprimare proprie).

Cei care consideră că latura sonoră face parte din conținutul limbii se referă la faptul că ea este indisolubil legată de sensuri. Dar este evident că acest singur argument nu poate convinge, de vreme ce el poate pleda și în favoarea tezei după care latura sonoră este formă. Se știe doar că în toate fenomenele forma este indisolubil legată de conținut.

Dialectica marxistă consideră forma și conținutul contrarii care se întrepătrund, trec unul în celălalt. Interacțiunea dialectică a formei și a conținutului a fost expusă în mod clar de Hegel : „Dacă examinăm opoziția dintre formă și conținut, deosebit de important este să nu se omită faptul că conținutul nu este lipsit de formă, iar forma este cuprinsă în același timp în conținutul însuși, reprezentînd totodată ceva exterior acestuia. Intervine aici o dedublare a formei : în primul rînd, forma reflectată înlăuntru ei este conținutul ; în al doilea rînd, forma nereflectată înlăuntru ei are o existență exterioară, indiferentă față de conținut. În esență ne aflăm aici în fața unui raport absolut între formă și conținut și anume trecerea lor dintr-o categorie în alta, așa încît conținutul nu este altceva decît trecerea formei în conținut, iar forma nu este altceva decît trecerea conținutului în formă”¹.

Aceași teză hegeliană, formulată mai lapidar, a fost acceptată de V. I. Lenin : „Nu se poate întreba în ce fel forma se adaugă la esență, deoarece prima este numai reflectarea acesteia din urmă în ea însăși, reflexia proprie inerentă (sic!) ei...”².

Condiționarea reciprocă a laturii semantice și a laturii sonore în limbă, întrepătrunderea lor este, după părerea noastră, o exemplificare a raportului dialectic dintre conținut și formă și nu un argument în favoarea tezei după care ambele fac parte din conținut.

Așadar, analizînd limba la nivelul celor două planuri, socotim că este justă teza acad. Al. Graur, după care latura semantică formează conținutul, iar latura sonoră forma limbii. Punctul acesta de vedere nu trebuie să ducă — așa cum socotesc I. Coteanu și Em. Vasiliu — la concluzia că în limbă raportul dintre conținut și formă este arbitrar. S-a arătat adesea că, în cadrul unei limbi, raportul dintre forma sonoră a cuvintelor și sens este întotdeauna motivat din punct de vedere istoric³, că paralelismul formei sonore și al sensului e conținut în sensul etimologic al cuvîntului⁴.

Caracterul motivat al formei sonore în raport cu sensul are grade diferite la diverse categorii de cuvinte. El se manifestă pe deplin în cazul cuvintelor onomatopeice, parțial la cele derivate și compuse. Cuvinte cu formă total „arbitrară” sînt puține în limbă și anume un număr de cuvinte neflexibile, căci formele flexionare sînt întotdeauna motivate parțial.

Analizînd raportul dintre conținut și formă la nivelul semnului lingvistic, nu se poate nega totuși că, în foarte multe cazuri, modificările

¹ Hegel, *Opere alese*, vol. I, p. 224, citat de A. S. Mamzin, *lucr. cit.*, p. 73.

² *Caiete filozofice*, 1956, p. 113.

³ R. A. Budagov, *Сосюор и сосюорянство*, Moscova, 1954, p. 16.

⁴ Vezi A. Nehring, *lucr. cit.*, p. 1—16.

din conținut nu atrag modificări în formă (mai ales în cazul modificărilor sensurilor lexicale). Această particularitate a limbii ar putea fi explicată prin independența relativă a formei sonore, determinată atât de natura ei materială (în opoziție cu natura ideală a sensului), cât și de funcția ei proprie în procesul comunicării. Ne-am putea referi din nou la Hegel: „Forma nereflectată înlăuntrul ei are o existență exterioară, indiferentă față de conținut”.

★

Articolul citat al lui I. Coteanu și Em. Vasiliu are meritul de a fi abordat problema formei și conținutului în limbă și sub aspectul termenilor și al relațiilor care se stabilesc între ei. După cum s-a arătat, autorii consideră că latura semantică și cea sonoră sînt organizate în termeni, care reprezintă conținutul, și opoziții dintre termeni, care reprezintă forma.

Din punctul de vedere al interpretării filozofice, problema este pusă în mod just. S-a arătat¹, cu privire la diverse fenomene, că raportul dintre elemente și relațiile care se stabilesc între ele trebuie interpretat ca raport între conținut și formă.

De această dată este vorba despre forma de organizare a limbii. Consecvenți cu teza după care, la nivelul semnului lingvistic, latura semantică și cea sonoră sînt incluse în conținut, adică sînt considerate pe același plan, autorii includ toate tipurile de raporturi în formă, fără a stabili distincții între ele.

Dar relațiile din planul expresiei sonore și cele din planul semantic nu pot fi socotite ca reprezentînd același lucru și nici măcar puse pe aceeași treaptă. De altfel, de acest lucru s-au convins lingviștii în practica cercetărilor atunci cînd au încercat să definească sistemul semantic. Este evident că opoziția de sonoritate (*p/b*) sau corelația de muiere (*p/p'*) nu pot fi puse alături de opoziția singular — plural nici din punctul de vedere al rolului în limbă, nici în ce privește forma de manifestare. Nu se poate identifica nici opoziția de număr în conținutul limbii cu forma de exprimare a ei într-o etapă dată (de ex. *silua* — *siluae* în latină). Considerăm că opozițiile de sens lexicale și gramaticale reprezintă un mod de organizare a conținutului limbii, iar opozițiile lexicale și cele gramaticale formale — un mod de organizare a formei sonore de exprimare. Între cele două categorii de opoziții se manifestă toate legăturile și diferențele dintre conținut și formă. O opoziție din planul conținutului poate să se manifeste sub aspecte diferite în planul formei, fie că e vorba de limbi diferite, fie că e vorba de istoria unei limbi. Așa, de exemplu, opoziția între singular și plural poate să fie exprimată prin mai multe tipuri formale, mai mult sau mai puțin sistematice: *Mann* — *Leute*; *om* — *oameni*; *man* — *men*; *dominus* — *domini*; *le fils* — *les fils*. Opoziția masculin — feminin în latină s-a manifestat succesiv în formele *pater* — *mater*; *lupus* — *lupus femina*; *equus* — *equa*.

Orice element al limbii, din latura semantică sau sonoră, este termen al unui sistem (lexical sau gramatical). După cum fonemele nu reprezintă

¹ Vezi I. V. Sviderskii, *Об отражении материалистической диалектикой соотношения элементов и структуры в явлениях*, în *Философские науки*, 2, 1960, p. 70.

forma de expresie, ci numai elemente constitutive ale ei, tot astfel sistemul fonologic este un mijloc de creare a opozițiilor în sistemul lexical și gramatical, adică un element component al formei de organizare.

Din cele de mai sus rezultă că sistemelē care alcătuiesc limba fac parte unele din conținut, altele din formă; ar urma ca interacțiunea sistemelor din același plan să fie de altă natură decît aceea dintre sisteme aflate în planuri diferite.

Există, pe de o parte, interacțiune a elementelor aflate în planul conținutului. Astfel sensul unor verbe condiționează folosirea lor la anumite timpuri sau moduri¹; există o influență reciprocă între valorile semantice ale rădăcinii și ale afixelor: un afix atașat frecvent la teme cu sens peiorativ se pătrunde de această valoare pe care o transmite apoi altor teme la care se atașează². În funcție de semnificația lor, unele cuvinte cu sens deplin, fiind folosite frecvent în anumite situații, pot fi transformate în cuvinte auxiliare sau în afixe.

Interacțiunea elementelor din planul conținutului limbii are un caracter mai puțin riguros sistematic. Deoarece sensurile reprezintă noțiuni incorporate într-o anumită limbă, în modul lor de organizare se reflectă atît trăsături ale modului de organizare a noțiunilor (de ex. atracția antonimelor sau a sinonimelor în conformitate cu principiul psihologic al asocierii după contrast sau contiguitate), cît și trăsături ale modului de organizare specific limbii (de ex. stabilirea de raporturi între sensurile lexicale și cele gramaticale).

Și în limbă, ca și în celelalte fenomene, forma, datorită naturii sale și ritmului diferit de evoluție în raport cu conținutul, manifestă o independență relativă. În planul expresiei sonore se produc modificări și interacțiuni care nu sînt întotdeauna condiționate direct de evoluția conținutului. O modificare în una din laturile sistemului formal atrage modificări în celelalte laturi. De acest tip sînt marea majoritate a exemplelor analizate de acad. Al. Graur în lucrarea *Studii de lingvistică generală*, cap. „Interdependența elementelor limbii” (p. 31.—37), unde se cercetează influența reciprocă a sistemelor fonologic, lexical și gramatical. Se arată astfel că dispariția cuvintelor cu o anumită conformație atrage după sine și dispariția tipului morfologic (p. 31), că transformarea accentului liber în accent fix în limba franceză din secolul al XVI-lea a dus la încetarea alternanței vocalice în conjugare (p. 33—34), că tipul diferit de topică în limbile romanice de apus și în romînă a avut ca urmare crearea de tipuri diferite de articol proclitic sau enclitic în aceste limbi (p. 37).

Relațiile de acest fel se caracterizează prin faptul că se succed nemijlocit, decurg unele din altele, modificînd mereu echilibrul formelor și sistemul de organizare și duc, de obicei, la o mai bună sistematizare a elementelor.

Independența relativă a formei nu trebuie, desigur, înțeleasă ca o rupere totală de conținut. După cum modificările lingvistice sînt întotdeauna

¹ Vezi Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, 1960, p. 32 și 66.

² Vezi Al. Graur, *Interdependența elementelor limbii*, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. III, p. 85—86 și M. Bréal, *Essai de sémantique*, 1924, p. 42—43.

una în ultimă instanță condiționate de schimbări în societate, chiar dacă acest lucru nu se manifestă printr-o legătură directă, tot astfel, modificările de sistem în planul formei sînt în ultimă instanță rezultatul unor transformări ale opozițiilor din conținut, căci modificarea formei trebuie de regulă să ducă la o mai adecvată exprimare a conținutului.

Sistemele de opoziții din planul formei (afixele genului, numărului, modului, timpului etc.) sînt produsul necesităților de exprimare a opozițiilor corespunzătoare din planul conținutului. Ca și în celelalte fenomene, forma rămîne — în ce privește ritmul de dezvoltare — în urma conținutului. Opozițiile din planul conținutului se exprimă mai întîi lexical, în forme puțin sistematizate și apoi, pe măsura perfecționării sistemului în cadrul conținutului, prin sisteme formale, din ce în ce mai clare și mai simple. Înlocuirea treptată a desinențelor nominale prin mijloace analitice în limbile romanice, ca urmare a dezvoltării sensurilor gramaticale, constituie un exemplu clar de felul în care o modificare într-una din laturile sistemului formal atrage modificări în altă latură, cauza fiind însă în transformările din conținut și datorită lor — în neconcordanța formei în raport cu conținutul.

Rămînerea în urmă a sistemelor din planul sonor față de modificările din conținut ar putea fi ilustrată și prin persistența îndelungată a mai multor tipuri de declinare și conjugare. În epoca istorică organizarea cuvintelor în paradigme apare realizată după criterii exclusiv formale. Dar această clasificare a avut cîndva la bază un criteriu semantic (de ex. unele declinări au fost organizate după genuri sau după anumite trăsături comune în sensul lexical). Ulterior, însă, s-au produs unificări în planul semantic care nu ar mai fi necesitat varietatea de paradigme. Acestea au continuat însă să existe ca forme sinonime pentru aceleași conținuturi, iar contopirea lor treptată în diverse limbi se realizează extrem de lent.

Așadar, în timp ce în interacțiunea sistemelor aflate în același plan schimbările se succed în mod nemijlocit, în cazul legăturii dintre sistemele conținutului și cele ale formei sonore modificările într-un sector nu atrag imediat modificări în celelalte sectoare. Punerea de acord a formei cu conținutul exprimat marchează progresul limbii în ceea ce privește abstracțizarea. În timp ce influența conținutului asupra formei este constantă și obligatorie și se manifestă cu regularitate, influența formei asupra conținutului e mult mai puțin importantă și apare în cazuri izolate¹.

Din cele de mai sus credem că se desprinde concluzia necesității de a se analiza sistemul limbii și din punctul de vedere al conținutului și formei.

ЗАМЕТКИ ОБ ОТНОШЕНИИ МЕЖДУ СОДЕРЖАНИЕМ И ФОРМОЙ В ЯЗЫКЕ

РЕЗЮМЕ

Автор утверждает, что, как и другие явления, язык имеет форму выражения, представленную звуковым комплексом, и форму организации, которой является система.

¹ Vezi exemple de acest fel la acad. Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 198.

Звуковой комплекс включает в себе особенности формы — так, как они определяются марксистской философией: он неразрывно связан с семантическим содержанием, но в то же время и относительно независим, что выражается в самостоятельной эволюции, в неравномерности эволюции по отношению к содержанию, а также во влиянии звукового комплекса на содержание.

Эти особенности можно заметить как в отношениях между звуковым комплексом и семантическим содержанием, так и в отношениях между системой формы и содержанием.

NOTES AU SUJET DU RAPPORT CONTENU-FORME DANS LA LANGUE

RÉSUMÉ

L'auteur considère que la langue, tout comme d'autres phénomènes, a une forme de manifestation — le complexe sonore, et une forme d'organisation — le système.

Le complexe sonore réunit les particularités de la forme, telles que les définit la philosophie marxiste : il est indissolublement lié au contenu sémantique, mais jouit en même temps d'une indépendance relative, manifestée par une évolution indépendante, par un décalage dans son évolution par rapport au contenu, et par l'influence qu'il exerce sur ce dernier.

Ces particularités peuvent être constatées aussi bien dans le rapport existant entre le complexe sonore et le contenu sémantique, que dans le rapport d'entre le système formel et celui du contenu.

CATEGORIILE POSIBILITATE ȘI REALITATE ÎN LINGVISTICĂ

DE

SORIN STATI

1. INTRODUCERE

Dialectica posibilitate-realitate e o problemă nouă în lingvistică. De fapt însă, mai mult practic decât teoretic, lingviștii au fost constrinși de logica faptelor să opereze cu aceste două categorii. Spunând că, de exemplu, prepoziția *in* se poate construi în limba germană cu dativul sau cu acuzativul, gramatica descriptivă constata existența a două p o s i b i l i t ă ț i, dintre care fiecare se r e a l i z a r e în anumite condiții bine determinate (de natură semantică). Tot așa, foneticienii limbii române vorbesc de două variante ale fonemului *n* (*n* dental și *n* velar) : fonemul *n* p o a t e fi deci articulat în două feluri, r e a l i z a r e a fiecărei variante depinzând de sunetul următor.

Argumentări similare se întâlnesc în istoria tuturor limbilor. De pildă, când vorbitorii unei limbi invadează un teritoriu heteroglot, e p o s i b i l să învingă fie limba cuceritorilor, fie limba celor cucerțiți.

De multe ori, analiza atentă a faptelor i-a făcut pe cercetători să depășească stadiul simplei constatări a pluralității posibilităților, să le ierarhizeze și să indice astfel care este posibilitatea cu gradul cel mai mare de probabilitate. Se spune astfel că, atunci când se creează o pereche de omonime lexicale supărătoare pentru claritatea comunicării, această omonimie are cele mai multe șanse să fie înlăturată (fie prin dispariția și înlocuirea unuia din cuvinte, fie printr-o diversificare fonetică, — eventual și gramaticală, — fie prin dispariția ambelor cuvinte).

Nu o dată lingviștii și-au pus problema prevederii unor schimbări ; de pildă, este astăzi evident că dintre variantele *a apărea* și *a apare*, ultima va învinge peste un timp nu prea îndepărtat și se va impune ca normă. S-au făcut și prevederi cu o realizare îndepărtată în timp : J. Whatmough consideră că toate verbele englezești neregulate vor dispărea, și

indică o dată aproximativă, anul 3 000¹. Prevedere înseamnă însă: a) identificarea posibilităților și b) ierarhizarea lor după gradul de probabilitate.

Toate aceste exemple ne dovedesc că, în general, cercetarea limbii nu s-a putut dispensa de dialectica posibilitate-realitate, chiar dacă a fost vorba de o minuire inconștientă a acestor categorii și — bineînțeles — chiar dacă terminologia folosită a fost cu totul alta. Constatarea aceasta nu trebuie să surprindă pe nimeni, de vreme ce aceste categorii, ca și celelalte categorii puse în lumină și analizate de filozofia marxistă, nu sînt introduse de gîndire în realitate, ci aparțin realității obiective și ca atare și limbii. Dacă ele au fost pînă acum numai intuite vag de către lingviști și uneori încadrate într-o concepție mecanicistă², situația este astăzi, pentru lingvistica marxistă, cu totul alta. Din punct de vedere filozofic, dialectica posibilitate-realitate a fost în linii mari lămurită; analiza faptelor de limbă nu poate s-o ignoreze și, aplicată cu consecvență, își dovedește încă o dată valabilitatea universală. Aplicarea aceasta înseamnă însă căutarea specificului lingvistic al problemei, și tocmai spre acest scop se îndreaptă încercarea de față.

2. CATEGORIILE POSIBILITATE ȘI REALITATE

Înainte de a deveni realitate, fenomenele trebuie să existe și există sub forma posibilității apariției lor³. Fiecare etapă a unui proces este o posibilitate realizată și, în același timp, conține în germene posibilități noi de schimbare, de dezvoltare. Dialectica posibilitate-realitate exprimă de aceea una din cele mai importante laturi ale procesului obiectiv de dezvoltare.

Realizarea posibilităților e legată de anumite condiții: în funcție de condiții diferite, aceeași posibilitate se înfăptuiește în forme diferite. Se poate spune de asemenea că anumite condiții generează anumite posibilități, riguros determinate⁴. Dacă se schimbă condițiile și apar legi noi, ceea ce înainte era imposibil devine posibil și invers⁵. Desigur că, la sfîrșitul antichității, construirea socialismului era o imposibilitate; în condițiile noi ale secolului al XX-lea, ale acțiunii altor legi economice decît cele ale slavagismului, această imposibilitate s-a transformat în posibilitate. În schimb, posibilitatea exploatării a dispărut (exploatarea a devenit o imposibilitate) în țara socialismului victorios.

Posibilitățile nu sînt altceva decît expresia unor tendințe, a unor legi de dezvoltare proprii fiecărui fenomen. Orice obiect ascunde în sine posibilități contradictorii și fiecare posibilitate se sprijină pe anumite

¹ J. Whatmough, *Language*, p. 249.

² Este cazul, spre exemplu, al neogramaticilor, care au văzut că posibilitățile de acțiune ale legilor fonetice nu sînt infinite și că unele posibilități nu se realizează pînă la capăt din pricina gramaticii.

³ Rosenthal și Štraks, *Categoriile dialectice marxiste*, p. 238.

⁴ *Ibidem*, p. 239.

⁵ *Bazele filozofiei marxiste*, București, Editura politică, 1960, p. 248.

tendințe ale dezvoltării legice¹. Cele mai mari șanse de realizare le au posibilitățile care sînt expresia unor tendințe esențiale ale dezvoltării.

E evident că, atunci cînd o realitate conține două posibilități contrarii (de exemplu, în actuala situație internațională, pacea sau războiul), ca să se realizeze una, trebuie să fie lichidată cealaltă. Acest aspect al procesului de transformare a posibilității în realitate e manifestarea legii fundamentale a dialecticii materialiste: „lupta contrariilor e izvorul și conținutul tuturor mișcărilor, schimbărilor, dezvoltărilor”². În consecință, pentru a prevedea desfășurarea ulterioară a unei evoluții trebuie să-i descoperim legile interne și să determinăm condițiile în care se poate înfăptui fiecare etapă a procesului. Se știe, de exemplu, că perioadele mai agitate din punct de vedere istoric sînt mai propice schimbărilor lingvistice³. Dialectica marxistă ne arată că trebuie să descoperim condițiile necesare transformării fiecărei posibilități în realitate, pentru că numai astfel putem interveni în mod conștient în procesul acestei transformări, pentru a o grăbi.

În lingvistică, problema posibilității și realizării ei ne interesează pe două planuri: static și dinamic, sincronie și diacronic.

3. POSIBILITĂȚILE STRUCTURALE

Se discută mult în ultima vreme despre limbă ca un cod. Analizîndu-se felul cum se transmit informațiile cu ajutorul acestui cod, s-a arătat că, în vorbire, apariția unor elemente (sunete, morfeme) poate fi prevăzută datorită unor elemente precedente⁴. De exemplu, dacă într-un text latin găsim prepoziția *ab*, afirmăm cu certitudine că după *ab* urmează un nume la ablativ. Toate elementele lingvistice a căror apariție în lanțul vorbirii poate fi prevăzută se numesc, în teoria informației, redundante; apariția lor nu ne dă nici o informație în plus față de cele cunoscute dinainte. Așadar, transformarea unor posibilități în realitate este cîteodată previzibilă. Limitîndu-ne la morfologie, problema se pune astfel: după ce constatăm realizarea unui morfem M_1 , ne putem aștepta la realizarea indiferent cărui alt morfem sau, în repertoriul de morfeme al limbii respective, există un morfem M_2 care trebuie să urmeze în chip necesar după M_1 ? Ce raport va exprima succesiunea $M_1 + M_2$?

Se pot ivi și alte situații: după M_1 poate urma fie M_2 , fie M_3 ... fie M_x (cînd $x < n$, numărul total de morfeme al unei limbi). Afirmînd că după M_1 trebuie să urmeze M_2 , că existența lui M_1 implică apariția lui M_2 , am afirmat o posibilitate și necesitatea realizării ei. De cele mai multe ori însă, trebuie să ne mulțumim cu afirmația că după M_1 se poate să nu mai urmeze nimic sau că sînt la fel de posibile morfemele M_2, M_3, \dots, M_x . Așa cum arată dialectica marxistă, fenomenelor le sînt inerente posibilități contradictorii.

¹ *Bazele filozofiei marxiste*, București, Editura politică, 1959, p. 258.

² Rosenthal și Štraks, *lucr. cit.*, p. 254.

³ Lucrul acesta a fost arătat printre alții și de F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, p. 212.

⁴ Se vorbește în acest sens de experimente de predicție.

Exemple de toate aceste tipuri se pot da numeroase :

a) morfemul fr. *je* implică apariția imediată, sau la oarecare distanță, a unui morfem verbal, tot așa cum, după morfemele rom. *vei, vom, veți* se poate prevedea realizarea unui morfem verbal (modul infinitiv)¹;

b) După morfemul fr. *très* urmează de regulă sau un morfem adjectival sau un morfem adverbial. După morfemul rom. *pot*, se deschid mai multe posibilități : să nu urmeze nimic, să urmeze un verb la infinitiv sau la conjunctiv sau un substantiv precedat de o prepoziție etc. etc. Înșirarea nu se poate însă prelungi la infinit, cuprinzând toate morfemele limbii (de exemplu, și morfemul verb la optativ sau la indicativ). Ne aflăm în fața unei serii lungi, dar finite, de posibilități, pe care sîntem în stare să le numim, dar nu putem spune care dintre ele se va realiza, aceasta depinzînd de intențiile vorbitorului.

Cum e posibilă prevederea posibilităților unice sau multiple? Cum se pot cunoaște condițiile necesare transformării acestor posibilități în realitate, așa cum o cere dialectica marxistă? De fapt, prevederea se bazează pe cunoașterea tuturor combinațiilor de morfeme admise în limba respectivă. Unitățile limbii „urmează una după alta într-o succesiune caracteristică pentru acea limbă și în cadrul unor posibilități strict delimitate — modelul permis de limbă”². După ce am constatat că după morfemul M_1 (de exemplu, prepoziția latină *ab*) urmează în x propoziții numele $N_1, N_2, N_3 \dots$, toate la ablativ, tragem concluzia că M_1 implică totdeauna, în orice propoziție, un nume la ablativ : dacă după M_1 urmează un nume N_v , și acesta va fi la cazul ablativ. Alt exemplu : dacă, după cuvîntul rom. *aș* urmează un verb, el trebuie să fie la infinitiv, pentru că am observat că, ori de cîte ori am auzit sau am citit cuvîntul *aș*, după el a urmat un verb la infinitiv (prezent sau trecut)³.

În formă logică, acest lucru se poate exprima astfel :

1. *Vrea, face, lucra \dots ; fi vrut, fi făcut, fi lucrat \dots* au o proprietate comună, faptul că pot apărea după cuvîntul *aș*.

2. *Vrea, face, lucra* etc. sînt toate speciile genului „verb la infinitiv”.

3. Deci proprietatea „pot apărea după cuvîntul *aș*” e o proprietate a întregului gen „verb la infinitiv”⁴.

Raționamentul acesta, adică inducția aristotelică, nu adaugă însă nimic pozitiv la cunoștințele noastre, ea se reduce la totalizarea cunoștințelor deja dobîndite⁵. Este adevărat că după un anumit morfem M_1 e posibil numai M_2 , și realizarea lui e certă. Dar formulînd această previziune nu am spus nimic nou. Teoria informației aplicată la limbă are nevoie de astfel de previziuni ; pe de altă parte nu e lipsit de interes să clasificăm unitățile morfologice ale limbii după felul cum se atrag una pe alta. Cu toate acestea, din punctul de vedere al cunoașterii structurii

¹ Ne referim la o vorbire neafectată, în care imbinări ca *face-vom, auzi-vei* (cu infinitiv înaintea auxiliarului) nu sînt normale.

² J. Whatmough, *lucr. cit.*, p. 112.

³ „Există și posibilități cu caracter necesar, care, mai devreme sau mai tîrziu, se realizează inevitabil”. *Bazele filozofiei marxiste*, Ed. politică, 1960, p. 251.

⁴ După E. Goblot, *Traité de logique*, ed. a IV-a, Paris, 1925, p. 287.

⁵ Goblot, *lucr. cit.*, p. 288.

unei limbi, a înțelegerii modului ei de funcționare, determinarea posibilităților care, în condiții date, se realizează în vorbire mai mult sau mai puțin sigur, înseamnă repetarea, sub altă formă, a unor lucruri cunoscute.

Posibilitățile apariției cutărui sau cutărui element morfologic în cursul vorbirii le numesc *posibilități structurale*, pentru că sînt cuprinse în structura limbii. Ele sînt *repetabile*: ori de cîte ori apare M_1 , după el apare M_2 (sau $M_3 \dots M_x$). Fiind repetabile, ele sînt și statice: dacă ar exista numai posibilități structurale, repetabile, limbile n-ar evolua niciodată și ar exista și astăzi prepoziția latină *ab* care cere ablativul. Dacă morfologia unei limbi se schimbă, ceea ce e evident pentru oricine, înseamnă că într-un număr oarecare de împrejurări s-a produs o inovație, și după M_1 n-a mai urmat M_2 , conform structurii, ci M_3 (cunoscut dinainte, cu altă întrebuințare însă) sau M_p (morfem cu totul nou). Apariția repetată în vorbire a lui M_3 sau M_p în locul lui M_2 — fapt care a fost considerat la început o greșeală¹ — a dus cu timpul la această înlocuire și în limbă (*langue*). Ceea ce înaintea, în sistem, era o imposibilitate a devenit posibilitate.

Posibilitățile înlocuirii lui M_1 cu M_2 sau cu oricare alt M sînt *posibilități metastructurale*, căci duc la schimbarea structurii, și *nerepetabile*, căci M_1 există în limbă numai o dată (și se realizează în vorbire de un număr infinit de ori), iar schimbarea construcției $M_1 + M_2$ cu $M_1 + M_x$ se produce în limbă tot o singură dată. În sfîrșit, aceste posibilități sînt dinamice, pentru că evoluția limbii se bazează pe realizarea lor.

Posibilitățile statice sînt cuprinse în limbă și se realizează în vorbire, iar posibilitățile dinamice se realizează tot în vorbire, de unde trec în limbă, transformîndu-se în posibilități statice. Noile posibilități statice elimină posibilitățile statice vechi. Ele sînt elementul conservator în morfologie, iar posibilitățile dinamice constituie în general elementul inovator, progresist. Pentru realizarea funcției comunicative a limbii e necesară realizarea ambelor tipuri de posibilități.

Am încercat să privesc posibilitățile statice în lumina concepției materialist-dialectice despre posibilitate și realitate. A rezultat desigur din cele de mai sus că posibilităților statice li se aplică întru totul ideea că „înainte de a deveni realitate, fenomenele trebuie să existe și există sub forma posibilității apariției lor”². Prevederea apariției în vorbire, la un moment dat, a unui morfem M_2 după un morfem M_1 se bazează tocmai pe faptul că structura $M_1 + M_2$ preexista sub forma unei simple posibilități în sistemul limbii. Este de asemenea evident că, în lanțul vorbirii, fiecare morfem este o posibilitate realizată și în același timp conține posibilitatea apariției termenului următor. Realizarea unei posibilități statice e legată sau nu de anumite condiții? Se poate susține că, în condiții diferite, aceeași posibilitate statică se înfăptuiește în forme diferite? Răspunsul e de fiecare dată afirmativ. După morfemul rom. *vom* e sigur că se realizează un verb la infinitiv, cu condiția ca vorbitorul să

¹ „Trebuie să ne amintim că orice inovație e la început o greșeală” G. von der Gabelentz, *Die Sprachwissenschaft*, Leipzig, 1891, p. 258. Afirmatia e însă prea categorică: în limbă există și inovații care nu sînt greșeli (de exemplu, formarea de cuvinte noi prin derivare).

² Rosenthal și Ștraks, *lucr. cit.*, p. 268.

nu folosească un stil afectat, pretențios, și să pună infinitivul înainte de auxiliar. Condiția este stilistică. După prepoziția germ. *in* urmează un substantiv la acuzativ, dacă verbul precedent a avut sens de mișcare, și urmează un substantiv la dativ după un verb care nu arată mișcare. Condițiile diferite sint aici de natură semantică.

Dialectica posibilității și realității nu se poate mulțumi în lingvistică numai cu atit. Mult mai importantă e analiza dialectică a posibilităților dinamice.

4. CUM APAR POSIBILITĂȚILE DINAMICE

Determinarea posibilităților dinamice, a condițiilor în care se transformă ele în realitate, clasificarea diverselor tipuri de posibilități dinamice, toate acestea formează la un loc problema centrală a lingvisticii : explicarea schimbărilor în limbă. Cunoscînd mai bine mecanismul transformării posibilităților în realitate, nu numai că vom explica mai complet trecutul limbilor, dar vom ajunge să prevedem și viitorul lor.

Apariția neîncetată de noi posibilități dinamice și realizarea lor este rezultatul unei contradicții dialectice fundamentale : pe de o parte, transformarea neîncetată a limbii — ca orice fenomen din natură și societate — pe măsura perfecționării gîndirii și ca urmare a schimbărilor din natură și societate ; pe de altă parte, funcția esențială a limbii, aceea de mijloc de comunicare, funcție care nu se poate realiza fără stabilitatea limbii ¹.

O serie de lingviști apuseni au ajuns la formulări destul de apropiate de cea de mai sus, dînd dovadă de o înțelegere dialectică a fenomenelor lingvistice. După G. von der Gabelentz, limba evoluează pe diagonala a două forțe, comoditatea și claritatea ². O. Jespersen vorbește de două tendințe opuse care intervin în schimbările lingvistice : *ease* „ușurința, comoditatea” și *distinctness* „caracterul distinct, claritatea”, o tendință conservatoare ³. Preocupat de studierea sistemului limbii privit în mișcare, A. Martinet afirmă că evoluția lingvistică în general poate fi concepută ca fiind condusă de antinomia permanentă dintre nevoile de comunicare și expresie și tendința de a reduce la minimum activitatea mentală și fizică a omului (inertia). Cele două tendințe ajung la un echilibru, a cărui natură e variabilă ⁴. Cred că se poate reproșa tuturor acestor formulări identificarea tendinței conservatoare a limbii cu principiul minimumului de efort ⁵, care justifică tendința numai în parte. Esențială e de fapt

¹ Aceste două laturi ale contradicției au fost formulate recent în legătură cu explicarea inovațiilor și numite „cele două trăsături esențiale ale limbajului omenesc” de către acad. Iorgu Iordan în *Studii și cercetări lingvistice*, 3/1960, p. 519.

² Vezi Ernst Otto, *Stand und Aufgaben der allgemeinen Sprachwissenschaft*, Berlin, 1954, p. 161.

³ O. Jespersen, *Efficiency in linguistic change*, Copenhaga, 1941, p. 15. Vezi, de același autor, și *Language*, cap. XIV și XV.

⁴ A. Martinet, *Économie des changements phonétique, Traité de phonologie diachronique*, Berna, 1955, p. 94.

⁵ După filozoful englez J. Locke, comoditatea este scopul principal al limbii : „the chief end of language”. Citatul e din Ernst Otto, *lucr. cit.*, p. 161.

nevoia de a nu îngreua, prin schimbări prea frecvente, comunicarea. „Transformarea prea rapidă și individuală a limbii ar compromite funcția ei esențială, aceea de a servi ca mijloc de comunicare între oameni în societate”¹.

Acest fundament contradictoriu, pe care se desfășoară întreaga istorie a fiecărei limbi, iese la iveală și atunci când analizăm nu limba în ansamblu, ci compartimentele și chiar unitățile ei. „În orice etapă, anumite fenomene sînt relativ stabile și altele relativ nestabile”². De pildă, în limba română actuală, formarea pluralului la neutre e relativ nestabilă, iar la masculine e relativ stabilă. Orice posibilitate metastructurală care apare într-o categorie relativ nestabilă la un moment dat are mai multe șanse de realizare decît inovațiile din categorii relativ stabile: un plural nou în -e la un neutru românesc care nu cunoștea pînă acum decît desinența -uri este mai probabil decît crearea unei noi conjugări.

Apariția de noi posibilități dinamice în morfologie și realizarea lor se datoresc, așa cum am arătat, contradicției dintre tendința de schimbare și aceea de conservare; prima latură a contradicției se explică la rîndul ei prin mai multe cauze: acțiunea unor legi sau tendințe de dezvoltare, tendința spre simplificare sau spre precizare (de exemplu, înlăturarea unei omonimii), inutilitatea unor trăsături vechi, progresul gîndirii, analogia, cauze fonetice, contactul cu alte limbi. Existența unui număr atît de mare de factori care tind să abată sistemul morfologic de la fagașul vechi, ca și faptul că acești factori acționează mai mulți deodată, explică de ce aproape fiecare unitate și combinație morfologică este în orice clipă susceptibilă de schimbări și conține posibilități dinamice variate, contradictorii. Dintre acestea, unele nu se realizează, altele se realizează, dar rămîn simple accidente în vorbire și, în sfîrșit, relativ rar, una din posibilitățile contradictorii învinge și modificarea pătrunde în sistem.

Nerealizarea majorității posibilităților care contrazic sistemul la un moment dat se explică prin mai multe cauze:

a) progresul gîndirii. Nu se pot realiza posibilități care au fost depășite de evoluția gîndirii (cum ar fi crearea unui număr trial în romînește). De regulă, astfel de posibilități nici nu apar, nici nu există;

b) legile și tendințele de dezvoltare³. E firesc să se realizeze cu prioritate acele posibilități care decurg din ele, sînt expresia lor. Se realizează de obicei posibilitățile care duc la întărirea caracterului sistematic al limbii, la simplificare, la precizare etc. Ca și în alte fenomene ale naturii și societății, putem asista cîteodată și la victoria unei posibilități care contravine legilor de dezvoltare, victorie care înseamnă pentru limbă un regres. Dar asemenea victorii sînt trecătoare. De exemplu, crearea vocativului românesc în *o* a fost contrară legii reducerii flexiunii

¹ Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, variantă nouă, București, 1960, p. 141—142.

² Sînt cuvintele unui descriptivist: Leonard Bloomfield, *Language*, New York, 1946, p. 409.

³ Dintre acestea, unele au fost formulate și de lingviști nemarxiști. Astfel e legea progresului a lui O. Jespersen sau legile uniformizării, a ordonării și altele, discutate pe larg de Havers în *Handbuch der erklärenden Syntax. Ein Versuch zur Erforschung der Bedingungen und Triebkräfte in Syntax und Stilistik*, Heidelberg, 1931. Mai recent, cf. *Legea economiei lingvistice*, a lui A. Martinet, în lucr. cit., p. 97.

nominale, dar astăzi această desinență se folosește tot mai rar și numai la câteva cuvinte.

Discutînd lucrurile sub aspect pur teoretic, este evident că există și posibilități care nu exprimă nici o tendință, nici o lege de dezvoltare. De exemplu, primele schimbări cu care începe acțiunea unei legi încă nu pot fi considerate o urmare a acțiunii acelei legi și nici ale alteia. Din păcate, astfel de „prime schimbări” nu se pot sesiza pe viu.

c) necesitatea stabilității relative a limbii. Schimbări prea numeroase și prea rapide ar compromite funcția esențială a limbii, aceea de mijloc de comunicare;

d) existența unei limbi literare și a unității politice, culturale etc. Grija pentru corectitudine în exprimare înseamnă combaterea unei serii de abateri de la norme și deci împiedică realizarea unor posibilități meta-structurale;

e) importanța și frecvența unei forme sau a unei categorii gramaticale. Se știe că ceea ce e important și se repetă foarte des în vorbire se schimbă foarte greu, de exemplu verbul *a fi*. Necesitatea menținerii unei opoziții morfologice limitează adesea acțiunea unei legi fonetice. În limba greacă veche, amuțirea lui *-s-* intervocalic a căpătat caracter de lege fonetică. E firesc să presupunem că s-a născut posibilitatea dispariției lui *-s-* și la viitor (λύσει, παιδεύσεις etc.) și că această posibilitate s-a realizat ocazional în vorbire. Cu toate acestea, ea a fost înfrîntă de nevoia morfologică de a menține pe *-s-*, fără de care, la majoritatea verbelor, viitorul s-ar fi confundat cu prezentul;

f) o ultimă frînă în calea realizării multor posibilități metastructurale mi se pare a fi inutilitatea. Această noțiune este în limbă ceva foarte capricios și relativ, și poate tocmai de aceea încă insuficient studiat. Abia în ultimii ani, vorbindu-se tot mai mult de redundanță — care nu e același lucru cu inutilitate! — atenția lingviștilor a fost atrasă spre această problemă foarte grea. Trebuie să plecăm de la două constatări de fapt:

— în toate limbile există o serie de trăsături gramaticale care ni se par inutile și nu fac decît să încarce memoria. Ca dovadă, în alte limbi (eventual, în limbi înrudite), aceste trăsături au fost eliminate;

— anumite inovații morfologice se impun în sistem deși îl complică în mod inutil, alte inovații însă nu prind, se pare că tocmai din pricina inutilității.

Elementele cele mai evident inutile sînt anomaliiile. Limbile tolerează un număr de neregularități care variază de la o limbă la alta¹, dar care, în mod foarte lent, se elimină treptat. „Jocul normal al schimbărilor lingvistice ... favorizează trăsăturile utile în dauna celor mai puțin utile”². E greșită afirmația lui Meillet că dacă limba unei comunități ajunge la un stadiu de echilibru, dacă n-are prea multe anomalii și ciudățenii, se poate menține fără schimbări (afară de vocabular)³.

Alte elemente inutile sînt paradigmele sinonime (mai multe declinări sau conjugări). Într-adevăr, de ce *a aduna* trebuie să se conjunge altfel

¹ Cf. L. Bloomfield, *lucr. cit.*, p. 399.

² A. Martinet, *lucr. cit.*, p. 42.

³ A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, II, p. 75.

decît a strînge? Și aceste paradigme sinonime au tendința de a dispărea cu timpul: „împuținarea categoriilor se explică prin înghițirea sistemelor slabe de către cele puternice”¹. La origine, tot acest balast de forme a avut o justificare, întrucît între paradigmele azi sinonime existau probabil diferențe semantice.

Altă serie de elemente inutile iese la iveală din comparația limbilor. De pildă, de ce trebuie ca adjectivul să aibă o marcă a numărului și a genului, în romînește, cînd în engleză adjectivul e invariabil? De ce nu spunem *Băieții sînt bun*, ca și *The boys are good*?². În maghiară și turcă, după numerale, substantivele se pun la singular. Cf. și engl. *five thousand*, *three million people*, germ. *6000 Mann*³. Inutilitatea unor trăsături e discutabilă (de exemplu *pe* morfem de acuzativ).

Persistența unor elemente inutile în limbă, în continuu conflict cu tendința de eliminare a lor, constituie o contradicție a limbii care explică o serie de posibilități dinamice. Aceste posibilități sînt de două tipuri, reprezentînd cele două laturi ale contradicției: latura progresistă, posibilitatea dinamică de înlăturare a unor trăsături inutile, și latura conservatoare, adică posibilitatea de apariție a unor noi trăsături inutile.

Am arătat că asistăm cîteodată și la apariția unor forme și paradigme inutile. La ce a folosit declinarea a V-a în latinește? Cărei necesități i-a corespuns apariția conjugării romînești în *-ire*? Înainte de a exista în mod real, toate aceste inovații au fost posibilități care exprimau latura conservatoare a contradicției amintite mai sus. Cîteodată, așadar, posibilitățile izvorînd din tendințe conservatoare, neesențiale, pot obține victoria. Lucrul acesta este arătat în chip explicit în filozofia marxistă: există două tipuri de posibilități — conservatoare (se pot transforma în realitate, biruind vremelnice noul, care la începutul existenței sale e slab) și progresiste (ele continuă să existe și atunci cînd unele posibilități conservatoare s-au transformat vremelnice în realitate)⁴.

Privind lucrurile dialectic, nu mai pare ciudat că în limbă persistă trăsături inutile și că apar, izolat, vremelnice, noi trăsături inutile. Oricînd există posibilitatea dispariției lor, dar și aceea a apariției altor trăsături inutile, ca expresie a victoriei trecătoare a vechiului. Sensul general al schimbărilor rămîne însă cel progresiv.

5. ROLUL ÎNȚIMPLĂRII

Am arătat mai sus că apariția posibilităților dinamice e legată de o serie de cauze, care pot acționa izolat sau simultan. Apariția și realizarea lor trebuie explicată în funcție de o altă contradicție, specifică limbii,

¹ Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 29.

² Dacă numărul și cazul sînt indicate în cuvintele determinate, aceleași indicații sînt cu totul superflue la cuvintele determinate: *a good child — a good child's, good children — good children's*. O. Jespersen, *lucr. cit.*, p. 53.

³ Id., *ibid.*, p. 50.

⁴ Rosenthal și Ștraks, *lucr. cit.*, p. 255—256.

aceea dintre caracterul necesar și cel întâmplător al posibilităților de schimbare și al schimbărilor.

Posibilitățile exprimă efectul unor tendințe, al unor legi, „Descoperirea legilor duce la descoperirea posibilităților”¹. Pe de altă parte, fiecare posibilitate se întemeiază pe anumiți factori obiectivi, care sînt : 1) proprietățile obiectului, particularitățile lui : fiecare posibilitate e un fel de expresie și manifestare concentrată *sui generis* a acestor particularități interne ; 2) unitatea particularităților interne ale obiectului, a tendințelor și relațiilor obiectului cu alte obiecte². Orice schimbare într-un compartiment al limbii trebuie explicată în legătură cu o lege de dezvoltare și cu particularitățile interne ale acestui compartiment, în legătură cu relațiile dintre forma care se schimbă și formele opuse sau sinonime. Cu toate acestea, apariția posibilităților și realizarea lor nu e atît de riguros determinată, cum ar rezulta din cele spuse mai sus. Cunoașterea legilor de dezvoltare, a particularităților fiecărei categorii și forme gramaticale ca și a relațiilor dintre toate categoriile și formele gramaticale ale unei limbi nu explică totul. Apariția și realizarea posibilităților dinamice e legată și de întâmplare, și ar fi o greșeală să-i minimalizăm importanța. „Cînd examinăm posibilitățile, trebuie să ținem seama atît de factorii necesari, cît și de cei întâmplători care determină această posibilitate”³. Întîmplarea explică de ce acțiunea unei legi a atins întîi forma A și pe urmă forma B, și nu invers. Tot întâmplător e faptul că acțiunea unei legi gramaticale și-a încetat acțiunea la un moment dat, și nu mai devreme sau mai tîrziu. Întîmplarea face ca unele substantive neutre romînești să aibă desinența *-e*, altele *-uri*, altele, în sfîrșit, să poată primi oricare din cele două desinențe. De ce există *chibrite* alături de *chibrituri*, dar nu și *scaunuri* alături de *scaune*? Rolul întâmplării a fost arătat de acad. Al. Graur în legătură cu apariția noilor forme gramaticale⁴. Din punctul de vedere al problemei posibilității, lucrurile stau astfel : în fiecare moment din viața unei forme gramaticale există o serie de posibilități de transformare a acestei forme pe baza legilor, a particularităților interne ale formei și a relațiilor dintre această formă și alte forme. Momentul apariției și realizării fiecărei posibilități este întâmplător, existența și realizarea (sau nerealizarea) ei este cîteodată necesară, alteori tot întâmplătoare. De exemplu, posibilitatea suprimării și suprimarea dualului în limba elină a devenit o necesitate, care s-a realizat treptat, într-un interval de timp întâmplător și s-a desăvîrșit într-un moment iarăși întâmplător. Posibilitatea dispariției formelor *sîntem*, *sînteți*, concurență de *sîntem*, *sînteți*, există de multă vreme, dar realizarea ei nu reprezintă o necesitate (la fel de bine pot dispărea formele accentuate pe desinență).

Cînd vorbim de crearea unei categorii gramaticale noi, posibilitatea creării ei se naște abia după ce există deja o serie de forme noi, apărute

¹ Rosenthal și Ștraks, *lucr. cit.*, p. 243.

² După L. V. Smirnov, *Categoria probabilității*, în *Bonpocu ŝfu.rococŝuu*, 12/1958, p. 81.

³ *Bazele filozofiei marxiste*, Ed. politică, 1959, p. 255.

⁴ Acad. Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 141—142.

întimplător. (Prin întărirea și răspîndirea lor se poate ajunge cu timpul la o nouă categorie, dar acest lucru nu este obligatoriu.) Despre posibilitatea apariției articolului hotărît nu e cazul să se vorbească pentru latina din vremea lui Cicero. Abia după ce se constată, într-un număr de situații, că valoarea demonstrativă a pronumelui *ille* a scăzut considerabil și că el are alt sens, se poate vorbi de posibilitatea apariției unei categorii gramaticale deosebite de pronumele demonstrativ și de oricare altă categorie. Evoluția spre sensul de articol hotărît n-a existat din totdeauna, în germene, în pronumele *ille*. În numeroase alte cazuri, modificările semantice n-au dus (sau n-au dus încă) la crearea de noi categorii morfologice. În limba cehă, de pildă, pronumele demonstrativ se folosește adesea în condiții identice cu articolul hotărît din limbile romanice și totuși n-a devenit articol. Posibilitatea acestei devenirii există însă în limba cehă contemporană, ca și în alte limbi slave. Posibilitatea apariției unei categorii noi începe să existe numai după ce are o bază obiectivă, adică un număr de forme cu sens schimbat — și acestea apar, așa cum s-a spus, în mod întimplător.

La fel de întimplătoare — și de aceea aproape imposibil de prevăzut — e scindarea unui cuvînt în două cuvinte deosebite fonetic și semantic: din v. engl. *to* provin atît *to* cît și *too*. La fel, *of* și *off* au fost la origine forma slabă și forma tare a aceluiași cuvînt ¹.

6. POSIBILITĂȚI FORMALE ȘI REALE

Pluralitatea cauzelor care provoacă schimbări, ca și rolul întimplării, explică de ce există în orice moment numeroase posibilități metastructurale. Cu toate frînele de care am vorbit, oricînd ne putem aștepta la o schimbare și nimic nu pare mai greu, cel puțin la ora actuală, decît să prevezi o modificare lingvistică. Este însă oare mai ușor să enunți numai diversele posibilități dinamice? Cercetînd declinarea romînească, de exemplu, e mai ușor să arătăm cum ar putea evolua, decît să spunem cum va evolua? La prima vedere, răspunsul e afirmativ. Dar arăta cum ar putea evolua un fenomen lingvistic înseamnă specificarea tuturor posibilităților de schimbare — și acest lucru este practic imposibil, deoarece numărul posibilităților tinde către infinit. Modificările fonetice au tendința să dezagrege sistemul gramatical ², analogia poate schimba orice formă după modelul altei forme; mai ales într-un sistem morfologic cu un număr relativ mare de forme, analogia are un cîmp larg de acțiune. „Așa cum schimbările fonetice sînt infinite . . ., tot așa nu se știe cîte cuvinte vor

¹ O. Jespersen, *lucr. cit.*, p. 54—55. Pentru alte exemple, vezi F. de Saussure, *lucr. cit.*, p. 212.

² „Limba este fără încetare roasă și amenințată de distrugere prin acțiunea legilor fonetice care, lăsate de capul lor, ar opera cu o regularitate fatală și ar dezagrege sistemul gramatical”. Charles Bally, *Le langage et la vie*, p. 40—41. „Le phénomène phonétique est un facteur de trouble . . . il contribue à relâcher les liens grammaticaux”, F. de Saussure, *lucr. cit.*, p. 221.

imita un model oarecare (nu se știe unde se oprește o mișcare analogică)¹. S-ar părea deci că în limbă e posibilă orice schimbare.

Înșelați de varietatea legilor naturii și a specificului acțiunii lor în cazuri date, înșelați de rolul mare al întâmplării, spunem adesea — și nu numai în legătură cu limba — că este posibil orice. Am impresia că, în general, lingviștii n-au dat suficientă atenție contradicției dintre două afirmații destul de curente; pe de o parte, legile fonetice și analogia pot crea aproape orice, posibilitățile de schimbare sînt practic infinite, pe de altă parte, urmărind istoria unei limbi, se vede că dezvoltarea a urmat anumite linii generale, că modificările particulare oscilează neconținut în jurul acestor axe, că nu s-a schimbat o r i c e și o r i c u m ².

Contradicția nu este însă în gîndirea unor lingviști, ci în realitate: pe de o parte, caracterul infinit al posibilităților dinamice, pe de altă parte caracterul finit, și în mare parte determinat, al realizării acestor posibilități. Factorii fonetici, analogia și celelalte cauze ale schimbărilor pot schimba limba în infinit de multe feluri, dar tendințele și legile de dezvoltare cele mai generale, funcțiile limbii, necesitățile etc. determină realizarea a n u m i t o r posibilități de schimbare.

Dialectica marxistă a tratat această problemă vorbind despre posibilități formale sau abstracte și posibilități reale sau concrete.

Posibilitățile formale sau abstracte exprimă tendințe neesențiale ale dezvoltării. Unele sînt totalmente lipsite de conținut (de exemplu, posibilitatea ca un șomer să devină, într-un stat capitalist, bancher), altele însă au un oarecare conținut și exprimă o tendință deocamdată neesențială, dar care în viitor poate deveni esențială: „...orice bătălie cuprinde în sine o posibilitate abstractă de înfringere...”³, sau, ca să folosim exemplul dat de Marx, producția de mărfuri simplă conține deja posibilitatea abstractă a crizelor. În acest al doilea caz, posibilitatea abstractă este germenele posibilității reale. În primul caz, posibilitate formală înseamnă că „este posibil tot ceea ce nu se contrazice pe sine însuși”, categorie cu totul ne semnificativă. Uneori, practic, posibilitatea abstractă se poate confunda cu imposibilul (vezi exemplul cu șomerul, dat mai sus)⁴.

Posibilitatea reală exprimă tendințele esențiale ale dezvoltării, și aceasta interesează în primul rînd orice știință. În al doilea rînd, științele se preocupă de determinarea posibilităților abstracte care au șanse să devină reale. „Granița dintre posibilitățile reale și cele abstracte de acest tip e mobilă, ca și granița dintre conexiunile esențiale și cele neesențiale ale realității”⁵. Ca să se transforme în realitate, o posibilitate formală trebuie să devină mai întii posibilitate concretă. Ea se exprimă prin condițiile cele mai generale și necesare ale apariției unui fenomen dat. Posibili-

¹ F. de Saussure, *lucr. cit.*, p. 223.

² „Avem destule date ca să arătăm că procesele generale de schimbare sînt aceleași în toate limbile și tind în aceeași direcție. Chiar tipuri foarte specifice de schimbare se întîmplă în același fel, dar independent, în limbi foarte diferite”. L. Bloomfield, *lucr. cit.*, p. 20.

³ V. I. Lenin, *Opere*, vol. V, E.P.L.P., 1953, p. 457.

⁴ S. B. Morocinik, *Despre posibilitățile abstracte și cele reale*, în *Вопросы филологического*, 5/1956, p. 63—67.

⁵ *Ibidem*, p. 64.

tatea reală e posibilitatea apariției aceluși fenomen într-un moment determinat și într-o anumită situație concretă. În afară de condițiile generale, în acest caz mai sînt necesare și anumite condiții concrete¹. Transformarea posibilității abstracte în posibilitate reală e numai un aspect al caracterului evolutiv al posibilității în genere : posibilitățile se mișcă, se dezvoltă² ele nu sînt date o dată pentru totdeauna, ci pot trece printr-un proces de consolidare sau de slăbire și dispariție³.

Toate aceste considerații sînt perfect valabile și pentru evoluția limbii.

Există, mai întii, posibilități abstracte, lipsite de conținut, care aproape se confundă cu imposibilitatea ; de pildă, este posibil ca substantivele masculine romînești să capete la genitiv - dativ singular aceeași desinență ca la plural (prin analogie cu femininele), pentru că există condițiile cele mai generale pentru apariția modificării : romina are cazul genitiv-dativ și numărul plural, există ca model flexiunea femininelor, pluralul masculinelor e marcat printr-o desinență, aceasta ar putea apărea și la singular etc. Numai că această posibilitate vine în contradicție cu legea reducerii flexiunii nominale — tendință esențială de dezvoltare a declinării romînești — așa că realizarea ei e în condițiile concrete actuale imposibilă. Se pot da și exemple de-a dreptul absurde de posibilități abstracte lipsite de conținut : toate substantivele romînești ar putea să capete la nominativ singular desinența *-ră*.

Există, în al doilea rînd, posibilități abstracte care au șanse să se transforme în posibilități reale. De exemplu, întrucît existența unui număr relativ mare de tipuri de conjugare în romînește constituie un balast pentru memorie, se poate presupune că o dată, într-un viitor foarte îndepărtat, se va ajunge ca limba romînă să aibă o singură conjugare. O posibilitate de același tip este crearea unei limbi mondiale unice. Pentru ca această posibilitate să devină reală, e nevoie de anumite condiții concrete, economice, politice, culturale, lingvistice, care în momentul de față nu există.

În sfîrșit, vorbim și în lingvistică de posibilități reale, cele mai însemnate pentru știința noastră. De exemplu, trecerea verbelor *a părea*, *a plăcea*, *a vedea* la conjugarea a III-a. Ea reprezintă o tendință esențială a verbelor conjugării a II-a, aceea de a trece la conjugarea a III-a, tendință verificată într-un număr mare de cazuri.

Este cît se poate de adevărat că și în limbă posibilitățile dinamice sînt în continuă mișcare (dezvoltare sau regres) : posibilitatea reducerii totale a flexiunii nominale a crescut mereu de la latină pînă în primele secole în care s-a vorbit romînește, dar a slăbit din pricina influenței slave, după care a crescut din nou, și azi e într-o perioadă de dezvoltare. Adesea s-a observat că factori externi, extralingvistici, pot determina accelerarea sau încetinirea ritmului schimbărilor în limbă, ceea ce înseamnă pentru noi întărirea sau slăbirea unor posibilități dinamice.

Un exemplu tipic pentru faptul că uneori e greu să delimităm posibilitățile reale de cele abstracte se întilnește cînd e vorba de contactul

¹ Rozental și Ștraks, *lucr. cit.*, p. 244.

² L. V. Smîrnov, *lucr. cit.*, p. 81.

³ Rozental și Ștraks, *lucr. cit.*, p. 257.

dintre limbi, de bilingvism. În acest caz, posibilitățile de modificare a structurii unei limbi după modelul celeilalte sînt foarte mari. Dacă facem o schemă a celor două sisteme gramaticale în contact și stabilim diferențele, am și obținut o listă a formelor potențiale de interferență¹. Schimbarea radicală a unui sistem morfologic, folosind aproape toate posibilitățile de interferență este rareori o posibilitate reală; în celelalte cazuri pot acționa factori mai mult sau mai puțin puternici care frînează tendința de modificare (factori politici, militari, culturali, psihologici) și atunci posibilitatea schimbării radicale trebuie considerată abstractă, cu puține șanse de a deveni reală². Varietatea concretă a situațiilor ne face să vorbim fie de posibilități reale, fie de posibilități abstracte cu șanse mai mari sau mai mici de transformare în posibilități reale.

7. POSIBILITATE ȘI PROBABILITATE

Discutînd despre posibilități abstracte și concrete, despre mișcarea posibilităților și despre șansele de transformare a posibilităților abstracte în posibilități reale, am atins o nouă problemă, aceea a p r o b a b i l i t ă ț i i, latura cantitativă, măsura posibilității.

Existența posibilității și variația ei sînt cuprinse între aceste limite: minimul de probabilitate — maximul de probabilitate, adică punctul în care se produce transformarea calitativă a posibilității în realitate. Probabilitatea e o caracteristică universală și necesară a posibilităților, ea arată cît de departe sau de aproape e posibilitatea de transformarea ei în realitate³. În multe cazuri, existența și realizarea posibilității se leagă numai de mișcarea obiectului, nu și de dezvoltarea lui: dacă dăm cu zarul, cele șase posibilități sînt identice din punct de vedere calitativ, realizarea nici uneia nu înseamnă progres. Astfel de posibilități sînt echi-probabile⁴.

Cînd însă posibilitățile reprezintă „diferite orientări ale dezvoltării, unde realizarea uneia înseamnă victoria noului, posibilitățile nu sînt de același ordin”. Probabilitatea posibilităților progresiste e mai mare, deoarece corespunde legității, tendinței de dezvoltare⁵.

E important de stabilit ca principiu că probabilitatea schimbărilor lingvistice nu se poate calcula matematic cu metodele folosite astăzi, deoarece diversele schimbări posibile în același moment pentru un fenomen oarecare nu sînt echiprobabile. Să luăm ca exemplu probabilitatea trecerii verbului *a vedea* la conjugarea a III-a. Această trecere poate să se producă sau să nu se producă, deci numărul cazurilor este 2, iar al

¹ U. Weinreich, *Languages in contact*, New York, 1953, p. 3.

² După Meillet, sistemele gramaticale a două limbi sînt impenetrabile unul față de celălalt (*lucr. cit.*, I, p. 82) — părere extremistă, care nu corespunde realității.

³ Smirnov, *lucr. cit.*, p. 82.

⁴ L. V. Sacikov, *În legătură cu fundamentarea calculului probabilităților*, în *Bonpocv* *филологичн.*, 11/1958, p. 123.

⁵ Smirnov, *lucr. cit.*, p. 84.

cazurilor favorabile este 1, probabilitatea fiind $1/2$. Rezultatul e însă fals, pentru că probabilitatea trecerii e mult mai mare, ea fiind expresia unei tendințe esențiale de dezvoltare a verbelor conjugării a II-a românești. Astfel de probabilități cum sint cele dinamice din limbă, nu se pot exprima prin cifre, ci doar prin expresii ca: probabilitate mare, foarte mare, mică, foarte mică etc. sau prin propoziții ca: probabilitatea A e mai mare (mai mică) decît probabilitatea B, probabilitatea A este aproape egală cu probabilitatea B ¹.

Paginile de mai sus reprezintă o încercare de a interpreta faptele de limbă în lumina categoriilor posibilitate și realitate. Justețea și caracterul universal valabil al dialecticii marxiste s-a verificat încă o dată în ceea ce privește limba și anumite aspecte ale ei. Fiind vorba de o problemă cu totul nouă în știința limbii, considerațiile mele au fost în general lipsite de temelia unor cercetări lingvistice anterioare pe care să mă sprijin și față de care să iau poziție. Aceasta explică modul relativ sumar în care au fost prezentate unele probleme de mare importanță teoretică și practică, pentru a căror clarificare sint necesare investigații noi și profunde.

КАТЕГОРИИ ВОЗМОЖНОСТИ И ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТИ В ЛИНГВИСТИКЕ

РЕЗЮМЕ

Диалектика возможности и действительности — это новый вопрос в лингвистике. Но логика фактов заставила лингвистов скорее практически, чем теоретически пользоваться этими двумя категориями.

Прежде чем стать действительностью явления существуют в форме возможности. Каждый этап какого-либо процесса есть осуществленная возможность и в то же время заключает в зародыше новые возможности развития. Возможность, как показывает марксистская диалектика, есть выражение определенных тенденций, определенных собственных законов развития каждого явления.

В лингвистике проблема возможности интересует нас в двух планах: статическом (синхронном) и динамическом (диахронном). а) В морфологии, например, структура языка требует, чтобы после определенной морфемы M_1 , обязательно следовала M_2 , или одна из морфем M_2, M_3, M_x . Это и есть структурные или статические возможности и они представляют собой консервативный элемент.

б) Когда происходит какое-нибудь изменение, мы обнаруживаем, что после M_1 следует уже не M_2 , а M_p . Возможность такого структурного изменения автор называет *метаструктурной, динамической возможностью*. Став правилом (то есть войдя в систему языка),

¹ Pentru probabilitatea realizării posibilităților statice vezi L. R. Zinder, *Despre probabilitatea lingvistică*, în volumul *Probleme de lingvistică matematică*, București, 1960.

она становится статической возможностью и исключает старую соответствующую статическую возможность.

Появление динамических возможностей (структурных изменений) является результатом противоречия между тенденцией языка к постоянному преобразованию и тенденцией его к неизменности, без которой язык не мог бы выполнять свои функции как средство общения.

Первая сторона противоречия объясняется действием законов или тенденции к развитию, объясняется тенденцией к упрощению или уточнению, бесплезностью некоторых старых черт, прогрессом мышления, аналогией, фонетическими причинами, контактом с другими языками.

Вторая сторона противоречия объясняется необходимостью относительной устойчивости языка, существованием литературного языка, политическим и культурным единством, значением и частотой некоторых форм или грамматических категорий. В связи с этим обсуждаются вопросы устойчивости в языке некоторых утративших свой смысл особенностей, вопросы временного, изолированного возникновения некоторых ненужных особенностей.

При объяснении появления динамических возможностей необходимо учитывать противоречия между необходимым и случайным характером изменений.

Динамические возможности делятся на реальные (конкретные), которые выражают главные тенденции развития, и формальные (абстрактные), которые выражают второстепенные тенденции, а иногда практически являются невозможностью.} Иной раз и в языке формальная возможность становится реальной. В работе подчеркивается, что возможности не есть что-то данное раз и навсегда, что они в постоянном движении; они проходят процесс укрепления, ослабления и исчезновения (например, возможность полного сокращения именной флексии в румынском языке).

Развитие, как способ, существования метаструктурных возможностей, связано с проблемой вероятности, количественной стороной, мерой возможности. Утверждение, что возможности изменения формы не являются одинаково вероятными, применимо и к языку: вероятность прогрессивных возможностей больше. Поэтому вероятность языковых изменений выражается не в цифрах, а в определении „большая вероятность”, „малая вероятность”, „вероятность изменения А больше, чем вероятность изменений В” и т.д.

Применение в лингвистике диалектики возможности и действительности еще раз подтверждает ее универсальный характер и доказывает адекватность объяснений структурных изменений и опыта предугадывания.

LES CATÉGORIES POSSIBILITÉ ET RÉALITÉ EN LINGUISTIQUE

RÉSUMÉ

La dialectique possibilité-réalité est un problème nouveau en linguistique ; en réalité néanmoins, et dans la pratique plus que théoriquement, les linguistes ont été contraints par la logique des faits d'opérer à l'aide de ces deux catégories.

Les phénomènes, avant de devenir réalité, existent en puissance, sous forme de possibilité de leur apparition. Chaque étape d'un processus est une possibilité réalisée et, en même temps, elle contient en germe de nouvelles possibilités de transformation. La dialectique marxiste enseigne que les possibilités sont l'expression de certaines tendances, de certaines lois du développement, propres à chaque phénomène.

En linguistique, le problème des possibilités nous intéresse sur deux plans différents : statique (synchronique) et dynamique (diachronique). a) Ainsi, en morphologie, la structure de la langue exige qu'à un morphème donné M_1 , succèdent obligatoirement le morphème M_2 ou l'un des morphèmes $M_3 \dots M_x$. Ce sont là les possibilités *structurales* ou *statiques*, et elles représentent un élément conservateur. b) Lorsqu'il se produit une innovation, nous constatons qu'à M_1 succède, non plus M_2 , mais M_p . C'est la possibilité de ce changement de structure que l'auteur nomme possibilité *metastructurale* ou *dynamique* ; une fois devenue règle et ayant pris place dans le système, elle devient à son tour possibilité statique et élimine l'ancienne possibilité statique correspondante.

L'apparition des possibilités dynamiques — autrement dit, les changements structuraux — est l'effet de la contradiction qui se manifeste entre la tendance de transformation continue de la langue et la tendance conservatrice, sans quoi la langue ne pourrait remplir sa fonction d'instrument de communication.

Le premier élément de la contradiction s'explique par l'action de certaines lois ou tendances du développement de la langue : tendance à simplifier ou à préciser, inutilité de quelque particularité ancienne, progrès de la pensée, analogie, raisons d'ordre phonétique, contact avec d'autres langues. Le second élément de la contradiction a pour raisons la nécessité d'une stabilité relative de la langue, l'existence d'une langue littéraire, d'une unité politique, culturelle ou autre, l'importance et la fréquence de telle ou telle forme ou catégorie grammaticale. Dans cet ordre d'idées, l'auteur s'occupe de la persistance dans la langue de certaines particularités inutiles et de l'apparition isolée et temporaire de nouvelles particularités inutiles. Pour expliquer l'apparition des possibilités dynamiques, il convient de tenir compte également de la contradiction existant entre le caractère nécessaire et le caractère accidentel des changements.

Les possibilités dynamiques se subdivisent en : possibilités réelles (concrètes), exprimant les tendances essentielles du développement, et

possibilités formelles (abstraites), exprimant des tendances non essentielles et qui, en fait, se confondent parfois avec l'impossibilité. Dans la langue aussi, une possibilité formelle est parfois susceptible de se transformer en possibilité réelle. Les possibilités ne sont d'ailleurs pas des phénomènes déterminés une fois pour toutes; perpétuellement mouvantes, elles sont soumises à des processus de consolidation ou d'affaiblissement et de disparition (exemple: possibilité de réduction totale de la flexion nominale en roumain).

Le développement, la vie des possibilités métastructurales se rattachent au problème de la probabilité, à l'aspect quantitatif, à la mesure de la possibilité. La langue vérifie elle aussi le fait que les possibilités du changement d'une forme ne sont pas équiprobables: la probabilité des possibilités progressistes est plus grande. C'est pourquoi la probabilité des changements linguistiques ne s'exprime pas en chiffres, mais par des expressions telles que «forte» ou «faible probabilité», «la probabilité du changement A est plus grande que la probabilité du changement B», etc.

L'application en matière de linguistique de la dialectique possibilité-réalité atteste une fois de plus son caractère universellement valable et s'avère être propre à expliquer les changements de structure et les expériences de prédiction.

ROLUL PROCEDEELOR AFECTIVE ÎN COMUNICARE ȘI CUNOAȘTERE

DE

E. SLAVE

Cunoașterea este procesul de reflectare a lumii obiective. După cum se știe, reflectarea se realizează pe cele două trepte : senzorială și logică. Activitatea de cunoaștere este legată de nevoile practice ale omului. În procesul de adaptare la mediu și de transformare a naturii conform nevoilor lor, oamenii reacționează pe baza celor două sisteme de semnalizare. În cazul primului sistem e vorba de formele cunoașterii senzoriale, iar în cazul celui de-al doilea sistem de formele cunoașterii logice.

Cele două sisteme sînt în strînsă legătură. Ele nu pot exista și funcționa separat. Prin cercetările lui I. P. Pavlov s-a demonstrat pe bază de experiență justetea teoriei marxist-leniniste a reflectării¹. Pavlov a arătat că primul sistem e comun omului și animalului, iar la om el este influențat de al doilea sistem care are rolul principal : „Trecerea de la primul spre cel de-al doilea sistem de semnalizare se produce prin intermediul funcției reglatoare a celui de-al doilea sistem de semnalizare, și anume cu ajutorul mecanismului fiziologic de trecere de la treapta senzorială la treapta rațională a cunoașterii”². Deci avem de-a face cu unitatea dialectică „dintre elementul empiric și cel rațional, dintre elementul concret și cel abstract în procesul cunoașterii”³.

Amîndouă sistemele reflectă pe trepte diferite realitatea obiectivă. Primul sistem însă ne dă imaginea fenomenului, al doilea intră în esența lucrului. În cadrul primului sistem, reacțiile individului sînt formate din atitudini în care se împletesc imaginile senzoriale cu trăirile emoționale legate de ele. Întregul organism e antrenat în reacțiile de răspuns senzorial-

¹ Vezi comentarea ideilor lui Pavlov la A. Kiselințev : *Teoria marxist-leninistă a reflectării și învățătura lui I. P. Pavlov despre activitatea nervoasă superioară* (traducere din limba bulgară), Ed. științifică, București, 1958.

² *Ibidem*, p. 276.

³ *Ibidem*, p. 272.

afective. Dată fiind legătura dintre cele două sisteme, trăirile emoționale străbat și în procesul de cunoaștere rațională. „Prin intermediul primului sistem de semnalizare, sentimentele participă și la activitatea celui de-al doilea sistem de semnalizare, adică se pun în legătură cu activitatea abstractă a omului”¹.

Datorită cuvîntului, se poate comunica afectivitatea subiectului vorbitor.

În lucrarea de față îmi propun să discut tocmai rolul diferitelor procedee lingvistice afective în comunicare și cunoaștere.

★

Se știe că limba este mijloc de comunicare a ideilor și în același timp de exprimare a atitudinii vorbitorului, care ține în primul rînd de domeniul afectivității.

Școala funcțională s-a preocupat îndeaproape de latura afectivă a limbii. „Formele logice ale limbajului nu-s pe primul plan; afectivitatea și expresivitatea, iată ce domină”².

În prefața la traducerea în limba rusă (p. 10) a cărții lui Bally : *Linguistique générale et linguistique française*, R. A. Budagov explică originea acestei exagerări (e vorba de Bally, dar afirmația e valabilă și pentru alți reprezentanți ai școlii funcționale). După părerea lui Bally, Saussure a dat prea mare atenție intelectului în limbă; Bally consideră preponderent emoționalul și cade astfel în cealaltă exagerare.

Cu toate exagerările ei, școala funcțională are meritul de a se fi ocupat de procedeele lingvistice de exprimare a stărilor afective. În lucrările lingviștilor care aparțin acestei școli³ se face o analiză amănunțită a diverselor aspecte ale afectivității și a exprimărilor corespunzătoare în limbă; se comentează foarte amănunțit valoarea exemplelor date, în context. Dar, din cercetarea acestor lucrări reiese în primul rînd valoarea procedeelelor particulare și nu rolul lor în procesul de comunicare și cunoaștere în ansamblu. De aceea este important să urmărim aceste procedee prin prisma teoriei marxist-leniniste a cunoașterii în scopul de a le preciza valoarea din punctul de vedere al comunicării și al teoriei cunoașterii.

Voi încerca să grupez procedeele nu după factori formali (fonetică, gramatică, vocabular), ci după rolul lor.

★

În activitatea practică individuală și socială cunoașterea unui obiect se realizează pe baza celor două sisteme de semnalizare; omul răspunde cu întreg psihicul, adică pe plan rațional, afectiv și volitiv. În ceea ce privește mobilul acțiunilor sale, acesta e de cele mai multe ori de ordin su-

¹ A. Kiselincev, *lucr. cit.*, p. 289.

² Ch. Bally, *Le langage et la vie*, Paris, 1926, p. 33.

³ Vezi A. Sechehaye, *Programme et méthode de la linguistique théorique (Psychologie du langage)*, Paris, 1908. H. Frei, *La Grammaire des fautes*, Paris, 1929. Ch. Bally, *Le langage et la vie*, Paris, 1926, *Traité de stylistique française*, Heidelberg, ed. a II-a. Pentru limba română, procedeele lingvistice de exprimare a afectivității sînt analizate amănunțit în lucrarea acad. I. Iordan, *Stilistica limbii romîne*, București, 1944.

biectiv. Lenin arată că „...primul *grad*, moment, început, debut al cunoașterii este finitatea (Endlichkeit) și subiectivitatea ei, negarea lumii în sine—scopul cunoașterii este la început subiectiv...”¹. Această subiectivitate înseamnă în ultimă analiză tot o experiență socială manifestată în „psihologia socială”. „În noțiunea de conștiință socială intră nu numai formele ideologice... ci și sentimentele sociale, stările de spirit, deprinderile... care alcătuiesc în totalitatea lor psihologia socială a oamenilor”². Se subliniază deci că omul nu se rezumă la activitatea rațională. „În afară de gânduri, idei, viața psihică a omului mai conține și sentimente, reprezentări, memorie, imaginație etc... viața socială înconjurătoare, situația patrimonială a omului... nu pot să nu imprime o anumită culoare emoțională atitudinii sale față de realitatea înconjurătoare”³.

Aceasta se exprimă, de obicei, prin limbajul afectiv.

Deși are ca punct de plecare un imbold subiectiv, cunoașterea tinde să se debaraseze de acesta. „Lenin a arătat că în procesul cunoașterii omul trebuie să se descotorosească de subiectivitate și să se apropie tot mai mult de obiectivitate”⁴. Aceasta se întâmplă mai ales în cunoașterea realizată prin noțiuni științifice, adică aceea care depășește domeniul vieții obișnuite. Pentru comunicarea în sfera limbajului științific, se folosesc elemente cât mai precise, cât mai clare, cerute, în primul rând, de structura logică, intelectuală, specifică limbajului științific în general, în al doilea rând, de tradiție, adică de normele elaborate social pentru stilul științific. Se ajunge astfel la exprimarea prin limbajul intelectual, caracterizat, mai ales în sfera limbajului științific, prin afectivitate zero.

Nu înseamnă însă că cele două limbaje, afectiv și intelectual, sînt rigid delimitate. Există într-adevăr limbaj intelectual neafectiv — așa cum am arătat—însă și acesta se împletește uneori cu nuanțe afective, mai ales cînd omul de știință, adresîndu-se unui public mai larg, încearcă să prezinte ideile în mod sugestiv, plastic⁵. Pentru unii cercetători, limbaj intelectual lipsit complet de afectivitate nici nu există „...putem merge pînă la a spune că alegerea expresiei strict intelectuale, dacă există, trădează încă o oarecare dispoziție a sensibilității, sau, dacă vrem, o afectare a insensibilității, care ea însăși e de ordin afectiv”⁶.

Și limbajul afectiv e împletit cu cel intelectual. „Inteligența transformă emoțiile în idei și ideea intră (s'emoițe) în elementele afective al căror produs este, fără totuși să le epuizeze⁷. Același lingvist spune în altă parte că „la ființele conștiente nu există emoții, mînie, teamă, ură, rușine, fără oarecare gândire”⁸. Chiar Bally, care, așa cum am văzut, a

¹ Lenin, *Caiete filozofice*, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 171.

² *Bazele filozofiei marxiste* (traducere din limba rusă), Ed. politică, București, 1959, p. 643.

³ V. B. Tugarinov, *Corelația dintre categoriile materialismului istoric* (traducere din limba rusă), Ed. științifică, București, 1960, p. 121.

⁴ *Ibidem*, p. 88.

⁵ Vezi, de exemplu, scrierile lui E. Racoviță.

⁶ J. Marouzeau, *Traité de stylistique appliquée au latin*, Paris, 1935, p. XIII.

⁷ A. Sechehaye, *Lucr. cit.*, p. 79.

⁸ *Ibidem*, p. 75.

exagerat rolul elementului afectiv în limbă, spune că „limbajul afectiv nu există independent de limbajul intelectual”¹.

Deci, afectivitatea se poate manifesta fie ca un supliment neesențial al cunoașterii, fie în mod preponderent. În ce privește exprimarea lingvistică, în primul caz vorbim de limbaj intelectual, în al doilea de limbaj afectiv.

★

În tratatele de psihologie se arată că trăirile afective, emoțiile și sentimentele sînt o formă de reflectare a realității². Nu e justă părerea acelor psihologi după care stările afective, în ansamblu, nu pot fi folosite pentru cunoașterea realității, deoarece sînt subiective³.

În teoria marxistă a cunoașterii se subliniază importanța trăirilor afective ca stimulente în cunoaștere. Lenin spune despre emoții: „fără emoții umane, n-a existat, nu există și nu poate exista căutarea adevărului de către om”⁴. Procesul psihic de reflectare a realității nu se epuizează prin reflectarea lucrurilor. „Obiectul pe care-l reflectă fenomenele psihice afectează, de regulă, și trebuințele, interesele individului, iar în virtutea acestui fapt îi provoacă o anumită atitudine emoțional-volițională”⁵.

Psihologii fac legătura între trăirile afective și activitatea omului. Ei vorbesc despre :

a) trăiri stenice — care sporesc activitatea omului și b) trăiri astenice (pasive) care diminuează activitatea omului.

Există o strînsă legătură între stările afective și interesul omului. „La om se dezvoltă în mod treptat, pe baza reflexului necondiționat de orientare-investigație, mecanismul reflex al curiozității și al interesului, care sînt stimulii cei mai importanți și nemijlociți ai cunoașterii și ai activității practice a omului”⁶. Și unii filozofi burghezi au subliniat dependența afectivității de interesul manifestat în activitatea practică. „Nu există emoție, nu există sentiment, fără interesul pe care subiectul îl poartă lucrurilor și lui însuși. Viața afectivă e strîns legată de tendințe și de activitate”⁷. Pornind de la constatarea că afectivitatea apare în activitatea practică individuală și socială, e necesar să deosebim două categorii de atitudini :

1) față de realitatea obiectivă;

2) interesul de a trezi la ascultător anumite stări. Natura interesului determină intensitatea emoțiilor și sentimentelor. „Intensitatea emoțiilor și sentimentelor e determinată de semnificația pentru om a fenomenelor”⁸.

¹ *Le langage et la vie*, p. 114.

² Vezi *Psihologia* (sub redacția lui A. A. Smirnov, traducere din limba rusă), Ed. de stat. didactică și pedagogică, București, 1959, p. 399.

³ Vezi G. Dumas, *Trailé de psychologie*, Paris, 1923, vol. I, p. 404: „stările afective (plăcerea, durerea, nevoia, tendințele, înclinările, pasiunile, emoțiile) au ca trăsătură comună faptul că sînt subiective și nu pot fi folosite pentru cunoașterea realităților exterioare”.

⁴ *Opere*, vol. 20, Ed. P.M.R., 1951, p. 255.

⁵ S. L. Rubinștein, *Existență și conștiință*, Ed. științifică, București, 1960 (trad. din limba rusă), p. 11.

⁶ A. Kiselincev, *lucr. cit.*, p. 278.

⁷ H. Delacroix, *Le langage et la pensée*, Paris, 1924, p. 65.

⁸ *Psihologia*, p. 402.

Există deci o gamă foarte variată a interesului, intensității emoțiilor etc. Trebuie să existe în acest caz și procedee variate de exteriorizare și de comunicare a acestor stări afective.

Pentru înțelegerea locului pe care îl ocupă exprimarea lingvistică a afectivității în procesul cunoașterii e necesar să analizăm structura unui fapt de limbă. Logicienii ¹ și psihologii au cercetat organizarea interioară, mecanismul limbajului. În capitolul *Tehnica limbajului*, din lucrarea *Limbaj și context*, Tatiana Slama-Cazacu arată că un fapt de limbaj e organizat în trei faze ²: 1) apariția unei anumite stări psihice, a unei atitudini personale, logice sau afective, față de obiectul reflectat; 2) prelucrarea stării, atitudinii psihice (intelectuale sau afective) care depinde de conținutul psihic respectiv și de intenția de comunicare; 3) construirea expresiei prin alegerea materialului adecvat.

Este interesant de subliniat în urmărirea acestor faze că până la construirea expresiei, într-un element de limbaj pleacă cu analiza chiar de la procesul reflectării și de la reacțiile pe care le provoacă în psihicul vorbitorului conținutul reflectat. Astfel, afectivitatea intervine chiar în receptarea datelor cunoașterii. De asemenea, un rol important îl are intenția individului în momentul în care comunică; ea e determinată în mare măsură de afectivitate. Vorbitorul poate să-și exprime spontan trăirile emoționale sau poate, în mod deliberat, să urmărească să provoace la ascultător o stare psihică analogă celei în care se găsește el. Pentru aceasta el folosește procedeele de care dispune limba pentru a exprima, a transmite, sau a provoca stările afective.

E necesar, astfel, să se stabilească rolul diferitelor categorii de procedee, măsura în care, cu ajutorul lor, se poate exprima și comunica afectivitatea și raportul lor cu procesul de cunoaștere în ansamblu.

Procedeele afective îndeplinesc, în mare, următoarele funcții:

I. Funcția de exteriorizare în mod spontan a stărilor pur emoționale.

II. Funcția de exprimare și de comunicare a unui conținut predominant afectiv.

III. Funcția afectiv-expresivă, adică folosirea de către vorbitor a unor procedee, cu intenția de a comunica ascultătorului un anumit conținut în așa fel încât să-l impresioneze pe plan emoțional.

IV. Funcția expresiv-artistică, determinată de scopuri literar-artistice, autorul tinzând să creeze o atmosferă afectivă de ansamblu, favorabilă comunicării sentimentelor și ideilor artistice.

I. Funcția de redare spontană a afectivității se realizează în general prin interjecții, exclamații pe care le exprimăm sub imperiul unor trăiri emoționale puternice. „Limbajul devine instinct”, spune Sechehaye ³, atunci când sîntem stăpîniți de o stare afectivă puternică, mai degrabă decît de gîndire. El socotește ca un exemplu de limbaj afectiv (alături de limbajul copiilor, al gesturilor) limbajul animalelor (deși face rezerva, arătînd că e un fenomen intermediar între ceea ce nu e încă limbaj și

¹ Vezi E. Goblot, *Traité de logique*, Paris, 1924, p. 41—42

² Vezi Tatiana Slama-Cazacu, *Limbaj și context*, Ed. științifică, București, 1959, p. 241.

³ *Lucr. cit.*, p. 91.

ceea ce începe să aibă această denumire). Cred că e greșit, să luăm în discuție „limbajul animalelor”. La acestea „trăirile afective” sînt legate numai de primul sistem de semnalizare, de instinct. La om, afectivitatea poate fi exprimată astfel, dar ea e influențată mai mult sau mai puțin de al doilea sistem de semnalizare chiar prin felul în care e reflectat excitantul. Chiar dacă reflectarea se face pe cale senzorială, datele obținute sînt intuite și prin prisma cunoștințelor logice anterioare. De altfel, putem presupune că din schema unui act de vorbire prezentat mai înainte (p. 73) lipsește complet faza prelucrării conștiente a stării psihice și afectivitatea răbufnește în exclamații, interjecții; nici în această ipoteză însă sunetele emise de om nu sînt identice cu cele ale animalelor; ele se comportă în general ca și cuvintele¹ (fără să fie vorba de abstractizare și generalizare, deoarece ele aparțin primului sistem de semnalizare).

În ce privește limbajul copiilor e justă observația lui Sechehaye că el este prin excelență afectiv, mai ales în faza de învățare a limbii. Cît despre limbajul gesturilor, el nu e decît un mijloc suplimentar de a exprima stările afective.

Aducerea în discuție a „limbajului” animalelor ne folosește însă la aprecierea rolului interjecțiilor în apariția limbii. Ele au avut mare rol în procesul de apariție a limbii, fiind singurele mijloace posibile de comunicare între oameni².

Cînd în procesul muncii, oamenii au simțit nevoia de comunicare, au folosit materialul pe care-l aveau la îndemînă: țipetele, interjecțiile, reproducerea sunetelor din natură. Din reflexe necondiționate, acestea s-au transformat în reflexe condiționate. Odată cu dezvoltarea creierului în procesul muncii, s-a desprins cu ajutorul interjecțiilor etc. ce era esențial pentru anumite lucruri și procese și astfel au fost folosite pentru comunicare. Aceasta are la început, deci, un profund caracter emoțional. Prin modificări ulterioare se depășește faza de predominare a afectivității, apar noi variante sonore care pierd legătura cu conținutul emoțional, predominant la început.

La prima funcție a procedeeilor afective, în ceea ce privește rolul lor în cunoaștere, sînt de reținut următoarele: a) exclamațiile, interjecțiile au avut un rol foarte mare la originea limbii: ele au făcut posibilă însăși apariția limbii, deoarece au fost primele elemente în care s-a îmbrăcat cunoașterea rațională; b) ceea ce e valabil pe plan „filogenetic” e valabil și pe plan „ontogenetic”: în procesul de dezvoltare a vorbirii copiilor, exclamațiile, interjecțiile sînt primele cuvinte de la care se trece la limbajul propriu-zis³; c) la oameni, în general, prima categorie de procedee folosește unui scop dublu: 1) exprimă în mod spontan starea psihică a vorbitorului; 2) provoacă la ascultător o stare psihică analogă și prin aceasta contribuie la trezirea curiozității lui de cunoaștere. Se poate vorbi în

¹ Vezi I. Coteanu, *Note pe marginea citorva studii recente despre cuvînt*, în *Studii și cercetări lingvistice*, 1957, nr. 2. Deși concluzia autorului că interjecțiile exprimă noțiuni este, cred, exagerată, argumentele privitoare la caracterul lingvistic al interjecțiilor sînt demne de luat în considerare.

² Vezi, pentru problema generală a apariției limbii, acad. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, variantă nouă, Ed. Academiei R.P.R., București 1960, p. 186 și urm.

³ Vezi J. Vendryes, *Le langage*, Paris, 1939, p. 175.

general de rolul stimulator pe care îl au procedeele spontane, prin determinarea unor trăiri afective stenice.

II. A doua mare categorie de procedee e formată din acelea care au scopul de a exprima și comunica un conținut afectiv preponderent, bazat totuși pe conținutul intelectual al faptului de limbă.

Avem a face cu două mari grupe de procedee, după cum starea afectivă duce la suprimarea, sau la adăugarea unor elemente de limbă sau la modificarea lor.

1) a) Suprimarea¹ poate fi la sunete : 'tă-vă, 'ate-te-ar (p. 41) sau a cuvintelor, propozițiilor, și în acest caz procedeul poartă numele, în gramatică, de elipsă : *Apucăm pe la Sfântul Ionică... papugiul cât colea după noi ; ieșim în dosul Agiei, coate-goale după noi ; ajungem la Sfântul Ilie din Gorgani, moftangiul după noi* (p. 284).

Se pot suprima elemente care exprimă raporturile dintre propoziții. J. Vendryes arată că în limba vorbită se exprimă doar ce e esențial în gândire (les sommets de la pensée) ; raporturile logice sînt marcate incomplet cu ajutorul intonației sau al gesturilor sau nu sînt marcate de loc și trebuie presupuse de ascultător². b) Se pot adăuga unele elemente : *mde, mda*.

2) Modificarea faptelor de limbă afectează toate compartimentele. Astfel în fonetică se pot modifica sunete : *dimon, sireacu*. De asemenea pot fi prelungite vocalele sau consoanele : *Ajutoor! Săriiți! Mă omoară vampiurul! prefectul asasiin! Ajutoor!* (p. 61). Analogă cu prelungirea sunetelor în sintaxă e repetiția : *Și eu fuga, și ea fuga, și eu fuga și ea fuga... ; și fuga și fuga, fără să mă uit în urmă* (p. 266). Tot aici intră modificarea ritmului vorbirii în sensul accelerării sau încetinirii.

Se pot folosi unele categorii gramaticale în locul altora. De exemplu, disprețul, ironia se arată prin : articularea numelor proprii — *uite, mamă, Chiorpecul dracului ce mi-a făcut* (p. 112) ; folosirea nominativului în locul vocativului : *alo, domnu!* ; folosirea pronumelor *ăsta, ăla* etc.

Cea mai importantă schimbare în sintaxă e schimbarea topicii obișnuite. J. Vendryes spune : „Afectivitatea în limbă se exprimă în general în două feluri : prin alegerea cuvintelor și prin locul care le este dat în frază”³. Iată două exemple din Creangă : „**Cu mine** ți-ai pus boii în plug? ; **nici pe dracul** să-l vezi, dar **nici cruce** să-ți faci ! (p. 238) (e inversată ordinea firească a determinativelor verbale).

În vocabular există două categorii de cuvinte afective : unele în mod constant au nuanță afectivă (diminutivele, augmentativele, bineînțeles, cele care sînt simțite ca atare), datorită sufixelor cu care sînt formate : *copilaș, bunicuță, apăraie* etc. ; apoi onomatopeele, cuvintele cu simbolism fonetic. Altele sînt ocazional afective (datorită de cele mai multe ori deplasărilor de sens, a metaforelor etc. : *a crăpa* pentru *a muri, deștept* pentru *prost* etc. etc.). La prima categorie afectivitatea reiese din contrastul între cuvintele cu sensul obișnuit *copil, bunică, apă* etc.

¹ Exemplele sînt luate, în general, din lucrarea citată a acad. Iorgu Iordan (trimiterea la citatul extras se face în text, în paranteze).

² Vezi J. Vendryes, *lucr. cit.*, p. 175.

³ *Ibidem*, p. 166.

și cele care s-au specializat ca afective; în a doua categorie avem de-a face cu contrastul între sensul neutru și cel figurat al aceluiași cuvânt.

Am prezentat intenționat aici mai multe procedee pentru a scoate în evidență rolul categoriei în ansamblu¹. Spre deosebire de prima categorie (interjecții etc.), avem de-a face în acest caz cu exprimarea și comunicarea unui conținut afectiv, dar bazat pe un conținut intelectual al faptului de limbă. Procedeele folosite pentru realizarea primei funcții servesc doar la exprimarea unei stări psihice fără a se face cunoscut în mod precis elementul de cunoaștere rațională. Interjecția *vai* exprimă o emoție pe care poate să o provoace la ascultător, să-i trezească interesul, dar nu-l informează direct asupra motivului obiectiv. „Limbajul afectiv, pe măsură ce se supune impulsurilor sentimentului mai degrabă decât celor ale inteligenței, are tendința să retrogradeze către formele inferioare ale vieții psihice”².

În schimb, procedeele caracteristice celei de-a doua funcții își îndeplinesc mai bine rolul de stimulare a cunoașterii tocmai prin aceea că sînt formate din variante afective ale unor elemente cu conținut rațional. Nu se poate spune că acesta dispăre într-o comunicare realizată cu procedeele discutate; e vorba doar de actualizarea laturii afective, care are ca rezultat tocmai trezirea interesului pentru conținutul rațional. Uneori vorbitorul, stăpînit de o anumită emoție, recurge la o cale indirectă de exprimare, prin evocarea imaginii sensibile a fenomenului sau a procesului care a determinat starea afectivă. În aceste cazuri se folosesc de obicei onomatopeele și cuvintele cu simbolism fonetic sau interjecțiile³. Sub imperiul emoției se renunță la exprimarea intelectuală și se recurge la imitarea fenomenului, sau la transmiterea stării afective personale. Nici în astfel de cazuri conținutul logic nu dispăre. El nu e exprimat însă de onomatopeea sau interjecția însăși, ci de context. (Trebuie făcută deosebirea între rolul onomatopeelor și interjecțiilor pomenite la prima categorie și funcția lor discutată aici. În prima categorie, onomatopeele și interjecțiile nu apar într-un context rațional evident; în a doua, avem de-a face cu o situație de limbaj caracterizată prin comunicarea unor date raționale într-un cadru general afectiv.) Cuvîntul onomatopeic servește aici la actualizarea imaginii și prin aceasta trezește interesul ascultătorului care este pus într-o situație asemănătoare percepției directe a fenomenului: prin evocarea senzorialului ascultătorul este impresionat, iar starea afectivă produsă stimulează cunoașterea rațională. La fel, interjecția, plasată într-un context rațional, stimulează o stare emoțională de simpatie sau antipatie.

Cuvintele cu simbolism fonetic fac aceasta mai direct, întrucît ele exprimă un conținut logic la care se adaugă trezirea unei trăsături concrete mai izbitoare a fenomenului denumit.

Procedeele din categoria a doua au deci rolul foarte important de a

¹ Totuși, în general, procedeele sînt prezentate într-un mod foarte concentrat, deoarece aici interesează funcția și nu varietatea lor.

² A. Secheyay, *lucr. cit.*, p. 91.

³ Vezi, mai ales pentru simbolismul fonetic, Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 183 și urm.

exprima simultan cu un conținut logic, atitudinea emoțională a vorbitorului față de faptul comunicat prin punerea pe primul plan a laturii afective. Atitudinea de supărare, de pildă, se poate exprima prin accelerarea ritmului vorbirii — fără a se folosi elemente separate pentru aceasta.

În astfel de cazuri procedeele afective au un rol pozitiv, prin faptul că provoacă stări psihice stenice. În unele cazuri însă se pot folosi anumite procedee care provoacă stări astenice. Aceasta nu vine însă de la natura procedeei, ci de la situația concretă. Contextul ne arată dacă folosirea unui procedeu oarecare a frînat sau nu înțelegerea. Cineva care e stăpînit de o emoție foarte puternică se exprimă suferent cu exclamații, repetiții, elipse prea mari etc., încît comunicarea suferă din aglomerarea unor procedee afective, care nu permit exprimarea conținutului rațional. Ceea ce caracterizează folosirea procedeelelor cu funcția discutată aici este lipsa intenției vorbitorului de a se exprima afectiv.

III. A treia funcție e realizată prin procedee afective care au un caracter expresiv, adică folosite intenționat pentru a impresiona pe ascultător.

Am atins problema expresivității afective într-un articol¹ în care m-am ocupat tocmai de deosebirea dintre expresiv și afectiv. Am arătat acolo că există o exprimare afectivă spontană și o exprimare afectivă intenționată; prima nu e expresivă, a doua e expresivă. Deosebirea care se face e uneori așa de mare, încît unii cercetători socotesc că prima nu e fapt de limbaj. H. Frei spune că afectivitatea e de două feluri: întâmplătoare, care apare fără voia vorbitorului și care trebuie separată de expresivitate, adică de „afectivitatea pe care vorbitorul caută s-o transmită interlocutorului mai mult sau mai puțin voit... Prima nu e limbaj”².

În general, nu e vorba de procedee speciale care determină expresivitatea afectivă. Procedeele obișnuit afective devin expresive, mai ales atunci cînd vorbitorul urmărește în mod intenționat să exprime mai profund un conținut, atitudinea personală față de cele comunicate, o dată cu transmiterea conținutului. Iată în acest sens un exemplu dintr-o nuvelă a lui N. Velea³, în care este notată cu fidelitate limba vorbită; e un dialog (vorbește tatăl): „ți-o fi luat vaca la obor! Bine, mă, primitule, nici de o vacă nu ești în stare să vezi? Care va să zică eu muncesc pînă îmi ies ochii, și el nu poate vedea de o vacă. Bine, domnule Benone, las'că-ți plătesc eu ție! Ne socotim noi!”. Prin folosirea intenționată a pronumelui de persoana a treia în locul pronumelui de persoana a doua, vorbitorul accentuează conținutul, atrage atenția în mod deosebit asupra a ceea ce este esențial pentru el în momentul respectiv. Cînd în continuare îi spune fiului său „domnule”, subliniază în mod intenționat sentimentul de minie față de el.

Factorul nou care intervine în acest tip este, așa cum am arătat, intenția vorbitorului de a exprima mai bine un conținut, precum și ati-

¹ *Expresiv și afectiv*, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. II, Ed. Academiei R.P.R., București, 1960, p. 65.

² H. Frei, *lucr. cit.*, p. 237.

³ *Poarta*, E.S.P.L.A., București, 1960, p. 13—14.

tudinea personală față de cele comunicate. Intenția deliberată a vorbitorului determină alegerea mijloacelor de exprimare și prin aceasta expresivitatea.

IV. În afara expresivității obișnuite vorbim și de expresivitate artistică. E interesant să urmărim rolul procedeele afective în crearea expresivității artistice, privit prin prisma gnoseologiei marxiste.

În modul de cunoaștere artistică intervine mult primul sistem de semnalizare. După „I. P. Pavlov, deosebirea dintre tipul artistic și cel gânditor — bineînțeles nu este vorba neapărat despre un om de știință sau despre un artist — se manifestă prin rolul diferit pe care îl joacă la acesta primul și cel de-al doilea sistem de semnalizare. La tipul gânditor domină cel de-al doilea sistem de semnalizare, sprijinindu-se însă pe primul sistem de semnalizare, iar la tipul artistic domină primul sistem de semnalizare, dar cu păstrarea rolului conducător al celui de-al doilea sistem de semnalizare”¹. Între cunoașterea obișnuită și cea artistică nu există deosebire în ceea ce privește obiectul reflectat care este realitatea obiectivă. „Cunoașterea artistică, ca și cunoașterea științifică, a apărut din necesitate. Oamenii au creat arta pentru că le era într-adevăr necesară, corespunzând cerințelor luptei cu natura, întărirea coeziunea colectivului lor și trezirea emoțiilor utile”². Specificul artei este atitudinea emoțională față de obiectul reflectat sau față de imaginea prezentată³. Pentru crearea atitudinii emoționale se folosesc mai ales mijloace legate de latura senzorială a cunoașterii. Asta nu înseamnă că la provocarea stării afective necesare reflectării artistice nu participă factorul rațional. Emoția „nu poate fi declanșată decât prin idei artistice, adică printr-o sinteză între elementul concret-senzorial, cel afectiv și cel intelectual, prin intermediul cărora se exprimă adevărul în opera de artă”⁴. Prin intermediul ideii artistice, cunoașterea reflectă esența : „Cunoașterea artistică nu este și nu poate fi numai vibrație simplă a senzorialului, a văzului, sau auzului. Adevărul artistic adus de o operă autentică are valoarea de generalitate, ca și cel științific, vizează esențialul și necesarul”⁵.

Procedeele prin care se realizează o astfel de cunoaștere sînt în general afective. Ele contribuie la alcătuirea unei imagini vii, tipice. Atmosfera afectivă creată determină o atitudine de cunoaștere activă. Cititorul e pus în situația de a face un efort personal de generalizare. Tonalitatea afectivă a contextului determină interesul de a pătrunde în semnificația faptului prezentat.

Iată pe scurt procedeele folosite pentru expresivitatea afectivă literar-artistică.

1) Scriitorul poate folosi procedeele afective ale limbii comune. Din acest punct de vedere sînt caracteristice operele lui Creangă și Caragiale (în *Stilistica limbii române* sînt date citate mai ales din acești autori). Funcția procedeele afective în opera literară e deosebită de funcția lor

¹ A. Kiselincev, *lucr. cit.*, p. 284.

² *Bazele filozofiei marxiste*, Ed. politică, București, 1959, p. 655.

³ Vezi A. Kiselincev, *lucr. cit.*, p. 288.

⁴ M. Breazu, *Cunoașterea artistică*, București, 1960, p. 17.

⁵ *Ibidem*, p. 63.

în limba curentă. În opera literară ele se încadrează într-un ansamblu estetic la alcătuirea căruia participă și alte mijloace, în timp ce în limba curentă afectivitatea expresivă nu e determinată în general de intenția estetică. Aceasta se explică prin faptul că funcția principală a limbii curente e comunicarea (logică și afectivă). În multe cazuri, totuși, se manifestă în limba curentă o expresivitate afectivă determinată de intenția estetică; pentru acest domeniu Bally dă exemplu „comicul” și „pitorescul” (*Traité de stylistique française*, vol. I, p. 182—183). Există de asemenea și o organizare a lor ca rezultat al alegerii premeditate. În orice caz, procedeele afective au rol primordial în opera literară; aceasta nu e dezavantajată de folosirea lor decât atunci când sînt o copie neprelucrată a felului în care se folosesc în limba curentă.

2) Crearea imaginilor artistice prin folosirea figurilor de stil și a altor mijloace literar-artistice. „Figurile de gîndire” cum le spune Bally¹: sinecdocă, metonimie, hipalage etc. au a face în mai mică măsură cu afectivitatea. Cea mai importantă figură afectivă e metafora; baza ei se găsește tot în limba comună (am dat mai înainte exemple ca: *a crăpa* pentru *a muri*). Specific pentru metafora literară este reflecția personală a scriitorului pentru a crea emoții estetice; de aceea e nevoie de o prelucrare mereu nouă pentru a transmite cititorului starea psihică adecvată.

Imaginea poate să nu fie creată prin tropi, ci prin evocarea unui fenomen sau proces. Cadrul afectiv rezultă în acest caz din prezentarea de tablouri cu ajutorul cărora se creează o atmosferă emoțională (vezi de exemplu poezia *Somnoroase păsărele*).

3) Folosirea sinonimelor poetice (*lăută*, pentru *vioară*, *obîrșie* pentru *început*) sau a termenilor proprii artei literare² (*azur*, *dalb*). Prin folosirea cuvîntelor artistice în locul sinonimelor obișnuite sau a celor specifice limbii literaturii artistice sîntem transpuși într-o stare psihică care determină interesul pentru cele comunicate și favorizează astfel cunoașterea esenței pe calea participării personale.

Deci procedeele literare cu valoare afectivă au un rol foarte important în cunoașterea artistică.

În concluzie, din prezentarea sumară a procedeelelor afective după rolul pe care îl au în cunoaștere, a reieșit importanța lor în procesul de exprimare și de comunicare a afectivității cu urmările acestui proces pentru reflectarea realității. Comunicarea cu ajutorul procedeelelor afective are în general un rol stimulator pentru cunoaștere în ansamblu. Conform teoriei marxist-leniniste a reflectării, afectivitatea nu trebuie ruptă de cunoașterea rațională; prin intervenția procedeelelor afective se trezește interesul pentru cunoașterea profundă a situației. Cînd afectivitatea intervine în mod intenționat, ea capătă valoare expresivă. Afectivitatea expresivă are cel mai important rol în cunoașterea artistică.

¹ *Traité de stylistique française*, vol. I, p. 186—187.

² Vezi G. Ivănescu, *Limba poetică rominească*, în *Limba și literatură*, II, 1956, p. 215 și urm.; P. Miclău, *Scriitorii și evoluția limbii*, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. II, Ed. Academiei R.P.R., București, 1960, p. 92—98.

Ar fi interesant să se vadă în ce măsură aceste procedee afective formează un tot organizat, adică în ce măsură constituie un sistem coordonat tocmai pe baza conținutului afectiv. Pentru aceasta este nevoie însă de o cercetare specială.

РОЛЬ АФФЕКТИВНЫХ ПРИЕМОВ В ПРОЦЕССЕ ОБЩЕНИЯ И ПОЗНАНИЯ

РЕЗЮМЕ

Функциональная школа подробно анализировала лингвистические приемы, при помощи которых выражаются аффекты, однако из работ этой школы не ясна роль общих приемов в процессе общения и познания, они выявляют только значение частных приемов.

Автор статьи ставит перед собой задачу дать анализ разных приемов на основе марксистско-ленинской теории познания. После краткого разбора роли аффективности в процессе познания и различия между аффективным языком и интеллектуальным устанавливаются главные функции аффективных приемов в процессе общения и познания.

Эти функции следующие:

1) Функция выражения эмоциональных состояний; для этого употребляются вообще междометия, спонтанные восклицания в результате сильного возбуждения.

2) Функция сообщения душевных состояний, логически обыкновенных, но полных аффективности. Для достижения этой цели используются различные приемы: вставки или же упразднение звуков или слов, изменение принятого порядка слов, изменение значения слов и т.д.

В большинстве случаев использование этих приемов вызывают динамические душевные состояния.

3) Функция аффективно-выразительная, которая реализуется путем *умышленного использования* разных приемов с целью воздействия на слушающего.

4) Функция выразительно-художественная, определяемая литературно-художественной целью. Используемые приемы следующие: приемы общепринятого языка, по-своему обработанные писателем, поэтические синонимы или термины специфические для литературы.

В заключение можно утверждать, что аффективность играет положительную роль в процессе познания. Аффективные приемы возбуждают интерес к познанию положения, о котором идет речь. Когда аффективность проявляется умышленно она придает общению выразительное значение. Это играет важную роль в процессе художественного познания.

LE RÔLE DES PROCÉDÉS AFFECTIFS DANS LA COMMUNICATION ET DANS LA CONNAISSANCE

RÉSUMÉ

L'école fonctionnelle a analysé de près les procédés linguistiques servant à exprimer les états affectifs. Mais ce qu'il en résulte, c'est la seule valeur des procédés particuliers et non pas le rôle des procédés dans le processus de la communication et de la connaissance en leur ensemble.

L'auteur de cet article s'engage à l'étude des différents procédés en partant des principes généraux de la gnoseologie marxiste-léniniste. Après avoir discuté succinctement le rôle de l'affectivité dans la connaissance et la distinction subséquante entre le langage affectif et intellectuel, il établit les principales fonctions des procédés affectifs dans l'ensemble de la communication et de la connaissance, à savoir :

1° La fonction d'exprimer les états purement émotifs ; pour réaliser cette fonction, on emploie en général des interjections, des exclamations émises spontanément sous l'empire de certaines fortes émotions.

2° La fonction de communiquer des états psychiques habituels du point de vue logique, mais dominés par l'affectivité. On y aboutit par l'emploi des plus divers procédés : adjonction et suppression de sons ou de mots, inversion de l'ordre des mots, changement du sens des mots, etc. Pour la plupart des cas, l'emploi de ces procédés détermine des états psychiques dynamiques.

3° La fonction affective-expressive se réalise par l'emploi *intentionné* de procédés affectifs susceptibles d'impressionner l'auditeur.

4° La fonction expressive-artistique, déterminée par des buts littéraires artistiques. Les moyens en sont : procédés de la langue commune utilisés d'une manière personnelle, tropes, synonymes poétiques ou bien termes propres à la littérature.

En conclusion on peut affirmer que l'affectivité a un rôle positif en ce qui concerne la connaissance. Les procédés affectifs suscitent l'intérêt pour la situation dont on parle. Lorsque l'affectivité intervient d'une manière consciente, intentionnée, elle confère une valeur expressive au message. Cette valeur est élevée à son plus haut degré par la connaissance artistique.

INFLUENȚA RECIPROCĂ A ELEMENTELOR LIMBII

DE

ACAD. AL. GRAUR

Toți oamenii de știință, în orice domeniu ar lucra, trebuie să fie de acord că specialitatea lor va avansa cu atât mai mult cu cât faptele pe care le cercetează vor fi privite mai multilateral, cu cât se vor examina mai complet toate relațiile între ele ale elementelor obiectului tratat și ale acestor elemente cu elementele ale altor obiecte.

Problema interdependenței și a influenței reciproce a elementelor limbii nu a scăpat atenției lingviștilor. Între alții, am atins-o și eu, în *Studii de lingvistică generală*. Dar nu am cercetat-o multilateral, cum era necesar, ci am privit-o aproape numai prin prisma caracterului sistematic al elementelor limbii: compartimentele limbii au caracter sistematic, elementele aberante sînt constrînse să se încadreze în sistem, sistemele se influențează reciproc. Trebuie însă demonstrat mai întii că elementele limbii sînt în relații de interdependență și este interesant să se cerceteze tipurile de influență reciprocă și cauzele lor, indiferent, în primul moment, de efectele pe care le provoacă sau le vor provoca în evoluția ulterioară a sistemului.

Lucrarea de față trebuie considerată ca o contribuție la studierea acestei probleme, și anume voi încerca să prezint două dintre punctele de vedere de la care se poate porni pentru a examina schimbările în limbă. În primul rînd va fi vorba de a defini locul unde se găsesc în limbă unitățile care se influențează, iar în al doilea rînd se va discuta natura influenței uneia asupra celeilalte.

A. LOCUL ÎN LIMBĂ

Socotesc că faptele trebuie clasate în două mari ramuri, după cum este vorba de influențe între unități care aparțin aceluiași lanț al vorbirii, sau unor lanțuri diferite.

I. Unitățile în discuție fac parte dintr-o enunțare unitară, mai amplă sau mai redusă, și fiecare dintre ele e necesară, într-un anumit loc al contextului, pentru a se exprima în întregime ideea dorită. În această situație găsim exemple de transferare a unor elemente constitutive de la o verigă la alta a aceluiași lanț.

În materie de fonetică, se încadrează aici fenomenele cunoscute sub numele de asimilare, disimilare, metateză, epenteză, sincopă. Asimilarea și disimilarea, progresivă sau regresivă, totală sau parțială sînt exemple de modificare a unei unități, cauzată de simpla existență, mai aproape sau mai departe, a altei unități. Faptul că cele două sunete nu sînt în imediată apropiere unul de altul nu le împiedică de a aparține aceleiași emisiuni. Astfel schimbarea lui *nămol* în *nomol* este, din punctul nostru de vedere, întru totul similară cu schimbarea lui *subtilis* în *suptire*. Citeodată influența este bilaterală : *văpsi* devine *vopsi*, pentru că *ă* era înconjurat de două labiale, pe cînd *vădi* nu devine *vodi*, pentru că *d*, care urmează după *ă*, nu este labial. Tot așa *vreai* se schimbă în *vrei*, pentru că *a* e înconjurat de două sunete muiate, pe cînd *vreau* nu devine *vreu*, deoarece *u* nu e muiat.

De obicei se remarcă influența pe care unul dintre cele două sunete o are asupra celuilalt. Dar influența poate fi și reciprocă, de exemplu în cazul diftongului *ai*, care devine, în diverse limbi, *e* : influența lui *a* îl deschide pe *i*, iar influența lui *i* îl închide pe *a*, și astfel se ajunge la o singură vocală lungă, mijlocie ca deschidere între *a* și *i*.

Epenteza este în fond constituirea unui sunet nou din elemente aparținînd altor două sunete, între care limita nu este destul de netă și de stabilă. Sincopa este și ea în legătură cu consoanele înconjurătoare, dar, în plus, se produce și sub influența altor elemente, ca accentul și ritmul vorbirii. Mai mult sau mai puțin în același fel trebuie privită și metateza, căci cele două sunete își iau locul unul altuia.

Fenomene fonetice de aceste tipuri se petrec și la locul de întîlnire între două cuvinte succesive (sandhi). Sînt cunoscute cazurile de asimilare ca *hoț bătrîn* (pronunțat *hodz bătrîn*), de disimilare, ca *tac-tu* pentru *tat-tu* etc. Anaptixa, în condiții de sandhi, este numită proteză : lat. *cum spatha* > *cum ispatha*.

Exemple din morfologie : în italianește, pronumele personal de persoana a III-a plural *egli*no (în loc de *egli*) și l-a atașat pe *-no* de la formele verbale de aceeași persoană, de felul lui *dicono*. În romînește, pronumele personal de persoana a II-a plural, cu valoarea reflexivă, *vă*, a căpătat desinența verbală *-ți* în formele de tipul *duceți-văți* (> *duce-văți*), sub influența verbalului la care este atașat (J. Byck, *Bulletin Linguistique*, III, 1936, p. 54—64). S-a explicat imperativul *vino* (și *ado*) prin influența vocativului feminin în *-o* (Leca Morariu, *Cosminul*, I, 1924, p. 12 ; *Codrul Cosminului*, IV, 1928, p. 67).

Din sintaxă, ne putem referi la exemplele de atracție, de exemplu, la Virgiliu, *Georg.*, IV, 271—272 : *Est etiam flos in pratis, cui nomen amello fecere agricolae* „mai este pe pajiști și o floare căreia plugarii i-au pus numele *amellum*” ; deoarece *cui* este la dativ, s-a pus la dativ și *amellum*. Aici se poate clasa și figura de stil numită hipalage, rar admisă în limbile

moderne, dar mult folosită în literaturile antice. Pentru a nu da decît un exemplu : *curatus inaequali tonsore* (Horațiu, *Epist.*, I, 1, 94), literalmente „îngrijit de un frizer inegal”, trebuie de fapt înțeles ca „tuns de frizer în mod nesimetric”. Un cuvînt este deci acordat cu altul decît ar trebui. Se pot găsi și exemple de hipalage dublu : *ibant obscuri sola sub nocte* (Virgiliu, *Aen.*, VI, 268), adică „mergeau întunecoși prin noaptea singură”, în loc de „mergeau singuri prin noaptea întunecoasă”.

Din formarea cuvintelor : într-un articol din *Rivista Indo-graeca-italica*, XVIII, 1934, p. 101, Fr. Ribezzo prezintă o serie de exemple latinești unde un diminutiv atrage după el alt diminutiv (autorul le numește diminutive continuate). Unele dintre exemple nu au nimic curios, bunăoară *paruuli igniculi* (Cicero, *Tusc.*, III, 2), căci sîntem deprinși ca adjectivele cu sensul „mic” să aibă formă de diminutiv, chiar cînd determină un substantiv care e și el diminutiv (nimic nu ne împiedică să spunem și în romînește și în alte limbi *focșor mititel*). De asemenea, exemplul *unius mulierculae animula* (Cicero, *Fam.*, IV, 5, 4) nu ne surprinde (și aici am putea zice și noi *suflețelul unei muieruște*), cele două diminutive fiind eventual independente unul de celălalt, în sensul că fiecare dintre substantive ar putea fi pus la diminutiv ținîndu-se seama de sensul său propriu. În cunoscutul pasaj *animula uagula blandula . . . pallidula rigida nudula* (Hadrianus la Spartianus, *Script. Hist. Aug., Hadr.*, 25), situația nu mai e aceeași : nu ar fi motiv să se pună la diminutiv adjectivele *blandus* și mai ales *pallidus*, *uagus*, *nudus*, dacă nu le-ar antrena în această direcție diminutivul substantival *animula*, care are valoare mîngietoare (nu este însă nici un motiv intrinsec de a rosti cu mîngiere adjectivul *uagus* „rătăcitor”).

Există adjective care, prin înțelesul lor, nu se pretează la formarea de diminutive, și totuși la poeți apar sub forme diminutive, dar alături de substantive diminutive : celebrul *turgiduli ocelli* (Catullus, III, 18), apoi *aureola oratiuncula* (Cicero, *Nat. deor.*, III, 17, 43 : *aureolus* apare în alte texte, dar aici nu se vede o rațiune internă pentru folosirea diminutivului), *sicilicula argenteola* (Plaut, *Rud.*, 1169). Și substantivul poate fi pus la diminutiv sub influența unui adjectiv : *papillarum horridularum oppressiunculae* (Plaut, *Pseud.*, 68 : *horridulus* e curent, pe cînd *oppressiuncula*, nu).

Cum constată Ribezzo, adesea diminutivele nu se explică prin dimensiunile obiectivului, ci prin atitudinea vorbitorului față de obiect, prin sentimentul cu care este pronunțată toată fraza¹. Dar nu încapă îndoială că joacă un rol important faptul că există alătura substantive diminutive. Ribezzo adaugă exemple din italiană și albaneză.

Și în ce privește înțelesul diverselor elemente ale cuvîntului se poate constata o interdependență. Cînd un sufix se atașează la rădăcini cu înțeles peiorativ, acest înțeles poate impregna sufixul. În grecește, sufixul *-ατικός* este adesea adăugat la rădăcina cuvintelor care denumesc boli. De aici,

¹ Argumentul lui Ribezzo este că există și diminutive de dispreț, de exemplu *uetulae edentulae* „unei babe știrbe” (Plaut, *Most.*, 275). Exemplul este însă greșit, căci *edentulus* nu e diminutiv, ci e format ca *pendulus* „care spînzură”, *tremulus* „tremurător”, direct din rădăcina lui *dens* „dinte”.

în latinește, sufixul *-aticus* capătă valoare peiorativă în cuvinte ca *fanaticus*, *lunaticus*, *dianaticus* etc. (cf. Fl. Dimitrescu, *Studii clasice*, II, 1960, p. 321—330). În franțuzește, din cuvinte ca *bavard* „palavragiu”, *coward* „laș”, *traînard* „codaș”, *vantard* „lăudăros”, în care valoarea peiorativă aparține rădăcinii (*bave* „bale”, *queue* „coadă”, *traîner* „a se târî”, *vanter* „a lăuda”), se ajunge la formații ca *patriotard* (vezi și rom. *filozofard*), unde valoarea peiorativă vine numai de la sufix (cf. I. Dănăilă, în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, II, 1960, p. 117—123). În rom. *adunătură*, valoarea peiorativă vine de la sufix (extrasă din derivate ca *lepădătură*, *tîrîtură*), cum se poate dovedi cu sinonimul *adunare*, care nu are nimic peiorativ.

Înțelesul unui cuvînt poate fi extras din context, adică se poate schimba prin absorbirea unei părți a înțelesului cuvintelor înconjurătoare¹. Am citat altă dată exemple (*Studii de lingvistică generală*, București, 1960, p. 65, 68, 216—217 etc.). Iată alte cîteva : în latinește, *putare* însemna „a curăța”; fiind folosit în expresia *putare rationes* „a descurca socotelile” (cf. fr. *épurer les comptes*), *putare* a ajuns să se impregneze de conținutul lui *rationes* și astfel a trecut la înțelesul de „a socoti” (cf. *computare*, de unde derivatul *contabil*). În franțuzește, *fromage* < **formaticus* „pus în formă”, fiind folosit alături de „brînză”, a căpătat înțelesul de „brînză”. La Constanța s-a introdus în 1959 troleibusul pe traseul gara veche — depozit. În 1960, linia s-a prelungit pînă la Mamaia și, ca rezultat, se dau astăzi bilete de 50 de bani pentru traseu și de un leu pentru Mamaia. Pentru constănțeni, *traseu* a rămas numai distanța pe care o parcurgea troleibusul la început, adică *traseul vechi*, *traseul inițial*. Pentru întreaga problemă, vezi L. O. Reznikov, *Понятие и слово*, Lenin-grad, 1958, p. 65.

Alt exemplu bine cunoscut este acela al cuvintelor care, fiind întrebuințate mai cu seamă în context negativ, capătă ele înseși sens negativ. În franțuzește s-a întîmplat așa cu *pas*, *point*, *rien*, *guère*, *mie* etc. În aromînă, au mers pe această linie *vrnu*, *țiva* (vezi I. Bacinschi, *Grai și suflet*, II, 1925, p. 91—92, care citează și exemple neogrecești). În dacoromînă, după cît se pare, se angajează pe această cale *vreo* (*Bulletin Linguistique*, VII, 1939, p. 173—176). Pentru limba engleză, E. Buysens (*English Studies*, XL, nr. 3, 1959) a adunat un mare număr de cuvinte care, fie că sînt folosite numai în context negativ, fie că în context negativ capătă alt înțeles decît în context pozitiv, de exemplu verbul *be* „a fi”, în context negativ, capătă înțelesul de „a deveni”.

II. Două elemente nu fac parte din aceeași emisiune verbală, și nu e necesar să le folosim pe amîndouă pentru a exprima o idee și nici măcar un complex de judecăți, și totuși ele se influențează unul pe celălalt, deoarece se grupează în aceeași categorie logică, fac parte dintr-o înșiruire de elemente pe care mintea noastră le clasează împreună. Este vorba, în primul rînd, de raporturi formale, în al doilea rînd, de asociații de înțeles.

¹ Pentru problema contextului, se poate consulta Tatiana Slama-Cazacu, *Limba și context*, București, 1959.

1. Raporturi formale.

a. Cele două elemente fac parte dintr-o paradigmă. În morfologie, exemplele de acest fel abundă și se poate spune că marea masă a schimbărilor morfologice are la bază acest procedeu. *Ei fac* s-a transformat într-o parte a Munteniei în *ei face*, paralel cu *el face*, după modelul *el cîntă*, *ei cîntă*. După modelul lui *avură*, formă justificată de morfologia latină, *noi avum*, *voi avut* s-au transformat în *avurăm*, *avurăți*, tot așa *noi avusem*, *voi avuseți*, *ei avuse* s-au transformat în *avuserăm*, *avuserăți*, *avuseră*, ba chiar, într-o parte a Munteniei, și *noi am avut* a devenit *am avutără*. Paradigma poate la un moment dat exercita o influență chiar asupra unor cuvinte care numai prin aceasta îi devin subordonate: după modelul lui *prindem*, *prindeți*, alături de imperativul *prinde*, i s-au format și adverbului *haide* formele personale *haidem*, *haideti*.

b. Cele două elemente nu fac parte din aceeași paradigmă, dar sînt legate între ele prin raporturi, reale sau presupuse, de derivare. În această situație, unul îl poate modifica pe celălalt: *musculos* devine *mușchiulos*, pentru că este pus în legătură cu *mușchi* (legătura este justificată numai pentru etapa latină, căci *mușchi* e moștenit, iar *musculos* e împrumutat). *Intrepid* se transformă, în vorbirea unora, în *întreprind*, pentru că e considerat ca derivat de la *întreprinde*, cu care în realitate nu are nimic comun. Și procedeele de derivare pot să se extindă la cuvinte la a căror formare nu au participat: *acid fenic*, în unele graiuri rustice, ajunge să fie pronunțat *ațifelnic*, pentru că dă impresia că este format cu ajutorul aceluiași sufix ca *părelnic*, *pomelnic*. În sfîrșit, influența unui cuvînt asemănător ca formă, dar străin ca formație, poate să atingă numai înțelesul altui cuvînt: *temerar* „dotat cu un curaj orb” (derivat latin de la *temere* „orbește”) este înțeles și folosit de unii ca „fricos”, pentru că îl pun în legătură cu verbul *teme* (lat. *timeo*).

2. Raporturi de înțeles.

a. Cel mai simplu este cazul cuvintelor care, pe baza felului cum sînt folosite (sînt aplicate la obiecte organizate în serii), pot constitui liste. Deoarece în lista numelor de luni întîlnim terminația *-mbrie* la *septembrie*, *noiembrie*, *decembrie* (unde această terminație este justificată de felul cum au fost alcătuite numele în latinește), s-a ajuns și la forma *octombrie* (nejustificată din punctul de vedere latinesc) și este foarte posibil ca *m* din *octombrie* să fi apărut în fraze în care nu se mai întîlnea nici un alt nume de lună. Deoarece toate celelalte nume ale zilelor săptămîinii în romînește au accentul pe silaba inițială, în unele regiuni *dum'nică* a devenit *du'minică* (vezi *Bulletin Linguistique*, IV, 1936, p. 77—78, unde se citează și alte exemple similare).

b. Ajungem la cuvinte care se influențează unul pe altul pentru că sînt, într-o măsură mai mare sau mai mică, sinonime. Procedeu metonimiei, al metaforei se bazează în întregime pe stabilirea unui raport între un obiect care urmează să fie numit și unul care pare într-un fel oarecare apropiat ca înțeles de cel dintîi. Astfel, cuvîntul care denumește pe unul poate fi aplicat și celui alt. *Racheta* este, bineînțeles, în legătură cu jucătorul de tenis și astfel, deși cuvintele care denumesc cele două noțiuni sînt total diferite, spunem prin metonimie *tînăra noastră rachetă*

întâlnește astăzi pe campionul european. Tot așa, prin metaforă, zicem *hipopotam* pentru un om gras, din cauză că găsim trăsături comune celor două obiecte, ale căror nume nu figurează în același lanț al vorbirii.

Un caz puțin aparte este cel al încrucișării. Două cuvinte mai mult sau mai puțin sinonime se prezintă în același timp în minte, deși e nevoie numai de unul. Vorbitorul le amestecă și creează un hibrid. În copilăria mea am auzit o dată un băiat spunând *ca să se poată surcaui*, apoi a explicat el însuși că voia să spună *urca* sau *sui* și a amestecat cele două verbe. În unele cazuri, asemenea formații se răspîndesc și se mențin, de exemplu în romînește *cocostîrc* < *cocor* + *stîrc*, *rotocol* < *roată* + *ocol*.

Influența unui sinonim se poate exercita și asupra construcției gramaticale. După modelul lui *tărăgăna*, care se construiește cu complement direct, *tergiversa*, asemănător ca înțeles, capătă astăzi în romînește un complement direct, nejustificat de sensul originar, intransitiv, al verbului. Tot așa, deși nu se poate zice *am nevoie ceva*, căci în *am nevoie* există deja complementul direct *nevoie*, totuși, după *tot ce ceri*, *tot ce vrei*, *tot ce-ți trebuie*, se zice astăzi curent *îți dau tot ce ai nevoie*.

c. Cuvinte care se influențează unul pe altul pentru că sînt asociate pe bază de contrast, sînt mai mult sau mai puțin antonime. Lat. *gravis* „greu” a devenit *grevis* sub influența lui *levis* „ușor”. După modelul unui antonim, un cuvînt poate fi atras într-o expresie unde, în principiu, n-ar fi fost locul lui. Se zice *a duce o lucrare la bun sfîrșit*, și expresia e logică; după ea s-a copiat însă *de la bun început*, care nu e logic, deoarece aici *bun* ajunge să însemne „chiar”.

B. SENSUL INFLUENȚEI

Relațiile reciproce dintre elementele limbii pot fi caracterizate ca relații de concurență sau de colaborare: unele elemente tind să ia locul altora, sau tind să se ajute între ele pentru a exprima împreună mai complet gîndul vorbitorilor. Prezența unor elemente poate face să fie eliminate altele. Absența unor elemente poate influența pe cele care sînt prezente.

I. Relații de concurență. O trăsătură fonologică sau morfologică devine pertinentă în dauna alteia. *I* latin era scurt și deschis, în timp ce *î* era lung și închis. Romanii nu dădeau nici o atenție timbrului și deosebeau cele două foneme numai după cantitate. Cu timpul, atenția se deplasează, începe să joace rol timbrul, atît de mult încît diferența de cantitate este cu totul neglijată și se pierde. În romînește, consoanele muiate erau urmate de un *i*, care era suficient pentru a crea opoziții fonologice cu formele în care nu se aflau consoane muiate. Cînd *i* final a dispărut, muierea consoanelor a preluat rolul de a diferenția cuvintele (E. Petrovici, *Cercetări de lingvistică*, IV, 1959, p. 33). Nu putem crede că întîia a dispărut *-i* și pe urmă muierea a căpătat valoare fonologică, deoarece nu este de admis că un anumit timp distincția ar fi încetat de a fi marcată. La fel trebuie să judecăm situația articolului masculin post-

pus : din cauză că *-l* a amuțit, rolul de a marca determinarea a revenit lui *-u* precedent, în cuvinte ca *omul > omu*. Dar întâi s-a deplasat atenția asupra lui *u*, și apoi a putut dispărea, fără pagubă, *-l*.

În latinește funcția substantivelor era marcată prin desinențe. Pentru mai multă claritate, s-au introdus și prepoziții (același proces s-a petrecut mai târziu în rusește). Cu timpul, rolul gramatical a trecut complet asupra prepozițiilor, astfel încât desinențele au putut fi eliminate fără pagubă pentru înțeles : schema *eo Italiam* „merg în Italia” a devenit *eo in Italiam*, apoi *eo in Italia*.

Prezența unei mărci morfologice la un element poate face să fie suprimată aceeași marcă la alt element. Se răspîndesc tot mai mult formulele de tipul *o dezvoltare fără precedent a economiei, științei și culturii*, în loc de *a științei și a culturii* : marca genitivului, *a*, fiind prezentă la primul atribut, celelalte se pot dispensa de ea.

Valoarea unei categorii morfologice sau sintactice variază după numărul celorlalte categorii cu care intră în concurență directă. Pluralul nu exprimă exact același lucru în limbile care au păstrat dualul și în cele care l-au pierdut. Disparația aoristului în latinește a modificat raporturile dintre celelalte trepte aspectuale și temporale. Apariția perfectului compus a constituit o stingherire a perfectului simplu. Aceeași este situația în ce privește sensul cuvintelor : prezența sinonimelor limitează extensiunea sensului cuvintelor, deoarece, vrînd nevrînd, sinonimele, dacă nu dispar, trebuie să-și împartă terenul între ele. Și omonimele se stingheresc reciproc în multe cazuri.

O situație specială ne este prezentată de anumite cazuri întîlnite în sintaxă, unde constatăm că unele cuvinte sustrag de la altele semnele morfologice. Exemple clare se găsesc la B. Delbrück, *Grundfragen der Sprachforschung*, Strassburg, 1901, p. 45. În englezește, se întîlnesc expresii ca *the Queen of England's power* „puterea reginei Angliei”, unde semnul genitivului, *'s*, ar fi trebuit pus pe lângă substantivul *Queen* „regină” (*the Queen's power*), dar a trecut la *England* „Anglia”, deși acest nume avea de mai înainte alt semn al genitivului, prepoziția *of*. La fel în *he took somebody else's hat* „a luat pălăria altecuiva”, *-s* ar fi trebuit să stea pe lângă *somebody* „cineva”, nu pe lângă *else* „alt”, iar în *that's the woman what was left behind's child* „acesta este copilul femeii care a rămas în urmă”, semnul genitivului, în loc să stea pe lângă *woman* „femeie”, a fost pus la adverbul *behind* „în urmă”.

II. Relații de colaborare. Aici putem distinge două tipuri de interacțiune.

a. Un cuvînt nu poate exprima o nuanță gramaticală, care este preluată de alt cuvînt. În latinește *possum* „a putea” și *debeo* „a trebui” și cele înrudite ca înțeles cu acestea se pun la indicativ atunci cînd posibilitatea sau datoria este prezentată ca existînd în realitate ; în felul acesta însă nu se specifică dacă acțiunea verbului dependent, care stă la infinitiv, se realizează sau nu. În limbile romanice, printre care și în romînă, vorbitorul ține să exprime faptul că acțiunea verbului dependent, la infinitiv (în romînește la conjunctiv), nu se realizează. Dar infinitivul și

conjunctivul nu permit acest lucru. De aceea se pun la condițional verbele regente, *aș putea* sau *ar trebui*, deși ele exprimă o posibilitate sau o datorie considerată ca existentă în realitate. În latinește, în anumite propoziții secundare, verbul „a zice” trebuie pus la indicativ. Deoarece însă în propoziția dependentă de verbul „a zice” predicatul trebuie pus la infinitiv și prin aceasta se înlătură posibilitatea de a se marca vorbirea indirectă, se ajunge să se pună verbul „a zice” la conjunctiv, pentru a se arăta că verbul care depinde de el este în vorbirea indirectă: *litteras quas me sibi misisse diceret recitavit* (Cicero, *Phil.*, II, 7; alte exemple în *Revista Universității „C.I. Parhon”*, Seria științelor sociale, nr. 2—3, 1955, p. 341—346).

Verbele *a ști*, *a cere*, *a lăsa* nu ar avea nici un motiv să fie folosite la diateza reflexivă în expresii ca *te știi juca* (*Bulletin Linguistique*, VI, 1936, p. 49), *se cere acasă*, *se cere dezmiardat*, *mă las bătut*, dacă infinitivul *juca*, adverbul *acasă*, participiile *dezmiardat*, *bătut* ar avea un semn care să arate că se referă la subiect.

Se obțin pe această cale, în mod indirect, fenomene care s-ar putea clasa în grupul A I, întrucît este vorba de transferarea unor elemente de la o unitate la alta a aceluiași lanț, ceea ce are ca urmare că o marcă gramaticală, sub influența contextului, ajunge să exprime altă valoare decît cea care-i e proprie. Cînd spunem *ar fi fost păcat să plouă astăzi*, *cînd plecăm în excursie*, *trecutul ar fi fost păcat nu exprimă o acțiune trecută*, ci una ireală în prezent, nuanță pe care n-o putea exprima conjunctivul *să plouă*. Se folosește viitorul pentru a atenua o injoncțiune: *am să vă rog să ieșiți un moment, ca să fac curat*; rugămîntea este valabilă pentru prezent, dar *vă rog să ieșiți* părea prea imperativ, deoarece *să ieșiți*, fiind pus obligator la conjunctiv, nu poate contribui la îndulcirea formulei. Tot așa se folosește curent optativul-condițional, *te-aș ruga*, deși verbul *a ruga* exprimă în acest caz o acțiune reală.

Aici se mai poate adăuga ceea ce altă dată am numit preteritul de slugărnicie (*Limbă și literatură*, I, 1955, p. 134), viitorul școlăresc (*coborînd din munți*, *Oltul va întîlni în calea sa Oltetul*, *ibid.*, p. 141). Mai există și alt tip de viitor de atenuare: cînd cineva folosește, pentru a caracteriza o persoană, un termen brutal, de exemplu *prost*, și are impresia că a mers prea departe, dar nu vrea să retracteze, adaugă *că așa am să-i zic* sau *că mai bine nu i-o-i zice*. În acest caz, nu numai folosirea viitorului, ci însuși adaosul, în întregimea lui, constituie în oarecare măsură o atenuare a expresiei, cu toată aparenta lui dîrzenie, căci lasă să se înțeleagă că s-ar putea contesta justetea epitetului. Am impresia că ceva similar se găsește în pasajul din Plaut, *Truc.*, 347—348: *edepol deum virtute dicam, pater, et maiorum et tua, multa bona bene parta habemus*, „zău tată, prin meritul zeilor și al strămoșilor și al tău, avem multe bunuri adunate, (așa) am să zic”. Adaosul aparent energic este și aici de fapt o retragere. Tot așa *mai mulți* este echivalent cu *nu tocmai mulți*, adică de fapt, „puțini” (vezi și *mai tot* care înseamnă „nu chiar tot”, iar *mai mult ca sigur* are înțelesul de „nu tocmai sigur”).

b. Un cuvînt sau un grup de cuvinte nu figurează în frază, și o nuanță care ar fi trebuit să fie exprimată de acel cuvînt sau grup trece asupra unui cuvînt rostit, dar străin în fapt de acea nuanță. Spunem

astfel, deși anii nu pot fi nici mai mari nici mai mici, *are șapte anișori*, pentru că am vrea să spunem *copilașul are șapte ani*. În versurile populare :

Tu te duci, bade, sărace,
dar eu ce focuț nu-oi face?

diminutivul *focuț* nu arată că „focul” e mic, ci exprimă dorința de a-l mîngîia pe „badea” din propoziția precedentă. Există verbe cu sufix de diminutiv, ceea ce poate părea motivat cînd acțiunea este descrisă ca slabă (de exemplu fr. *il pleuvotte* „burează”, adică „plouă foarte puțin”, alături de *il pleut* „plouă”). Dar apar verbe diminutive fără această justificare, cînd i se spune unui copil *papică* sau *dormică*, nu pentru a-l face să mînînce puțin sau să doarmă puțin, ci pentru a introduce ideea că autorul acțiunii este mic. (Vezi alte exemple la B. Cazacu, *Studii și cercetări lingvistice*, I, 1950, p. 91—97.)

În franțuzește se zice *comment vous appelez-vous déjà*, ceea ce nu trebuie înțeles ca „cum te cheamă încă de pe acuma”, ci „cum te cheamă? Am știut lucrul acesta, dar l-am uitat”. Aici s-a atribuit prin urmare verbului un adverb, cu scopul de a suplini o întregă propoziție suprimată.

Cam în același fel se întrebuintează în romînește adverbul *mai*. Întrebăm pe cineva: *mai pleci?*, ceea ce nu înseamnă că a *mai* plecat o dată, ci *mai* ține locul unei propoziții care s-ar reda cam așa: „îți menții intenția pe care ai avut-o?”. Lucrul acesta este adesea nesocotit de traducători. În *Neînfrîntii*, de B. Gorbatov, este vorba de o femeie care se străduiește din răspuțeri să se întoarcă acasă din pribegie, dar este omorîtă pe drum. Însoțitorii ei spun, în traducerea romînească: *n-a ajuns acasă*, constatare atît de evidentă, încît e cu totul inutil să fie exprimată; într-o scriere originală romînească s-ar fi spus *n-a mai ajuns acasă*, unde *mai* ar exprima eforturile femeii. În *Pe direcția Minsk*, de Ivan Melej, în traducerea romînească (București, 1958, p. 366), unui personaj i se face rău din cauza fumatului, după care i se pune întrebarea: *pînă acuma n-ai fumat?* Trebuia tradus *n-ai mai fumat*, și *mai* aici înseamnă „aceasta este prima oară”. Cicero (*Mil.*, 18) spune *quid ego illa commemoro?* ceea ce se traduce prin „de ce să răscolese aceste lucruri”¹, dar *mai* bine ar fi „de ce să le *mai* răscolese”, deși nu le-a *mai* răscolit. La fel în romînește se spune *de ce să te mai rog*, deși nu te-am mai rugat. Aici *mai* înseamnă „am avut un moment intenția, dar am renunțat”.

Se poate merge pînă acolo încît se introduce un cuvînt fără nici o valoare lexicală sau gramaticală, avînd numai rolul de a da posibilitatea să se pună un accent mai puternic asupra altui cuvînt din frază: *stai așa!* în locul simplului *stai!* (vezi *Bulletin Linguistique*, XIV, 1946, p. 106).

¹ De remarcă că în originalul latin se găsește indicativul, justificat, pentru că acțiunea e reală; într-adevăr, vorbitorul pomenește faptele la care declară că renunță. În traducerea romînească am pus conjunctivul, al cărui rol este să arate că vorbitorul nu e de acord cu propria sa comportare.

ÎNCHEIERE

Influența unor elemente ale limbii asupra altora poate fi, fără îndoială, prezentată și în alte chipuri, și nu cred că o lucrare ar putea epuiza subiectul. Exemplele citate ilustrează însă, după cât mi se pare, cu prisosință teza interdependenței și condiționării reciproce a elementelor limbii. Este desigur mai important să ne întrebăm care este urmarea modificărilor produse în felurile pe care le-am descris mai sus. Lasă ele oare urne durabile, sau dispar așa cum au apărut și în urma lor nu rămîne nimic? Situația diferă de la caz la caz.

Uneori schimbarea se generalizează și se permanentizează, adică pe de o parte pătrunde peste tot unde condițiile sînt similare, pe de altă parte e adoptată de întreaga masă a vorbitorilor. De exemplu, în grecește două oclusive succesive în același cuvînt trebuie în mod obligator aduse la același grad de sonoritate (nu se admit grupuri ca *pb*, *kd* etc., ci acestea se transformă inevitabil în *bb*, *gd* etc.). În alte cazuri, fenomenul se răspîndește, dar nu devine general (fie că nu se introduce în toate grupurile de sunete, fie că nu e acceptat de toate persoanele): în romînește, *s* devine sonor cînd urmează o oclisivă sonoră (latinul *ex-* e reprezentat prin *s* în *spune*, dar prin *z* în *zbura*), dar înainte de o continuă sonoră, uneori se asimilează, alte ori nu (*zloată* față de v.sl. *члота*, dar *slab* față de v.sl. *члбъ*; unii pronunță *zmeură*, alții *smeură*). Există exemple de schimbări cu totul sporadice (unii copii zic *potcoavă* în loc de *potcoavă*). Greșelile ocazionale se explică aproape fără excepție prin influența unor elemente mai mult sau mai puțin apropiate (vezi exemplele citate de Meringer și Meier, *Versprechen und Verlesen*).

Ce decide dacă o schimbare se va generaliza sau va rămîne izolată? Răspunsul nu poate fi simplu. Este vorba aici de raportul dintre individual și general, dintre întîmplare și necesitate. Modificările individuale nu sînt rupte de general, așa cum întîmplarea nu e ruptă de necesitate. Orice fenomen începe prin a fi sporadic și, pus în condiții favorabile, se generalizează. Necesarul provine din accidental, atunci cînd acesta se dovedește superior, într-un fel, față de necesarul anterior.

De aici urmează însă că trebuie să ne întrebăm care e raportul între schimbările accidentale și cele sistematice. Se înțelege de la sine că schimbările care se generalizează afectează sistemul limbii. Dar ce se întîmplă cu cele izolate? Avînd în vedere faptul că orice modificare într-un compartiment constituie o tulburare a sistemului și antrenează, pentru restabilirea acestuia, alte modificări, în același compartiment sau în alte compartimente, este de presupus că nu numai modificările generalizate aduc transformări în sistem, ci și cele pe care le-am numit accidentale, fie că vor ajunge să se generalizeze sau nu.

Iată un exemplu de schimbare negeneralizată și nementînută, care totuși lasă urme în economia limbii. Persoana I singular a indicativului prezent, la verbele de conjugarea a II-a și a IV-a, avea înainte de desinența *-o* un iod (provenit, la conjugarea a II-a, dintr-un mai vechi *e*, iar la a IV-a dintr-un mai vechi *i*). Acest iod ataca consoana precedentă tot așa cum această consoană era atacată și la persoana a II-a singu-

lar : *audio* > **auz*'u așa cum *audis* > *auzi*. La persoana I, schimbarea nu s-a generalizat sau, în măsura în care s-a generalizat, analogia a anulat-o. Astfel, guturalele prezintă azi consonantismul primitiv nealterat : *placeo* > *plac*, *mulgeo* > *mulg*. La fel labialele : *capio* > *încap*, *sorbeo* > *sorb*, *dormio* > *dorm*. Rămîn în discuție numai dentalele *d*, *t*, *n*. Dar și aici au intervenit felurite analogii. Unele verbe de conjugarea a II-a au trecut la a III-a și prezintă totuși iotacizarea, fie că au adus-o cu ele de la conjugarea a II-a, fie că au primit-o mai târziu : *ardeo* > *arz*, dar *ardere* > *a'rdere*. Altele de conjugarea a III-a au trecut la a II-a și poate pentru aceasta au căpătat iotacizarea : *cadere* > *căde're* și *cado* > *caz*. Într-un fel sau într-altul, iotacizarea s-a extins și la verbele de conjugarea a III-a care n-au avut niciodată forme de conjugarea a II-a : *trimiț*, *aprinz*. Dar limba literară actuală a respins toate aceste forme și, eliminându-le, n-a ales ce era justificat de fonetică și ce era datorat analogiei, astfel încît formele legitime *auz*, *scoț*, *văz* au fost înlocuite, rămînînd numai în uzajul regional și popular. Deci iotacizarea a fost un accident care s-ar părea că nu va lăsa nici o urmă în conjugarea prezentă. Lucrurile nu stau însă așa. În primul rînd există verbe care se păstrează mult mai perseverent decît altele sub forma iotacizată, de exemplu *mîi* (de la *mînea*), *țiu*, *viu* (dar *pun*, *rămîn*, *spun*). În al doilea rînd, sînt verbe care la indicativ au părăsit iotacizarea, dar o păstrează la conjunctiv (*rămîn*, *să rămîie*; *spun*, *să spuie*).

Se poate crede că avem aici numai ecouri întîrziate ale iotacizării și că cu timpul se vor șterge și acestea. Dar situația este alta la gerunziu. În principiu, tema gerunziului este egală cu persoana I a indicativului prezent (*cînt-înd*, *umpl-înd*, *merg-înd*, *vir-înd*; în treacăt fie zis, aceasta este o dovadă că *-ez*, *-esc* sînt desinențe și nu sufixe). Dacă sunetele ar fi fost lăsate în voia lor, la conjugările II, III, IV ar fi trebuit să avem guturalele alterate la gerunziu : *placendo*, *mergendo* ar fi trebuit să devină **plăcînd*, **mergînd*. S-a creat însă un sistem regulat și simplu care exclude influența iotacizării (conjugările moarte, adică a II-a și a III-a, au fost regularizate după I-a). Care este însă situația verbelor cu rădăcina terminată în dentală? Aici gerunziul s-a generalizat adesea sub forma iotacizată. Nu numai la conjugarea a IV-a (*auzînd*, *simțînd* etc.) și la a II-a (*mîînd*, *văzînd*), nu numai la verbele de conjugarea a III-a trecute la a II-a (*căzînd*, *scăzînd*) și la cele de conjugarea a II-a trecute la a III-a (*arzînd*, *rîzînd* etc.), ci și la cele de conjugarea a III-a latină rămase de conjugarea a III-a în romînește formele de gerunziu iotacizate sînt adesea singurele folosite (*ascunzînd*, *crezînd*, *închizînd*, *pătrunzînd*, *pierzînd*, *prinzînd*, *răzînd*, *rozînd*, *tinzînd*, *trimițînd*, *ucizînd*, *vînzînd* etc.). Și în aromînă gerunziile apar cu iotacizare la unele verbe (*cădzîndalui*, *vidzîndalui*, Capidan, *Aromîni*. București, 1932, p. 479), deși la modurile predicative nu avem iotacizare la prezent. La alte verbe dacoromine, iotacizarea la gerunziu nu este generală și este chiar pe cale de eliminare : deși întîlnim destul de des conjunctivele *puie*, *rămîie*, *spuie*, *ție*, *vie*, totuși gerunziile *puînd*, *rămîînd*, *spuînd*, *țiînd*, *viînd* sînt ca și inexistente; alături de indicativul *poci*, gerunziul este numai *putînd*, iar de la *bate* nu există nici o formă iotacizată.

Este greu de presupus că în viitorul apropiat se vor înlocui gerunziile ca *rîzînd*, *crezînd* cu forme neiotacizate, ceea ce face ca vechea sistematizare a gerunziului să se ruineze la conjugările a II-a și a III-a. Astfel, iotacizarea la persoana I singular a prezentului, accident eliminat din limba literară, a influențat totuși durabil sistemul verbal prin modificarea pe care a provocat-o în tema gerunziului. Fapte similare apar și la perfectul simplu.

Exemplele de acest fel demonstrează că nu putem studia caracterul sistematic al limbii fără a studia și schimbările care, în aparență sau în realitate, sînt nesistematice. Din aceste schimbări se alege cu timpul acele trăsături care în general vor întări iar uneori vor slăbi caracterul sistematic al diverselor compartimente ale limbii. Cu alte cuvinte, caracterul sistematic trebuie studiat nu numai sub aspectul economisirii forțelor pentru vorbitori, așa cum am făcut în cartea citată la începutul acestei lucrări, ci și sub aspectul neîncetatei lupte interne între elementele limbii. Nu trebuie să se nască ideea că sistemul se creează abia atunci cînd diversele compartimente ale limbii sînt organizate după modele clare și regulate. În realitate, sistemul e permanent, de la apariția graiului, adică de cînd există opoziții, numai că de atunci încoace se consolidează și se perfecționează neîncetat, în ciuda unor cazuri, mai rare, de zdruncinare.

ВЗАИМНОЕ ВЛИЯНИЕ ЭЛЕМЕНТОВ ЯЗЫКА

РЕЗЮМЕ

Цель настоящего исследования — осветить многосторонность взаимного влияния различных составных элементов языка. Различается, с одной стороны, влияние между элементами, которые составляют одну и ту же речевую передачу, и влияние между элементами, стоящими рядом только в результате ассоциации. С другой стороны указывается, что отношения между различными элементами могут быть отношениями конкуренции и отношениями взаимодействия.

В заключение показывается, что все эти виды взаимного влияния способствуют развитию или же ослаблению систематического характера языка.

INFLUENCE RÉCIPROQUE DES ÉLÉMENTS DE LA LANGUE

RÉSUMÉ

Le but de cette étude est de mettre en lumière les multiples possibilités d'influence réciproque entre les différents éléments dont est constituée la langue. On a classé d'une part les influences entre les éléments qui font partie de la même émission verbale et les influences entre les éléments qui ne sont mis en rapport que par association. Il est montré d'autre part, que les relations entre les différents éléments peuvent être aussi bien de concurrence que de collaboration. Finalement, toutes ces espèces d'influence réciproque contribuent ou bien à développer, ou bien à affaiblir le caractère systématique de la langue.

NOTE DESPRE LEGĂTURA DINTRE FENOMENELE DE LIMBĂ ȘI ISTORIA SOCIETĂȚII

DE

VALERIU RUSU

Cînd examinăm materia în mișcare, printre primele lucruri care ne atrag atenția este legătura reciprocă (conexiunea) și condiționarea reciprocă generală, universală a fenomenelor, înlănțuirea lor infinită. Studiarea legăturii dintre istoria limbii și istoria societății capătă, plecînd de la aceste date, o importanță deosebită. Ea este menită să pună în lumină legăturile dialectice care se stabilesc între limbă și societate în procesul dezvoltării lor istorice.

Încercăm în cele ce urmează, să subliniem unele aspecte teoretice ale problemei (în prima parte a articolului), și să aducem cîteva exemple noi care să ilustreze legătura dintre fenomenele de limbă și istoria societății (în partea a doua a articolului).

I. A. Studiile de pînă acum care s-au ocupat de această problemă au adus o serie de exemple care să ilustreze legătura dintre fenomenele de limbă și istoria societății. O dificultate de seamă în tratarea problemelor constă în faptul că această legătură se manifestă și are consecințe diferite în diversele compartimente ale limbii.

Lexicul, prin funcția lui în sistemul limbii (de a denumi obiecte, fenomene, relații etc.) și prin mobilitatea lui (unele cuvinte se nasc, altele mor, altele își schimbă sensul), izvorîtă din această funcție, este compartimentul în care legătura limbă-societate este evidentă.

Evoluția structurii fonetice (lăsăm la o parte faptele de împrumut) este legată de aspectele mai generale ale dezvoltării societății ca, de exemplu, diversificarea și unificarea: „Orice destrămare a colectivului uman și izolarea unor grupuri de limbă, apărute în urma acestei destrămări, dă naștere unei posibilități de apariție a unor noi legi fonetice, în fiecare din aceste grupuri de limbă în parte...” (B. A. Serebrennikov, *Contribuții la problema legăturii fenomenelor de limbă cu istoria societății*,

în *Вопросы языкознания*, 1953, 1, p. 42). De asemenea istoria societății „crează” condițiile unei influențe străine, intervine în ceea ce privește răspîndirea unui fenomen etc.

Nici în cazul celei mai abstracte descrieri a unui sistem fonetic sau fonologic nu poate fi negată, decît în vorbe, legătura limbă-societate. O dovadă o constituie faptul că orice cercetare fonetică sau fonologică trebuie să aibă la bază *texte* din limba respectivă; înainte de a face *descrierea* este necesară *datarea* și *localizarea* lor, ceea ce înseamnă raportare la istoria societății, căci altfel nu s-ar putea spune ce sistem este prezentat și s-ar ajunge pe această cale la greșeli concrete în stabilirea cronologiei și, de aici, la descrierea greșită a sistemului respectiv. Observația este valabilă și pentru celelalte compartimente ale limbii¹.

Morfologia și sintaxa pot fi raportate în primul rînd la treapta de dezvoltare a societății și gîndirii, și anume la puterea de abstractizare și generalizare, ca rezultat istoric care răspunde unor nevoi istorice.

Legătura limbă-societate este un factor determinant al inovației lingvistice în orice compartiment al limbii: «cînd se ivește o idee nouă, cînd apare un obiect nou, produs al muncii omului, are loc, în mod logic, o inovație lingvistică; noutății de conținut al gîndirii și al cunoașterii trebuie să-i corespundă o noutate de „formă”» (acad. Iorgu Iordan, *Despre inovație în limbă*, *SCL*, XI (1960), 3, p. 520); „Conștiința este... din capul locului un produs social și rămîne un produs social atîta timp cît există în genere oameni” (K. Marx și Fr. Engels, *Opere*, vol. III, Ed. politică, 1958, p. 39).

Diversificarea și unificarea sînt unii din factorii determinanți ai specificului structurii gramaticale a unei limbi.

În sfîrșit, influențele străine, ca rezultat al condițiilor create de societate în dezvoltarea ei istorică, deși mai restrînse, sînt prezente și în aceste compartimente.

Acad. Al. Graur face următoarea observație: „Sînt în limbă fapte legate vizibil de evenimentele din societate; sînt altele la care această legătură nu apare direct și este mijlocită de diverse alte fapte din limbă sau din societate” (*Studii de lingvistică generală*, variantă nouă, 1960, p. 345). Această precizare este foarte importantă pentru că atinge fondul problemei. În limbă nu există deci fapte care să nu poată fi raportate la date din istoria societății, ci numai fapte în cazul cărora „legătura nu apare direct, ci este mijlocită de diverse fapte din limbă și din societate”.

Dacă stabilim că în raportul general limbă-societate legătura dintre cei doi termeni, ca fenomen dialectic, este un factor de evoluție, iar limba

¹ În cercetarea lingvistică *istorismul* este un principiu de bază. El este concretizarea ideii că evoluția generală istorică a limbii nu poate fi înțeleasă în afara legăturii limbă-societate. Astfel, evoluția limbii nu ar fi posibilă și nici necesară. Însăși posibilitatea pe care o avem ca să urmărim în perspectivă istorică dezvoltarea unei limbi este determinată de faptul că limba se naște și se dezvoltă o dată cu nașterea și dezvoltarea societății.

Noțiunea de istorism trebuie studiată și înțeleasă în aspectele ei generale care ne duc, inevitabil, la recunoașterea faptului că însăși esența noțiunii de istorism în lingvistică este de natură socială, legată de societate (dinamica limbii, istoria ei este posibilă numai pe terenul legăturii cu societatea). Limba are o evoluție istorică, ceea ce permite cercetarea istorică a ei, datorită legăturii cu societatea, căreia îi este proprie dezvoltarea continuă istorică.

o privim ca un sistem (care presupune unitatea, interacțiunea și condiționarea reciprocă a elementelor care compun unitatea — compartimentele limbii), ajungem la concluzia că raportul limbă-societate are consecințe în toate compartimentele limbii (bineînțeles în „forme”, moduri diferite). În feluri diferite se manifestă el în lexic, fonetică, morfologie, sintaxă. Factorul care determină caracterul particular este treapta de abstractizare și de generalitate a faptelor care aparțin compartimentului respectiv.

Caracterul sistematic al limbii și interacțiunea dintre diversele compartimente generalizează legătura limbă-societate în toate planurile limbii. Influența slavă a avut urmări în primul rînd în lexic, dar a atins și structura gramaticală, de exemplu în sensul menținerii și întăririi genului neutru în limba romină. Vezi Al. Graur, *Genul neutru în romînește*, *LR*, III (1954), 1, p. 33 : „E foarte probabil că romina a fost adusă la o nouă atitudine în privința genurilor, prin intrarea ei în mediul limbilor slave”. Iar existența neutrului a determinat prin „corelație congruentă” crearea genului personal, în romină, polonă și rusă în mod independent. Al. Rosetti, *Genul neutru și genul personal în limba romină*, *SCL*, VIII (1957), 4, p. 411.

Forma de vocativ masculin în *-e* a fost conservată din latină, dar întrebuințarea ei a fost întărită de vocativul slav masculin în *-e*. Cf. discuția lui Al. Niculescu, *Note asupra vocativului romînesc*, *SCL*, IX (1958), 4, p. 533—535. Împrumutul mare de neologisme în limba romină, fenomen strîns legat de istoria societății, este cauza constituirii unui nou tip accentologic în flexiunea substantivelor — o inovație în structura morfologică a limbii romine. Vezi *SCL*, XI (1960), 1, p. 33 ș.u.

Lenin a arătat că principiul universal al dezvoltării trebuie legat, împreună, cu principiul universal al unității lumii, naturii, mișcării, materiei (*Caiete filozofice*, p. 231).

Desigur, considerentele de mai sus le înțelegem ca opuse total atît negării oricărei legături dintre fenomenele de limbă și istoria societății cît și exagerării importanței acestei legături, exagerare care a dus la ideea că orice schimbare din societate se reflectă direct în limbă. De aici afirmația că limba față de societate este într-un raport de dependență în așa măsură că ea trebuie să se schimbe substanțial și imediat atunci cînd se produc schimbări revoluționare în societate. S-a neglijat în acest caz un alt aspect important : continuitatea comunicării pe care limba trebuie s-o asigure între epoci și generații în succesiunea lor istorică și asigurarea procesului de comunicare între membrii unei societăți date. De fapt cred că este necesar să subliniem aici încă o idee a filozofiei materialist-dialectice în problema cunoașterii. Chiar în cazul unor categorii sau aspecte pentru care raportarea la istoria societății este greu de făcut, și încă nu avem date concrete (pe baza unor studii), trebuie să manifestăm prudență pentru a nu nega ceea ce există în mod obiectiv, dar încă nu este cunoscut. Observația este necesară cu atît mai mult cu cît și în alte probleme această atitudine și-a făcut loc printre lingviști. Așa, de pildă, s-a dat pe seama substratului tot ce părea greu de explicat și chiar lu-

cruri ușor de explicat. Vezi și discuțiile despre legile în semasiologie (la I. Coteanu, *PLG*, I (1959), p. 13).

B. O altă problemă care se pune atunci cînd studiem raportul limbă-societate este aceea a sensului în care influențează istoria societății asupra limbii. Din acest punct de vedere se pot observa două direcții : 1) *Apariția și dezvoltarea unor noi limbi, cuvinte, categorii*. Rolul factorului social nu se limitează doar la faptul de a răspîndi și generaliza fenomenele și inovațiile lingvistice, deoarece astfel neglijăm rolul lui activ ca izvor și factor al dezvoltării limbii.

Criteriul lingvistic al ariilor laterale, prin care se explică fenomene lingvistice din toate compartimentele limbii, nu este altceva decît expresia lingvistică a unei realități social-istorice, legată de procesul general al diversificării și unificării. Și acest proces, legat de unul dintre aspectele cele mai generale ale dezvoltării societății, afectează nu numai generalizarea și răspîndirea unor fenomene lingvistice, ci este unul dintre elementele determinante în formarea noilor structuri și sisteme lingvistice.

A. S. Cikobava stabilește două tipuri de schimbări : a) schimbări de timp = istorice și b) schimbări de spațiu = dialectale. Schimbările de sub a) și b) sînt legate : particularitățile caracteristice ale dialectelor sînt un rezultat al dezvoltării istorice care a avut loc în mod diferit în condiții diferite (A. S. Cikobava, *Introducere în lingvistică*, trad. rom., București, 1954, p. 61).

Acad. Al. Graur a arătat care sînt condițiile în care s-a dezvoltat „a avea” : „Astfel societatea împărțită pe clase antagonice făcînd un ideal din proprietatea particulară, a dezvoltat la maximum folosirea verbului „a avea”, exponent al ideii de proprietate. Limba oglindește aici cu o relativă fidelitate modificările petrecute în felul de viață al oamenilor” (*Studii*. . . , p. 367). Metoda de cercetare „cuvinte și lucruri” a pus în lumină nenumărate exemple care ilustrează legătura dintre limbă și societate¹. Sufixele abstracte nu apar decît pe o anumită treaptă de dezvoltare a societății, în care abstractizarea și generalizarea sînt necesare în dezvoltarea procesului cunoașterii, la rîndul său determinat de condițiile istorico-sociale date. 2) *Răspîndirea și generalizarea fenomenelor lingvistice*. De acest aspect se leagă mai ales datele geografiei lingvistice. Circulația, comunicația (a oamenilor sau a faptelor de limbă) sînt esențiale în acest caz. În această ordine de idei poate fi amintită *inovația lingvistică*. Ea este o categorie istorică : „ceea ce a fost nou în momentul apariției a încetat de a mai fi astfel după ce s-a răspîndit (chiar fără să se generalizeze). . . ” (acad. Iorgu Iordan, *Despre inovație în limbă*, *SCL*, XI (1960), 3, p. 521). Vezi și acad. Al. Rosetti, *Introducere în fonetică*, București, 1957, p. 82 : „Schimbarea [fonetică] în sine este un fapt fiziologic ; generalizarea schimbării fonetice este însă un fapt social”. În epoci (stadii) diferite ale dezvoltării societății formele de manifestare diferă : în epoca de formare a limbii și poporului român, migrațiunea, circulația oamenilor a fost unul din factorii determinanți. Ariile în care apare azi, pe teritoriul dacoromînesc, -u nu pot fi justificate și explicate dacă nu avem în vedere transhumanța-

¹ Vezi recent, U. Riçken, *Observații asupra onomasiologiei*, *LR*, IX (1960), 4, p. 5..

păstorilor români cu toate consecințele ei istorice-sociale și lingvistice (ne referim în special la aria din sud-estul teritoriului dacoromânesc). În etapa actuală, socialistă, a dezvoltării societății noastre capătă o importanță tot mai mare felul cum limba literară prin diverse căi: radio, presă, școală etc. se „revarsă” și influențează graiurile teritoriale. Am arătat, într-un articol (vezi *Fonetica și dialectologie*, III (1961), p. 191—201), pe baza datelor culese într-o anchetă pentru Arhiva fonogramică a limbii române, cum evoluează graiurile din Valea Ialomiței în condițiile actuale economice, culturale și politice ale regiunii amintite.

Faptele pe care le-am discutat mai înainte pot fi raportate la termenii de lingvistică internă și lingvistică externă care apar la Saussure (*C.L.G.*, p. 40 și urm.). Deși Saussure recunoaște importanța datelor lingvistice externe, el afirmă că este greșit să se creadă că fără ele nu se poate cunoaște organismul lingvisticii interne (*op. cit.*, p. 42).

Lipsește aici o precizare esențială: într-adevăr putem cunoaște organismul lingvisticii interne și fără datele lingvisticii externe, dar această cunoaștere este incompletă, trunchiată în planul sincron și, cu atât mai mult, în planul diacronic. Mai mult, această poziție pune sub semnul întrebării însuși conținutul procesului de cunoaștere deoarece, pe această cale, nu mergem pînă la sfîrșit, ne oprim la mijlocul drumului cunoașterii. Căci cunoașterea nu se poate rezuma numai la descriere, ci ea trebuie să meargă către explicare, la aflarea cauzelor. Făcînd numai descriere nu putem să cunoaștem în profunzime direcția dezvoltării unei limbi, tendințele ei generale, legile care guvernează evoluția limbii. Și, în această privință, factorii externi intervin nemijlocit și au un rol important, sînt cel puțin premise ale noilor schimbări. Ariile lingvistice laterale, periferice etc. legate de aspectele cele mai generale ale istoriei societății — unificare-diversificare — sînt factori determinanți în bună parte ai noilor structuri și sisteme lingvistice. O serie de fapte care deosebesc limba romînă și limba spaniolă de celelalte limbi romanice se explică tocmai prin poziția periferică pe care o au romîna și spaniola în lumea romanică.

Dinamica, evoluția limbii nu poate fi înțeleasă în afara legăturii limbă-societate. Altfel, evoluția limbii n-ar fi posibilă și nici necesară.

Aici cred că trebuie să arătăm și felul cum factorii externi, legați de societate, de dezvoltarea ei, devin la un moment dat cauzele unor procese interne din sistemul limbii. Are loc în acest proces o dezvoltare calitativă, în ceea ce privește generalizarea și abstractizarea, a faptelor de limbă respective.

I. Coteanu a arătat că lipsa alternanței vocalice în cazul *practică-practici, tactică-tactici* nu mai este consecința unui factor extern pentru că relația nouă a intrat în limbă ca factor intern. Acest proces de trecere a unui factor extern în situația de factor intern este important pentru că prin el se pot explica numeroase probleme de evoluție lingvistică. (Vezi I. Coteanu, *Epocile de evoluție a limbii romîne, SCL*, IX (1958), 2, p. 153.)

Polisemia este în mare măsură un rezultat al faptului că realitatea este complexă și un obiect poate fi privit din mai multe puncte de vedere, în raporturi diferite. Dar, o dată ce a fost creată, polisemia devine, la rîndul ei, cauza unei serii de procese care au loc în sistemul limbii.

La fel se poate vorbi despre sinonimie. Calea importantă prin care se realizează sinonimia este de natură externă, legată de dezvoltarea societății. O dată ce a fost creată ea devine, de asemenea, cauza unor schimbări în sistemul limbii.

Sufixe pot căpăta diferite valori prin folosirea lor în legătură cu cuvinte față de care (e vorba de conținutul cuvintelor) colectivitatea lingvistică respectivă are o anumită atitudine (ironie etc.). Plecând de la o valoare particulară legată de un cuvânt sau de un grup de cuvinte, sufixul respectiv devine, prin generalizare și abstractizare, purtătorul valorii respective în sistemul elementelor de formare a cuvintelor.

Una dintre funcțiile de bază ale sufixului (*a*) *giü*, aceea de a atribui o nuanță ironică, își are izvorul în folosirea lui frecventă în legătură cu cuvinte turcești. Elementul turec din limba română este în general atins de această evoluție semantică (degradarea sensului), situație determinată de condiții istorico-sociale date. Cf. L. Șăineanu, *Încercare asupra semasiologiei limbii române*, București, 1887, p. 252 : „Ironia poporului. . . amenință întregul contingent al elementului turcesc”; O. Densusianu, *Semantica*, curs universitar 1920—1921, p. 78—79; Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, variantă nouă, Editura Academiei R.P.R., 1960, p. 214. Vezi un alt exemplu la Iorgu Iordan, *Sufixul românesc -iv*, *SCL*, XI (1960), 2, p. 180—181, unde se discută cum sufixul latinesc *-ivus* a evoluat de la sensul „durativ” la sensul activ (conferă întregii formații o „forță operativă”).

II. Ne propunem să discutăm în cele ce urmează câteva fapte lingvistice și să vedem în ce măsură reflectă ele raportul general limbă-societate. Înainte de aceasta trebuie să facem observația că influența societății asupra limbii poate fi rezultatul unor factori *obiectivi* sau *subiectivi*. „Intervenția” obiectivă a dezvoltării societății asupra limbii cuprinde fenomenele care au apărut ca o condiție necesară și obiectivă a legăturii, interdependenței și condiționării reciproce dintre limbă și societate în decursul evoluției lor istorice. De exemplu, faptul că apariției unui obiect, fenomen etc. în planul economic-social îi corespunde, în planul limbii, un cuvânt sau un sens nou etc. (vezi de ex. conținutul metodei „cuvinte și lucruri”). Vendryes a dat un număr impresionant de termeni care denumesc, în limba franceză, diferitele forme de salarizare. Ele reflectă „complexitatea societății noastre actuale” (societății franceze din acea perioadă — *n.n.*) (Vendryes, *Le langage*, Paris, 1921, p. 263). Vezi, de asemenea, sensurile germ. *Werk* (la B. A. Serebrennikov, *op. cit.*, p. 53—54). Trecerea unei limbi de la procesul diversificării la procesul unificării și invers, în evoluția ei istorică, este strict determinată de caracterul social-economic al societății în epoca respectivă.

„Intervenția” subiectivă (sau organizată), are în vedere activitatea conștientă a societății asupra limbii (vezi și Al. Graur, *op. cit.*, p. 394—395). Ea este legată îndeosebi de apariția primelor forme ale culturii și capătă o înflorire deosebită la noi mai ales în perioada socialistă. Pe această bază s-au dezvoltat limba literară și stilurile. Intervine rolul academiilor în influențarea și regularizarea limbii. Aici se înscriu și acțiunile de cultivare

a limbii. Eficacitatea acestei forme noi pe care o ia legătura dintre limbă și societate este legată de doi factori : ridicarea continuă a nivelului cultural al maselor și cunoașterea tot mai aprofundată a legilor de dezvoltare ale limbii și a tendințelor ei generale.

Limba de cultură. O anumită societate, care se folosește în procesul comunicării zilnice de o limbă oarecare, poate să aibă o altă limbă ca limbă de cultură. Cauzele acestei situații sînt de natură extralingvistică și se referă la factorii de ordin politic, economic și cultural.

Anumite condiții istorice (vezi pe plan lingvistic, bilingvismul slavo-romin și romin-slav — cf. S. B. Bernstein, *Cu privire la legăturile lingvistice slavo-romîne*, în volumul *Omagiu lui Iorgu Iordan*, (București), 1958, p. 77—79) — au favorizat ca limba slavă să devină la noi limbă de cultură. Începînd cu secolul al XVI-lea limba romînă înlocuiește tot mai mult limba slavă și se duce lupta pentru afirmarea limbii romîne ca limbă de cultură (luptă organic legată de fenomene politico-culturale, și îndeosebi de lupta burgheziei care se năștea pentru afirmare. Cf. J. Byck, *Vocabularul științific și tehnic în limba romînă din secolul al XVIII-lea, SCL*, V (1954), 1—2, p. 32—33). Procesul se condensează de obicei atunci cînd intervine și un alt factor de influență, cu un prestigiu cultural mai mare (influența franceză, de exemplu). În tot timpul acestor procese ambele limbi suferă modificări. Limba romînă devine mai șlefuită, își precizează formele și regulile, începe acțiunea (în sens larg) de cultivare a limbii. Pe această poziție ea este mai mult în calea influențelor (limba fiind una dintre căile prin care are loc contactul între culturi ; vezi influența franceză, italiană, germană, rusă). Și în limba slavă este de presupus că au avut loc schimbări. Se știe că o limbă cînd își extinde teritoriul este nevoită (limba vorbită în teritoriul nou), printre altele, să renunțe la o serie de particularități, devine mai regulată ¹.

O situație contrară probabil a avut rezultate contrare ². Alegerea unei anumite limbi ca limbă de cultură este legată (aproape în totalitate) de factorii extralingvistici (tradiții culturale, prestigiu economic, politic, cultural). Faptele de acest fel sînt complexe. În primul rînd trebuie să explicăm de ce în urma bilingvismului romîno-slav pe o parte a teritoriului a învins limba romînă (în acest caz trebuie să avem în vedere mai ales factorii de ordin economic, politic, să ne referim la ocupația populațiilor, răspîndirea geografică etc.). În al doilea rînd, de ce limba slavă a ajuns să fie folosită ca limbă de cultură (interven factorii ca : prestigiul cultural, limba slavă era limba de circulație a unei serii de texte religioase, literare, contactul slavilor cu cultura bizantină etc.).

¹ Vezi și Alf Sommerfelt, *Le substrat dans l'évolution d'une langue créole*, în volumul *Omagiu lui Iorgu Iordan*, (București), 1958, p. 815—817. Studiind creola din Haiti, autorul arată că „este posibil să se studieze acțiunea unui substrat asupra evoluției francezei adoptate de către regrii importati ca sclavi în Haiti” (p. 815). Iată concluziile privind sistemul fonetic : „on voit que ce système représente une simplification du système français”. Acțiunea substratului diferă considerabil după condiții (dacă populația care adoptă o limbă nouă este eterogenă sau omogenă, dacă ocupă un teritoriu restrîns sau are o populație dispersată), vezi p. 817.

² Desigur, aceste schimbări ating în primul rînd limba slavă folosită pe teritoriul de limbă romînă, dar ele pot influența, apoi, și limba de bază.

Compararea situației dialectelor sud-dunărene cu cea a graiului moldovenesc vorbit în R.S.S. Moldovenească este concludentă în ceea ce privește rolul factorilor istorico-sociali în evoluția unui dialect sau a unei limbi. Transformarea graiului moldovenesc dintr-un instrument de comunicare de toate zilele într-o armă a literaturii, științei și a altor domenii de activitate politică și culturală este rezultatul acțiunii unor factori istorici și politici determinanți.

Aici poate fi adusă în discuție și problema definirii unui idiom ca dialect sau limbă. Criteriile folosite în această discuție (vezi criteriul subordonării, la Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, varianta nouă, Ed. Academiei R.P.R., 1960, p. 293 ș.u. : „problema delimitării dialectelor de limbi este o problemă politică”, p. 308), pornesc, în ultimă analiză, de la aprecierea situației istorico-sociale a colectivității lingvistice respective. Acest fapt, cum definim un idiom, limbă sau dialect, are urmări asupra idiomului : evoluția lui este diferită dacă i se recunoaște (factor social-politic) dreptul de a fi limbă sau dacă este considerat ca dialect al unei alte limbi. Legătura limbă-societate este, în acest caz, evidentă ¹.

Legătura cu istoria societății ne ajută să lămurim și problema limbii de stat obligatorii. Liberalii și reacționarii din Rusia susțineau că limba velicoruşilor trebuie să devină limbă de stat obligatorie (argumente : populația alogenă trebuie ținută din scurt, Rusia trebuie să fie indivizibilă, unitatea culturii).

Lenin, referindu-se la necesitatea unei limbi de stat obligatorii, arăta că înțelegea totul : unitatea, contact frățesc, importanța literaturii ruse ; „Un singur lucru nu vrem : *elementul constrîngerii*. Noi nu vrem să bîgăm oamenii în rai cu bîta” (Lenin, *Opere*, 20, p. 59).

Lenin a indicat și care sînt factorii istorico-sociali care vor ușura (favoriza) acest proces.

Limba literară și stilurile. Atît limba literară cît și stilurile nu apar

¹ Și alte analize ale unor fenomene lingvistice sau sociale (felul cum le definim) relevă aceeași întrepătrundere a celor două categorii de fenomene. Definim limba în general ca un fenomen social, mijloc de comunicare etc. ; pentru a defini o anumită limbă trebuie să folosim o serie de note extralingvistice, și anume acele condiții ale dezvoltării grupării sociale, economice, culturale respective care sînt izvorul, specificul limbii respective.

Caracterul balcanic al limbii romîne nu poate fi determinat și înțeles decît prin raportare la condițiile istorice specifice care au caracterizat țările balcanice în dezvoltarea lor de-a lungul veacurilor : Balcanismul limbii romîne se poate defini numai prin raportarea și la elementele comune de civilizație spirituală și materială ale popoarelor balcanice : credințe, producție folclorică, tipuri de locuințe, meserii, unelte, mijloace de transport, portul (vezi Al. Rosetti, *Chestiuni de melodă*, în *Fonetica și dialectologie*, III (1961), p. 63).

Coexistența unor limbi diferite din punct de vedere genetic în aceeași ambianță istorică, etnografică etc. este cauza fenomenului de *afinitate lingvistică* (v. André Martinet, *Affinité linguistique*, în *Bollettino dell'Allante Linguistico Mediterraneo*, Venezia-Roma, I, 1959, p. 145 ș.u. Pe această bază s-a formulat ideea, exagerată după părerea noastră, că principiul dezvoltării locale poate înlocui pe acela al înrudirii. Cf. Th. Capidan, *Limbă și cultură*, București, 1943, p. 13.

Pentru a exemplifica un alt raport — limba este un element care ajută la înțelegerea unui fenomen social — cred că putem să amintim problema națiunii (conținutul) : „comunitate stabilă de oameni, istoricește constituită, apărută pe baza unității de limbă, de teritoriu, de viață economică și de factură psihică, care se manifestă în particularitățile specifice ale culturii” (Stalin).

decît în anumite condiții ale vieții economice, politice și culturale (pe o anumită treaptă de dezvoltare). Din alt punct de vedere stilurile reflectă, pas cu pas, drumul cunoașterii (lărgirea continuă a sferelor cunoașterii) pe care-l parcurge o anumită societate. Reflectînd aceste schimbări limba literară și-a îmbogățit conținutul. Ea nu este numai limba folosită în opere beletristice ci și în operele și lucrările științifice, tehnice etc. Iar în epoca modernă, cînd dezvoltarea științelor impune colaborarea internațională, posibilă și necesară imperios pe o anumită treaptă de dezvoltare a societății omenesti, se conturează tot mai mult un vocabular internațional (științe, sport, cultură). Care anume țară(limbă) contribuie cel mai mult la acest proces, aceasta depinde de tradiția și progresele obținute în acel domeniu, care i-au acordat un anumit prestigiu și de poziția politică a țării respective. Limba rusă a devenit limbă internațională oficială în urma afirmării statului sovietic, o forță politică, economică și culturală. Aceste condiții au în mod obligatoriu influență asupra limbii: se perfecționează regulile și formele, se dă o mai mare atenție activității conștiente în această direcție, limba este mai mult deschisă influențelor datorită circulației mari etc. Odată creată, limba literară devine un instrument, mijloc de perfecționare, regularizare, a limbii comune și a graiurilor teritoriale. Ea influențează și, pe o treaptă superioară, determină chiar direcția dezvoltării lor. Evoluția graiurilor din Valea Ialomiței ca urmare a condițiilor economico-politice și culturale actuale, pe care am semnalat-o mai sus, nu se referă numai la pătrunderea neologismelor în acest grai etc. Ea atinge particularități specifice ale graiurilor respective, ca de ex. -u, palatalizarea, dezacordul la pers. a III-a pl.¹

Astfel, limba literară se dovedește a nu fi un organism extern al limbii comune ci un aspect superior al ei care, odată format, revine, „se revarsă” și influențează limba comună și graiurile teritoriale.

Rolul exemplului. În evoluția generală a unei limbi puterea unui exemplu (persoană, organ etc.) poate avea consecințe. Gradul de influență depinde de autoritatea (cultural-politică etc.) exemplului și de nivelul politic-cultural al maselor. Este important în acest caz acordul cu legile de dezvoltare ale limbii.

Ziarul *Știința*, prin marele lui prestigiu politic, cultural etc., prin popularitatea și autoritatea lui, fiind unul dintre cele mai răspîndite organe de presă, influențează, prin limba pe care o folosește zi de zi, mijlocul de comunicare comun².

Ortografia și ortoepia. Regulile de ortografie și ortoepie pe care le elaborează o societate sînt exemple de intervenție conștientă și organizată a societății în dezvoltarea unei limbi. Eficacitatea lor depinde de cunoașterea fenomenului obiectiv — limba — și de stadiul de cultură al societății respective. Aceste reguli influențează, prin regularizare și simplificare,

¹ Despre ritmul rapid în care are loc unificarea dialectelor și graiurilor în societatea socialistă, datorită noilor condiții economice, politice și culturale, vezi I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii romîne*, Editura științifică, (sub tipar), p. 20—21.

² Fără a fi de acord cu termenul *imitație* (mai exact ni s-ar părea *influență*) semnalez că pentru Viggo Bröndal (*Substrat et emprunt* . . . , p. 25) societatea lingvistică este ca o „gigantică cascadă de imitații” (autorul are în vedere familia, cultura etc.).

limba respectivă (în primul rând limba literară). O mare importanță o are politica statului. Engleza și franceza sînt bine cunoscute prin ortografia conservatoare care s-a depărtat mult de limba vie. Ortografia romînească a renunțat la forme tradiționaliste, rupte de realitatea limbii.

„În procesul fixării normelor limbii ca factor social, toți indivizii care lucrează în acest sens trebuie să aibă o participare conștientă... istoria limbii este însăși istoria formării acestor norme” (Witold Doroszewski — Varșovia, *Limba — comunitate de muncă*, în *Limba și literatură*, București, III (1957), p. 50). Aceste observații îl fac pe autor să tragă concluzia că „În creșterea preponderenței relațiilor sociale asupra celor particulare (individuale) trebuie să vedem una din tendințele esențiale ale istoriei limbii” (*op. cit.*, p. 51).

Nașterea și dispariția unei limbi. Cele două fenomene sînt direct determinate de factori legați de istoria societății. Limbile romanice apar, se nasc, ca idiomuri independente în momentul cînd, datorită unor condiții istorice (economice, politice etc.), care au dus la slăbirea treptată a imperiului roman, diferite regiuni scapă de sub influența centrului și se dezvoltă independent, și o dată cu aceasta se formează limbile respective.

Raportarea la factori de aceeași natură explică și dispariția unei limbi: „Așadar o limbă, în cazul nostru istroromîna, nu dispăre prin identificarea unui sistem lingvistic cu celălalt. O limbă dispăre cînd este părăsită de toată lumea, ceea ce se întîmplă numai în anumite condiții istorice” (I. Coteanu, *Cum dispăre o limbă (istroromîna)*, București, 1957, p. 42). Condiții istorice diferite (cu rezultate lingvistice diferite) fac ca termenul de „moarte” folosit în legătură cu limbi care au dispărut să aibă un înțeles larg prin referire la realități variate. (Vezi discuția la Al. Graur, *Introducere în lingvistică*, București, Editura științifică, 1958, p. 261—262.)

★

Cercetarea faptelor de limbă sub raportul legăturii lor cu istoria societății, trebuie să aibă la bază o metodă riguroasă și, în același timp, cuprinzătoare. Complexitatea faptelor de limbă cere acest lucru. Totodată această cercetare trebuie să urmărească ambele laturi ale raportului limbă-societate.

Numai astfel lingvistica va putea aborda și rezolva de pe pozițiile filozofiei materialist-dialectice și ale materialismului istoric raporturile care definesc limba ca fenomen social.

ЗАМЕТКИ О СВЯЗИ ЯЗЫКОВЫХ ЯВЛЕНИЙ С ИСТОРИЕЙ ОБЩЕСТВА

РЕЗЮМЕ

В статье обсуждаются, с одной стороны, ряд теоретических вопросов относительно связи между языковыми явлениями и историей общества, и, с другой стороны — в качестве иллюстрации данной

проблемы дается анализ нескольких фактов и лингвистических явлений. Системный характер языка и отсюда взаимосвязь и взаимобусловленность разных его частей используются автором как аргументы для доказательства, что упомянутая связь присутствует во всех элементах языка, хотя и различается, в зависимости от каждого элемента, по степени абстрактизации и обобщения тех форм, в которых она проявляется.

Замечания об исторической эволюции языка в тесной связи с историческим развитием общества, которому она служит, дополняют изложенные выше выводы и проясняют понятие историзма в языке.

Обсуждаемые в статье лингвистические факты и явления свидетельствуют о важности такого рода исследований.

NOTES SUR LE RAPPORT EXISTANT ENTRE LES PHÉNOMÈNES LINGUISTIQUES ET L'HISTOIRE DE LA SOCIÉTÉ

RÉSUMÉ

L'auteur met en discussion une série de problèmes théoriques ayant trait au rapport existant entre les phénomènes linguistiques et l'histoire de la société, et ensuite — pour illustrer ce rapport — procède à l'analyse de quelques faits et phénomènes linguistiques.

Le caractère systématique de la langue et, implicitement, l'interaction de ses compartiments et le fait que celles-ci se conditionnent réciproquement, sont employés par l'auteur pour démontrer l'existence des rapports susmentionnés pour tous les compartiments de la langue. Ce qui diffère, c'est le degré d'abstractisation et de généralisation des formes sous lesquelles se manifestent ces rapports.

Les considérations relatives à l'évolution historique de la langue, en liaison avec le développement historique de la société qui s'en serve, viennent compléter les conclusions ci-dessus et mettent en lumière le contenu de la notion d'« historisme » en matière de langue.

Les faits et les phénomènes linguistiques analysés témoignent de l'importance et de la complexité de telles recherches.

OBSERVAȚII ASUPRA DISPARIȚIEI LIMBILOR

DE

M. SALA

1. Limba, ca fenomen social, apare numai în societate și pentru societate. De aceea lingvistul trebuie să cerceteze cele două fenomene în strînsă legătură. Problema dispariției limbilor este unul dintre aspectele cele mai importante ale acestei legături. În cele ce urmează ne vom ocupa de un caz special, care nu a fost studiat mai amănunțit în cercetările de pînă acum și anume vom prezenta situația unei limbi care moare fără să devină mixtă.

În lucrările de lingvistică problema dispariției limbilor n-a fost analizată în mod special decît de puține ori. J. Vendryes, în cunoscuta sa lucrare de ansamblu ¹, consacră un capitol dispariției bretonei, care cedează în fața limbii franceze. Mai tîrziu, într-o conferință (*La mort des langues*), ținută la Institutul de lingvistică al Universității din Paris ², același lingvist a reluat problema, aducînd în discuție și fapte din alte limbi. Observații asupra procesului de dispariție a unui idiom se găsesc și la A. Meillet (*Linguistique historique et linguistique générale*, II, p. 104, 109) și în studiul lui O. Bloch, consacrat pătrunderii limbii franceze în Vosgi ³. Relativ de curînd, B. Terracini a publicat o carte în care discută și felul cum moare o limbă ⁴.

În țara noastră problema dispariției unui idiom a constituit obiectul unui studiu al lui I. Coteanu care tratează despre dispariția istrorominei ⁵. Acad. Al. Graur, în varianta nouă a cărții *Studii de lingvistică generală* (București, 1960), se ocupă de acest aspect al legăturii dintre istoria limbii și istoria societății într-un întreg capitol (*Cum moare o limbă. Limbi mixte*,

¹ *Le langage*, Paris, 1921, p. 339—348.

² *Conférences de l'Institut de linguistique de l'Université de Paris*, l'année 1933, Paris, 1934, p. 5—15.

³ *La pénétration du français dans les parlers des Vosges méridionales*, Paris, 1929.

⁴ *Conflitti di lingue e di cultura. 1. Come muore una lingua. 2. Il problema della traduzione. 3. Lingue e cultura*, Veneția, 1957.

⁵ *Cum dispare o limbă (istroromina)*, București, 1957.

p. 434—438). În cadrul imaginii de ansamblu pe care o prezintă, acad. Al. Graur distinge mai multe feluri de dispariție a unei limbi. O limbă poate muri o dată cu societatea de care aceasta este folosită, datorită unor calamități naturale sau datorită exterminării societății de către altă populație, după cum o limbă poate dispărea transformându-se în alta sau în altele (cazul latinei care s-a transformat în limbile romanice). În sfârșit, există și un al treilea mod: la un moment dat, oamenii care o foloseau o părăsesc trecând la întrebuintarea unei alte limbi¹. Acest ultim mod, destul de frecvent, ne interesează în lucrarea de față, unde ne vom ocupa de moartea iudeospaniolei.

2. La sfârșitul secolului al XV-lea, regii catolici ai Spaniei, Ferdinand și Izabela, au dat un decret prin care evreii au fost alungați din această țară. Datorită faptului că au fost nevoiți să părăsească Spania în pripă, ei emigrează la început în regiuni apropiate de regatul spaniol (Portugalia, coasta de nord a Africii). Mai târziu au fost invitați de către sultanul Baiazid al II-lea să se stabilească în Imperiul otoman.

Înainte de expulzarea lor din Spania, evreii se asimilasera civilizației din țara în care au trăit și la dezvoltarea căreia își dăduseră contribuția. (o serie de învățați spanioli au fost evrei de origine). Astfel civilizația spaniolă de la sfârșitul secolului al XV-lea, una dintre cele mai înaintate din acea epocă, este dusă, de evreii expulzați, în țările unde se refugiază. Imperiul otoman, o putere în plină creștere, cu o civilizație deosebită de ceapuseană, este bucuros să primească pe unii dintre reprezentanții de seamă ai acestei civilizații.

Multă vreme sefardiții au fost cei mai de seamă comercianți și fabricanți de praf de pușcă din imperiu, iar prima tipăritură din același imperiu, datînd din 1506, este o carte scrisă în ebraică și apărută la cîtiva ani după stabilirea evreilor aici. Cei mai cunoscuți medici și interpreți de la Poartă erau de multe ori evrei spanioli (M. Franco, p. 38). Acest substrat economic-social, insuficient subliniat pînă acum în lucrările consacrate istoriei sefardiților, stă la baza atitudinii deosebite manifestate de sultani față de evreii spanioli refugiați în Imperiul otoman². Situația privilegiată a durat pînă în secolul al XVII-lea cînd prestigiul evreilor spanioli începe să descrească, ajungîndu-se ca, la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea, ei să nu mai dețină nici un post administrativ în Imperiul otoman (cf. M. Franco, p. 239).

Procesul decăderii prestigiului sefardiților nu este, așa cum s-a spus pînă acum, rezultatul unei decăderi de ordin cultural, ci are la bază,

¹ Distincțiiilor făcute de acad. Al. Graur li s-ar putea aduce o precizare. Ultima categorie ar putea fi împărțită în două: o limbă poate fi părăsită după ce a devenit mixtă sau fără să sufere această transformare. Această precizare este utilă mai ales cînd studiem felul în care o limbă este părăsită în favoarea alteia. O astfel de distincție nu apare clar nici în lucrarea citată a lui Terracini care vorbește de moartea unei limbi prin dezmembrarea sistemului (cazul limbii vorbite de gali) și de moartea unei limbi prin sclerozarea sistemului (cazul latinei transformate în limbi romanice), *op. cit.*, p. 26—46.

² Cf. Entwistle, p. 177—179, unde se arată că evreii spanioli, refugiați din aceleași motive în apusul Europei, au contribuit cu capitalul lor la prosperitatea comercială a Olandei, iar mai târziu, în timpul lui Cromwell, au participat la Compania Indiilor de est.

în primul rînd, o cauză economico-socială care a determinat ulterior și decăderea culturii. El coincide cu apariția primelor elemente capitaliste turcești și grecești din Imperiul otoman. Cine cercetează istoria evreilor spanioli din Orient observă că aceasta nu a fost, în secolele următoare celui de-al XVI-lea, la fel de liniștită ca în primul secol după venirea lor în Imperiul otoman. M. Franco, în lucrarea citată, arată că din secolul al XVII-lea istoria evreilor spanioli din Orient a avut perioade de prosperitate și perioade de regres, după cum se schimbau diferiții sultani. Aceste oscilări au corespuns orientării sultanilor: în timp ce unii erau pentru încurajarea elementelor turcești sau grecești, alții îi sprijineau pe spanioli. Reacția împotriva evreilor spanioli este așa de puternică, încît în secolul al XIX-lea a fost nevoie de un decret al unui sultan, care să-i pună pe plan de egalitate cu musulmanii (cf. M. Franco, p. 142). Dezmembrarea Imperiului otoman și apariția statelor naționale din Balcani nu au făcut decît să adîncească un proces care începuse cu multe secole înainte. La apariția statelor balcanice, burgheziile naționale constituite au căutat să înlătore și mai mult elementele sefardite din viața economico-socială. Din această cauză, pentru a rezista presiunii burgheziilor naționale, evreii spanioli au fost nevoiți să se asimileze popoarelor în mijlocul cărora trăiau¹.

3. Cînd au fost izgoniți din Spania, sefardiții au dus cu ei o cultură înaintată, cultura spaniolă din acea vreme (Entwistle, p. 178—179). O serie de scriitori ai timpului au emigrat în Imperiul otoman (M. Franco, p. 76—77). La Salonic a luat ființă o universitate spaniolă unde se studiau dreptul, filozofia, astronomia și talmudul și pe lângă care au fost publicate o serie de cărți (M. Franco, p. 41—42; Crews, p. 22).

O dată cu scăderea puterii politico-economice a evreilor spanioli s-a înregistrat și o decădere a culturii spaniole din Orient. În plus, datorită unor împrejurări politice, legăturile cu Spania au fost rupte cu totul. Din această cauză sefardiții s-au apropiat de cultura religioasă ebraică. Mai tîrziu ei au adoptat cultura franceză, iar după apariția statelor naționale, pe cea a statelor naționale unde trăiau.

4. La venirea lor în Imperiul otoman sefardiții au adus cu ei cele două aspecte ale spaniolei pe care o vorbiseră în Spania: aspectul scris, literar, numit ladino, și limba curentă (*Umgangssprache*) folosită în vorbirea de fiecare zi. Datorită prestigiului economic și cultural, cele două aspecte s-au păstrat multă vreme intacte. Este cunoscută observația pe care o face, la 50 de ani după expulzarea evreilor din Spania, călătorul spaniol Gonzalo de Illescas: „Evreii au adus din Spania *limba noastră, au păstrat-o încă și o folosesc bine la Salonic, Constantinopol, Alexandria. La Cairo, Veneția și în alte orașe comerciale nu se cumpără, nu se vinde, nu se negociază decît în spaniolă. Am cunoscut bine la Veneția evrei din Salonic care, cu toate că sînt foarte tineri, vorbesc spaniola la fel de bine ca mine*”

¹ Se poate compara din acest punct de vedere situația galilor care au renunțat la limba lor în favoarea latinei pentru a ascunde originea lor (Terracini, *op. cit.*, p. 27).

(M. Franco, p.39—40)¹. În această limbă se puteau exprima cele mai înalte idei pentru timpul respectiv, aspectul literar al ei fiind folosit de scriitorii emigrați, ca și de cei născuți în Imperiul otoman, sau de traducători la tălmăcirea cărților religioase din ebraică. Aspectul scris al iudeospaniolei din secolul al XV-lea și al XVI-lea nu se deosebea decât foarte puțin de spaniola literară, folosită în vremea aceea în Spania (cf. Wagner, *Caracteres*, p. 152; Entwistle, p. 179—180).

Prestigiul economico-social a făcut ca aspectul curent al spaniolei din Orient să fie adoptat de evreii de limbă greacă, germană sau italiană, aflați sau veniți ulterior în secolul al XVI-lea în Imperiul otoman. Spaniola curentă a început să fie vorbită de tot mai multe persoane nespaniole care, introducând cuvinte și expresii din idiomul părăsit², nu au folosit-o la fel de corect ca evreii originari din Spania. S-a format astfel un fel de koiné în care au apărut pe lângă deprinderile de vorbire ale evreilor portughezi și catalani, expulzați o dată cu cei spanioli, și particularități ale celorlalți evrei nespanioli.

Limba curentă se modifică însă și mai mult. Sefardiții fiind medici, comercianți, meseriași, pentru a-și crea anumite terminologii ca cea a culturii materiale sau administrative, au fost nevoiți să apeleze la limbile populațiilor în mijlocul cărora trăiau și în primul rînd la turcă. Pe măsură ce numărul împrumuturilor a crescut, limba curentă s-a îndepărtat de ladino. Fenomenul a fost mai vizibil după slăbirea legăturilor cu Spania, cînd ladino a păstrat o serie de termeni spanioli (*hembra, niño, varón*), dispăruți din limba curentă (Entwistle, p. 180). Cu alte cuvinte, limba curentă s-a diferențiat de aspectul scris chiar prin elementele care odinioară o legaseră de acesta. Astfel s-a deschis calea influențelor străine care au făcut și mai mari deosebiriile dintre cele două aspecte ale iudeospaniolei.

Datorită scăderii importanței culturii sefardiților, aspectul literar, scris, al iudeospaniolei este tot mai puțin folosit. Din cele două aspecte va rămîne doar cel de limbă curentă care, pînă la urmă, se va transforma într-o limbă de conversație familială și apoi va muri. Se observă că dispariția iudeospaniolei este mai ales un proces de reducere a sferei de întrebuintare, deci o reducere progresivă a valorii sociale a acestui mijloc de comunicare. Prin părăsirea ladino-ului, iudeospaniola își restrînge pentru prima dată sfera de întrebuintare, iar prin transformarea aspectului curent în limbă de conversație familială asistăm la o nouă și mare restrîngere a posibilităților de comunicare în acest idiom. Părăsirea iudeospaniolei este însă, în același timp, rezultatul reducerii numărului de vorbitori, care renunță să o mai folosească și care preferă o altă limbă. În cele ce urmează vom vedea cum se manifestă fiecare dintre aceste două aspecte ale dispariției idiomului în discuție.

¹ Molho, p. 3—4, dă și alte nume de călători spanioli (Cristobal de Villabon — 1552, Bernardo Aldrete — 1614) care au observat asemănările dintre spaniola vremii lor și iudeospaniola.

² Vendryes, *Le langage*, p. 339, arată cum bretona și irlandeza, care cedează în lața francezei, respectiv a englezei, exercită o influență asupra limbilor care le influențează. Cf. Meillet, p. 99, 109 și mai ales p. 77, unde se arată cum o limbă adoptată tinde să se degradeze în gura celor care o adoptă.

5. Cauza fundamentală a transformării iudeospaniolei în limbă de conversație familială și apoi a părăsirii ei rezultă din întreaga desfășurare descendentă a istoriei sefardiților, arătată în capitolele precedente. Scăderea prestigiului economico-politic, care a determinat decăderea culturii spaniole din Orient, stă, în ultimă instanță, și la baza decăderii idiomului de care ne ocupăm. În felul acesta se poate stabili o legătură directă între schimbările din structura economică și cele ale unei limbi. Cauza fundamentală a generat altele pe care le vom grupa în trei categorii :

- a) cauze sociale
- b) cauze culturale
- c) cauze lingvistice.

a) Încă la începutul secolului nostru școlile la care se învăța ladino, așa-numitele *meldares*, au început să fie închise, copiii evreilor spanioli fiind nevoiți să urmeze la școli unde învățau limba țărilor în care trăiau. Tinerii evrei spanioli erau obligați de asemenea să efectueze serviciul militar și învățau astfel limba țării.

La aceste două fapte, semnalate în lucrările lui Wagner, Crews și Farhi, trebuie să adăugăm că, în noile state naționale, pentru a putea face comerț, ocupația de bază a celor mai mulți dintre evreii spanioli, era nevoie de însușirea limbii din țara respectivă. Dacă în timpul Imperiului otoman, negustorii sefardiți din localități îndepărtate una de alta (Salonic, Sofia, București, Constantinopol) aveau numeroase legături între ei, după dezmembrarea acestui imperiu, astfel de legături au fost din ce în ce mai greu de stabilit pentru că au intervenit tot felul de restricții vamale sau de altă natură. Negustorii sefardiți au intrat în legături cu negustori și cumpărători nespanioli din țările în care trăiau. Acest fapt de natură politică a făcut ca aspectul curent al iudeospaniolei, folosit într-o serie de împrejurări, să fie părăsit pentru limba populațiilor respective. Stilul comercial se destramă¹.

Amintim că în ultimul secol s-a constatat o scădere simțitoare a sentimentului religios printre evreii spanioli (Farhi, p. 158). Acesta înseamnă că tineretul nu mai are interes nici pentru ladino, limba folosită la templu. Aspectul literar al iudeospaniolei rămîne a fi cunoscut numai de un număr foarte mic de vorbitori în vîrstă.

În țara noastră, la cele amintite mai sus s-a adăugat și apariția unui număr destul de mare de ziare sefardite scrise în romînește² (*Viața sefardă*, *Gazeta evreului spaniol* ș.a.) care au făcut ca limba romînă să pătrundă chiar și în vorbirea familială.

b) Decăderea culturii iudeospaniole însemna o restrîngere tot mai pronunțată a numărului scrierilor în acest idiom. Publicarea unui număr mai mic de cărți și de periodice în iudeospaniolă însemna o mai mică posi-

¹ Cf. situația iudeospaniolei din apusul Europei unde procesul de dispariție a acestui idiom a fost mai rapid și unde iudeospaniola a fost păstrată o perioadă numai ca limbă liturgică, pentru scopuri practice fiind folosite de la început engleza, olandeza sau alte limbi naționale (Entwistle, p. 178).

² Cf. articolul-program din *Viața sefardă*, I, nr. 1, în care se spune printre altele : „Din mijlocul colectivității noastre s-au ridicat o serie de oameni, ale căror manifestări în viață au constituit un exemplu de felul în care trebuie să evidențiem sentimentele noastre de recunoștință și datorie față de țara pe ale cărei meleaguri trăim”.

bilitate de a cunoaște și de a folosi aspectul scris al idiomului discutat și, în același timp, o limitare a sferei lui de întrebuințare pentru că lipsa publicațiilor în iudeospaniolă ducea implicit la citirea altora, scrise în altă limbă. Astfel se deschide o posibilitate în plus de a părăsi iudeospaniola.

O dovadă o dă cercetarea istoriei presei iudeospaniole, așa cum rezultă ea din lista dată de M. Franco, ca apendice la lucrarea citată și din datele furnizate de M. L. Wagner și de G. Farhi. În secolul nostru, cel mai mare ziar iudeospaniol, *El Tiempo*, care era bisăptăminal, își începe apariția, locul lui fiind luat de *La Voz de Oriente*, un ziar lunar în care scrierea rași (o adaptare a alfabetului ebraic pentru spaniolă folosită încă din secolul al XIV-lea) este înlocuită, în cea mai mare parte a ziarului, prin alfabetul latin (alfabetul în care este scrisă franceza).

Sărăcirea tot mai mare a iudeospaniolei a fost observată de intelectualii evrei care au inițiat tot felul de încercări de a o îmbogăți. M. L. Wagner, *Caracteres*, p. 53—64, analizează acest proces arătând cum la Viena o serie de intelectuali spanioli din țările balcanice au întemeiat o revistă *El Mundo Sefardí. Revista para la vida social y cultura*, scrisă în caractere rași. În unele din articolele publicate în această revistă, dintre care le menționăm pe cel al lui Kalmi Baruch, *La lingua de los sefardim* și pe cel al lui Saul Mézan, *De las diferentes influensas ke se manifestan en el folklor sefardí de Bulgaria*, se cere să se revină la iudeospaniolă ca limbă de cultură: „Intelectualii sefardiți, care cred că își vor aduce contribuția la emanciparea socială și culturală a maselor sefardite, trebuie să se servească în această operă de iudeospaniolă” (Baruch, *art. cit.*, la Wagner, *Caracteres*, p. 60). Încercările de acest fel sînt numeroase. *La Voz de Oriente*, ziarul amintit mai sus, care apărea la Constantinopol, încearcă să folosească o iudeospaniolă pură, mai veche, servindu-se de termeni pe jumătate dispăruți. Din această cauză multe cuvinte nu sînt cunoscute de cititori și se ivește necesitatea de a fi traduși în... turcă (cf. Farhi, p. 154—155). Procesul de refacere a culturii sefardite prin intermediul limbii, care urmează să fie readusă la rangul de limbă literară, cunoaște forme variate. În unele țări balcanice sau în Austria se apelează la franceză și la italiană din care sînt împrumutați toți termenii neologici. Este interesant de arătat că în încercările de refacere a unității de limbă și de cultură nu se apelează niciodată la spaniola modernă. Excepție face M. L. Wagner (*Caracteres*, p. 63—64) care propune să se facă apel la spaniola literară de astăzi.

În toate aceste tentative nu se stabilesc norme în adoptarea cuvintelor noi. Astfel se înmulțesc tot mai mult diferențele din interiorul iudeospaniolei (cf. Wagner, *Caracteres*, p. 28), scad posibilitățile de înțelegere dintre sefardiți și, în felul acesta, iudeospaniola nu mai poate fi folosită ca limbă curentă.

c) Ajunsă limbă de familie, iudeospaniola nu mai putea servi la exprimarea unor idei înalte și la transmiterea unei culturi dezvoltate. De acest lucru își dau seama mai ales unii dintre sefardiții culti și tineretul care consideră că iudeospaniola nu e o „limbă sic” și de aceea ezită să o folosească în public¹. Pentru a exprima idei mai înalte ei apelează la fran-

¹ Farhi, p. 151. Cf. situația limbii quicha din Argentina, părăsită în favoarea spaniolei, nemăfiind folosită decît în vorbirea afectivă, erotică (Terracini, *op. cit.*, p. 29).

ceză sau la limbile balcanice, în timp ce iudeospaniola este întrebuințată numai în familie, ca limbă de conversație.

Din cauza folosirii ca limbă de conversație familială precum și datorită faptului că moartea unei limbi nu are loc dintr-o dată pentru toți vorbitorii¹, iudeospaniola este întrebuințată de persoane care o cunosc într-un grad diferit. Pe lângă indivizi care o vorbesc destul de bine, iudeospaniola din București, de exemplu, este folosită de unii care nu o cunosc suficient de bine și din această cauză o întrebuințează după reguli aproximative. În cursul anchetei făcute în București² am întâlnit o persoană care n-a vorbit niciodată spaniola, deși în familia sa, pe când era copil, se vorbea această limbă. În momentul când i-am pus o serie de întrebări, de față fiind și alți doi informatori care cunoșteau mai bine iudeospaniola, mi-a răspuns de multe ori cu cuvinte create de el și care aveau la bază termeni românești sau franțuzești. Răspunsurile acestei persoane, ori de câte ori ele se abăteau cit de puțin de la forma corectă iudeospaniolă³, erau luate în ris de celelalte două, când eu mă aflam de față. Cu toate că vorbește prost iudeospaniola, când folosește acest idiom pentru a-i face plăcere altei persoane, cunoscătoare a iudeospaniolei, informatorul amintit poate face greșeli fără a fi corectat. Conlocuitorii, datorită unor factori extralingvistici, înțeleg cu aproximatie despre ce este vorba chiar dacă, din greșeală, este schimbat un cuvânt cu altul. În plus, anchetatorul nefiind de față, cei care cunosc bine limba nu mai sînt în situația de a-și arăta cunoștințele în această privință. Astfel se accentuează caracterul familial al iudeospaniolei.

În țara noastră la părăsirea iudeospaniolei a contribuit și asemănarea ei cu romîna (cf. Crews, p. 12). Cele două limbi fac parte din aceeași familie și au fonetică asemănătoare, mai ales dacă le comparăm cu franceza, altă limbă romanică cu un fonetism mult evoluat. Asemănarea a fost observată de sefardiții din București, care de multe ori au ezitat să răspundă la întrebările puse de mine, pentru motivul că termenii pe care îi folosesc sînt romînești și pe mine m-ar fi interesat numai cuvintele spaniole. Din numărul mare de cuvinte iudeospaniole care se aseamănă cu termenii romînești dau cîteva notate de Crews, *op. cit.*, și pentru alte regiuni: *rispunder* (Crews, p. 216), *saku* (*ibid.*, p. 314), *skapar* (*ibid.*, p. 187), *seku* (*ibid.*, p. 314), *set* (*ibid.*, p. 184), *siguru* (*ibid.*, p. 202), *umflar* (*ibid.*, p. 244 și Wagner, *Jdsp. v. K/pel*, § 11), *unu* (Crews, p. 317), *vaca* (*ibid.*, p. 317). La aceste asemănări pot fi adăugate și altele de natură morfologică (prezentul indicativ al verbului *ser* „a fi”, așa de mult întrebuințat în oricare limbă, este asemănător cu cel al rom. *a fi*: *so, esti, es, somus, estis, son*). Din cauza asemănărilor dintre iudeospaniolă și romîna sefardiții își pierd sentimentul că folosesc un limbaj sfînt și secret. Pentru a comu-

¹ Vezi Al. Graur, *op. cit.*, p. 438. Cf. și Meillet, *op. cit.*, p. 91, 99.

² Rezultatele obținute de mine se datoresc anchetării unui număr de opt informatori, patru femei și patru bărbați, care cunosc iudeospaniola într-un grad diferit.

³ Persoanele care cunoșteau mai bine idiomul au rîs însă și atunci cînd informatorul în cauză a răspuns *arivar* la întrebarea „a sosi”, fiindcă acest cuvînt ar fi franțuzesc și nefolosit la București, deși *arivar* a fost notat și în alte regiuni (cf. Wagner, *Jdsp. v. K/pel*, § 134; Crews, p. 186). Crews, *loc. cit.*, îl dă chiar pentru București, așa cum de altfel l-am înregistrat și eu la alte cinci persoane.

nica anumite lucruri, fără ca românii prezenți să le poată înțelege, ei apelează din ce în ce mai mult la cuvinte izolate, cât mai deosebite de română, pe care le intercalează în vorbirea lor românească. Cuvîntul iudeospaniol fiind rostit destul de repede nu poate fi înțeles de un român, în timp ce un sefardit îl înțelege imediat¹. Alteori, pentru a comunica ceva secret se apelează la expresii și chiar la proverbe, deosebit de numeroase și de variate. Situația iudeospaniolei din București se aseamănă din acest punct de vedere cu cea a iudeospaniolei din Italia unde, pe lângă cauzele economico-sociale amintite mai sus, în accelerarea procesului de dispariție a acestei limbi au intervenit și asemănările mari dintre italiană și iudeospaniolă (Crews, p. 23). Lucrurile sînt și mai clare cînd este vorba de iudeospaniola din Maroc sau din Statele Unite, care a dispărut brusc, fiind părăsită, în momentul cînd a intrat în contact cu spaniola modernă (Wagner, *Espiguo*, p. 15).

6. Cele trei categorii de cauze analizate nu se pot separa net. Condițiile social-economice au generat cauzele culturale și pe cele lingvistice; cauzele culturale și cele lingvistice se împletesc, aflîndu-se chiar în interacțiune: o cauză, lipsa unei culturi sefardite dezvoltate, produce ca efect sărăcirea limbii iudeospaniole. Acesta devine, la rîndul lui, cauză (sărăcirea iudeospaniolei nu permite dezvoltarea unei culturi sefardite).

Deși între cauzele interne și externe care au contribuit la dispariția iudeospaniolei există o împletire, se pot trage cîteva concluzii în legătură cu locul factorilor interni și externi în procesul de care ne ocupăm². Atunci cînd vorbim despre importanța fiecărui factor nu trebuie să uităm că dispariția unei limbi este, ca orice evoluție lingvistică, un proces mai îndelungat, în cursul căruia se produc tot felul de schimbări, unele datorite unor cauze externe, altele unor cauze interne. Cauzele externe (scăderea prestigiului economico-politic, tendința de asimilare la popoarele în mijlocul cărora sefardiții trăiau) sînt cele care generează procesul de dispariție a limbii. Ele sînt deci cele mai importante în primele faze ale fenomenului în discuție, în timp ce cauzele interne apar mai ales în faza finală a acestui proces, fiind însă cele care determină esența lui și care, în cele din urmă, reprezintă factorul determinant în moartea unei limbi. Iudeospaniola este părăsită de fapt pentru că vorbitorii care au folosit-o nu o mai puteau utiliza cu aceleași rezultate și în toate împrejurările ca limbă curentă. Mai mult decît atît, un sefardit cînd dorește să povestească un film sau un roman cu noțiuni abstracte sau cu realități contemporane, pentru care nu are cuvinte în iudeospaniolă, face apel la română. În anechete, ori de cîte ori ceream unui evreu spaniol să povestească un film sau un roman, el răspundea că „nu poate fi povestit fiindcă nu avem toate cuvintele de care am avea nevoie”. Dacă totuși insistam, în poves-

¹ Într-o situație similară au fost sau sînt și alte limbi pe cale de dispariție. Se citează cazul unui creștin din Galia care, atunci cînd este dus să fie executat, este încurajat de mama lui în galică, pentru a nu fi înțeleasă de romani (Terracini, *op. cit.*, p. 28-29).

² Cf. B. A. Serebrennikov, *К проблеме связи явления языка с историей общества.*, în *Вопросы языкознания*, 1953, 1, p. 40. și F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris, 1922, p. 40-43.

tirea respectivă apăreau numeroase cuvinte românești de care informatorii se rușinau, precizînd că preferă să povestească în romînește. Iudeospaniola ajunsă în acest stadiu e foarte aproape de dispariție, pentru că nu mai poate fi folosită nici ca limbă de conversație familială în toate împrejurările.

7. Dacă pînă acum am discutat cauzele care au contribuit la părăsirea iudeospaniolei, în cele ce urmează vom arăta felul cum se petrece acest fenomen; cu alte cuvinte vom prezenta modul cum o limbă moare fără să devină mixtă.

Pentru exemplificare am ales particularitățile fonetice prin care iudeospaniola se deosebește de spaniola literară. Scopul acestei prezentări nu este o descriere a fonetismului iudeospaniolei, ci compararea datelor cunoscute din spaniolă cu cele considerate caracteristice iudeospaniolei. O astfel de analiză este necesară pentru a arăta efectele izolării iudeospaniolei, particularitățile sale, precum și felul concret în care se prezintă procesul dispariției unui idiom (cf. Coteanu, *Istororomîna*, p. 16). Fonetismele enumerate, prin care iudeospaniola se deosebește de spaniola literară de astăzi, se datoresc fie izolării acestui idiom care a făcut să se păstreze o serie de fonetisme arhaice, fie unor evoluții ulterioare. Acestea din urmă sînt, așa cum vom vedea, de două feluri: unele — rezultatul unor evoluții hispanice, iar altele — al unor influențe externe.

Iudeospaniola are o serie de sunete care nu se găsesc în spaniola literară¹: vocale nazale, *z*, *ș*, *ž*, *ğ*, *i* < *ll*, *h*; apar și fenomene fonetice ca *au* > *av*, *nue*-> *mue*-, *sue*- > *sxue*-, inexistente în aceeași spaniolă literară.

Cele mai multe dintre particularitățile amintite sînt rezultatul izolării iudeospaniolei, care a făcut ca în acest idiom să se păstreze o serie de fonetisme arhaice, dispărute în spaniola literară sau păstrate, în cel mai bun caz, în unele dialecte conservatoare. Astfel iudeospaniola păstrează distincția dintre *b* și *v*, neutralizată în spaniola modernă, unde cele două sunete au ajuns la *b* (Menéndez Pidal, *Gram.*, § 35 bis), după cum cunoaște distincția dintre *š* și *ž*, existentă în vechea spaniolă și dispărută în spaniola modernă, unde la începutul secolului al XVII-lea, cele două sunete s-au confundat într-o fricativă velară surdă *χ*, notată *j* (Menéndez Pidal, *Gram.*, § 35 bis). În iudeospaniolă s-a păstrat de asemenea *z* pentru *s* latin intervocalic, în timp ce în spaniola modernă s-a revenit la surdă (Menéndez Pidal, *Gram.*, § 35). Amintim și faptul că în spaniola din Orient a rămas opoziția dintre surda *θ* și sonora *z*, neutralizată în spaniola modernă, unde, începînd din secolul al XVII-lea, din cele două sunete a rămas numai fricativa interdentală surdă (Menéndez Pidal, *Gram.*, § 35 bis); în iudeospaniolă opoziția a fost și mai mult marcată prin transformarea interdentalilor vechi spaniole *θ* și *z* în fricativele alveolare corespunzătoare: *s*, *z*. În sfîrșit, iudeospaniola are africata *ğ*,

¹ Exemplele le-am luat din lucrările lui M. L. Wagner și din articolul lui L. Lamouche, *Quelques mots sur le dialecte espagnol parlé par les Israélites de Salonique*, în *Romanische Forschungen*, XXIII (1907), p. 972—983.

dispărută în spaniola literară, dar care apare izolat în unele dialecte peninsulare.

Pe lângă aceste particularități arhaice, care arată că în foarte multe privințe fonetismul iudeospaniolei n-a evoluat prea mult față de cel al vechii spaniole peninsulare, apar alte sunete inexistente în spaniola literară de astăzi, care se datoresc unor evoluții pe teren iudeospaniol. În prezentarea lor vom distinge două categorii: unele au la bază tendințe existente în interiorul limbii spaniole¹ și altele sînt rezultatul unor influențe externe, manifestate în noile condiții de dezvoltare a spaniolei din Orient.

În iudeospaniolă *l'*, notat în scrierea spaniolă *ll*, se transformă în *i*, ca în vorbirea populară din cea mai mare parte a Spaniei. Tot la fel ca în unele regiuni din Spania, *n* urmat de *ue* se transformă în *m* (*muestru* „nuestro”, *muevi* „nueve”) iar în grupul *s + ue* se intercalează o fricativă, χ (*sχueniu*, *sχuegra*). La aceste fenomene adăugăm numărul mare de metateze care apar în iudeospaniolă în comparație cu spaniola literară.

Aceste inovații s-au răspîndit în iudeospaniolă ca și în orice alt dialect spaniol extrapeninsular, în momentul cînd aspectul literar al limbii nu mai avea prestigiu și cînd inovațiile, păstrate pînă atunci în vorbirea populară, au putut să apară. Situația se aseamănă în multe privințe cu cea a latinei populare în care, atunci cînd limba literară a încetat de a mai avea prestigiu, au putut să se manifeste tendințele populare.

A treia categorie de particularități fonetice care deosebesc spaniola din Orient de cea vorbită în Spania o constituie fenomenele care au apărut datorită unor influențe externe. Astfel, sub influența limbii franceze, vocalele urmate de *m*, *n* se nazalizează. Datorită probabil influenței grecești, *u* din diftongul *au* s-a transformat în *v*, ca în alte limbi care au avut contact strîns cu greaca (aromîna, albaneza). În sfîrșit, iudeospaniola a împrumutat, o dată cu numeroasele cuvinte de origină ebraică sau turcă, sunetul *h*, care dispăruse din spaniola peninsulară înainte de secolul al XVI-lea, cînd sefardiții au fost expulzați din Spania.

La concluzii asemănătoare (mai puțin influența străină) vom ajunge dacă vom cerceta morfologia iudeospaniolei.

Din cele prezentate se observă că idiomul de care ne ocupăm a rămas în esență spaniol dar, spre deosebire de spaniola modernă, a căpătat din ce în ce mai mult caracter popular. Acest caracter nu a mai putut contracara diviziunea dialectală a spaniolei din Orient, ale cărei manifestări au fost mai pregnante după apariția statelor naționale balcanice. Unitatea care se realizează în Spania cu ajutorul limbii literare și care în iudeospaniolă este înfăptuită în parte de ladino, a dispărut în ultimul idiom începînd din secolul al XVIII-lea, cînd ladino a început să-și schimbe înfățișarea. Caracterul *s p a n i o l*, nemixt al structurii gramaticale și al foneticii iudeospaniolei², care face ca nici o particularitate de

¹ Cf. situația spaniolei din America care a dezvoltat multe particularități hispanice. V. Bertil Malmberg, *L'espagnol dans le Nouveau Monde — problème de linguistique générale*, în *Studia linguistica*, I (1947), 2, p. 115.

² Cele câteva împrumuturi în fonetică nu au schimbat structura spaniolă a idiomului în discuție.

seamă a iudeospaniolei să nu fie în afara domeniului spaniol (cf. Wagner, *Caracteres*, p. 17), se va păstra pînă în momentul părăsirii ei. Iudeospaniola nu va muri ca o limbă mixtă. În momentul dispariției, ea are numai câteva elemente străine, neesențiale, în fonetică și în sintaxă și mai multe în vocabular, ca orice limbă care a suferit numeroase influențe străine.

8. Explicația păstrării caracterului spaniol al iudeospaniolei pînă în momentul dispariției ei poate fi găsită în natura relațiilor care au existat între iudeospaniolă și limbile care au influențat-o.

Relațiile dintre două sau mai multe limbi în contact depind în cea mai mare măsură de elemente exterioare structurii lor. I. Coteanu, într-un articol consacrat problemei limbilor mixte¹, stabilește cinci criterii care trebuie luate în considerație în precizarea forței cu care se influențează două limbi aflate în contact: a) durată contactului; b) varietatea lui — dacă există un contact numai între două limbi sau dacă fiecare dintre cele două limbi se găsește în relații parțial bilaterale cu alte limbi; c) gradul de civilizație și de cultură a populațiilor care vorbesc cele două limbi în contact; d) poziția geografică a populațiilor respective — sînt limitrofe sau nu; e) politica lingvistică. Așa cum vom vedea, nici unul din cele cinci criterii stabilite de I. Coteanu nu se manifestă din plin în cazul contactului dintre iudeospaniolă și limbile cu care aceasta a intrat în contact. Vom analiza pe rînd fiecare din aceste criterii.

a) Durata contactului dintre spaniolă și limbile cu care aceasta a intrat în contact a fost destul de mică, mai ales dacă ne gîndim la faptul că multă vreme, datorită felului de trai izolat, în ghetouri, al evreilor spanioli, aceștia n-au intrat în relații prea strînse cu oamenii din societatea în care trăiau. Legăturile dintre evreii spanioli și restul populației, inclusiv evreii de origine germană, au fost limitate la relații de ordin administrativ sau, în cel mai bun caz, la relații de ordin comercial. Căsătoriiile au fost făcute numai în interiorul comunității sefardite, așa că unul dintre mijloacele cele mai eficace prin care pot fi introduse elemente străine într-un idiom², nu s-a manifestat în cazul iudeospaniolei. Abia în timpul din urmă, din motivele arătate, s-a renunțat la acest fel de trai; numărul căsătoriilor dintre spanioli și restul populației a crescut simțitor. Momentul coincide cu accentuarea procesului de dezagregare a iudeospaniolei. Semnalăm în plus faptul important că relațiile dintre evreii spanioli și restul populației nu a cuprins întreaga comunitate spaniolă, ci numai pe bărbați. Cu alte cuvinte, numărul sefardiților care foloseau și alte limbi în afară de spaniolă a fost totdeauna relativ mic. Femeile sefardite, care nu participau la viața politico-socială, și-au păstrat limba mai mult decît soții lor, dovedindu-se o dată în plus caracterul conservator al vorbirii femeilor. Astăzi și din acest punct de vedere

¹ A propos des langues mixtes, în *Mélanges linguistiques, publiés à l'occasion du VIII-e Congrès international des linguistes à Oslo, du 5 au 9 août 1957*, București, 1957, p. 131.

² Cf. A. Terracher, *Les aires morphologiques dans les parlers populaires du nord-ouest de l'Angoumois (1800—1900)*, Paris, 1914 și S. Pușcariu, *Studii istroromîne*, I, București, 1926, p. 43.

lucrurile s-au schimbat și prin aceasta a fost deschisă încă o cale pentru părăsirea idiomului de care ne ocupăm.

Observațiile de mai sus ne îndreptățesc să completăm formularea lui I. Coteanu adăugînd la *d u r a t a* contactului dintre două limbi și *i n t e n s i t a t e a*, *n a t u r a* contactului respectiv. Este important să știm și dacă una dintre cele două limbi în contact este limba unei comunități mari, așa cum a fost odinioară comunitatea spaniolă din Constantinopol sau din Salonic, sau limba unei comunități mai mici. În cazul unei comunități mici rezistența față de limba comunității mai mari este mult diminuată¹. Forța economico-politică a comunităților sefardite din Orient a împiedicat procesul decăderii limbii în primele secole ale venirii evreilor spanioli în aceste regiuni. În momentul în care aceasta scade, comunitățile devenind mai mici², se accelerează procesul de dispariție a iudeospaniolei³.

b) Iudeospaniola n-a fost într-un contact strîns n u m a i cu o singură limbă, în așa fel încît aceasta să o influențeze foarte mult. Spaniolii din Orient au fost pe rînd sau în același timp influențați de turcă și de greacă, de italiană și de franceză, de diferitele limbi balcanice. Datorită acestei împrejurări, în iudeospaniolă s-au întîlnit diferite influențe care s-au contraracarat în așa fel încît nici una n-a fost suficient de puternică pentru a-i modifica structura. În general, fiecare influență și-a „ales” un anumit stil al limbii în care s-a manifestat cu mai multă putere: turca și greaca au furnizat terminologia comercială și administrativă pînă în momentul apariției statelor naționale, cînd aceste terminologii au fost înlocuite prin elemente luate din limbile popoarelor pe teritoriul cărora trăiau evreii spanioli. Franceza și italiana și-au făcut simțită influența în crearea unei terminologii moderne.

c) Gradul de cultură și de civilizație al evreilor spanioli a fost multă vreme superior celui al popoarelor în mijlocul cărora trăiau și de aceea limbile din Peninsula Balcanică n-au putut să influențeze decît într-o mică măsură iudeospaniola (au fost împrumutați termeni privind diferite realități caracteristice Peninsulei Balcanice). În momentul cînd iudeospaniola intră în contact cu franceza, o limbă care în acea vreme era purtătoare a unei culturi mai avansate, idiomul în discuție a fost influențat foarte mult de franceză. Situația se aseamănă cu cea a limbii vorbite de gali, părăsită pentru că latina, care o înlocuia, avea prestigiul unei culturi înaintate (Vendryes, *La mort des langues*, p. 10).

d) Poziția geografică a iudeospaniolei față de limbile balcanice a fost destul de favorabilă pentru o influență puternică, mai ales dacă ne gîndim la cazul limbii turce cu care iudeospaniola a fost multă vreme în contact nemijlocit și apoi mijlocit, prin intermediul limbilor balcanice.

¹ Cf. M. Caragiu-Marioțeanu, *Influența dacoromînă asupra graiului unei familii aromine din R.P.R.*, în *Fonetică și dialectologie*, I, p. 80.

² În prefața lucrării citate a lui Molho (p. XIV—XV), E. Correa Calderón arată de exemplu, că două mari incendii care au avut loc la Salonic în 1890 și 1917 au distrus cartierele evrești din Salonic, cea mai mare comunitate din Orient. Ca urmare, evreii spanioli au fost nevoiți să se mute în cartiere musulmane și creștine.

³ Cf. Coteanu, *Istoromina*, p. 10 și G. Tavani, *Appunti sul giudeoportoghese di Livorno*, în Istituto Universitario Orientale, Napoli, *Annali*, Sezione romanze, I, 2 (1959), p. 65.

Lucrurile sînt, pînă la un anumit punct, identice și pentru limbile balcanice. Cu toate acestea, influența limbii turce și a celorlalte limbi balcanice s-a limitat la lexic, și, rareori, la calcuri lexicale. În cazul limbii franceze, depărtată din punct de vedere geografic de iudeospaniolă dar prezentă prin școlile Alianței Izraelite Universale, influența a fost mai puternică; pe lângă numeroase împrumuturi lexicale apar și influențe în fonetică și sintaxă. Din compararea celor spuse mai sus se desprinde concluzia că factorul geografic nu este totdeauna hotărîtor, dacă nu este ajutat de alți factori care să-l facă activ (contact strîns între cele două limbi, nivel diferit de cultură) și că între un contact geografic pasiv și un contact cultural activ¹ este mai important cel din urmă.

e) Politica lingvistică față de idiomul în discuție am discutat-o în capitolele de la începutul lucrării, unde am arătat că multă vreme iudeospaniola s-a dezvoltat fără presiuni de ordin politico-social. Cînd s-au dezvoltat burzheziile naționale, iudeospaniola este îngredită din ce în ce mai mult (se închid școlile de limbă spaniolă, apare obligativitatea de a învăța alte limbi în armată etc.). Politica lingvistică nefavorabilă a putut duce însă numai la părăsirea limbii, nu și la modificarea structurii acesteia.

Din expunerea făcută rezultă că motivul fundamental pentru păstrarea caracterului spaniol al idiomului de care ne ocupăm este de fapt lipsa unui bilingvism activ între iudeospaniolă și limbile cu care aceasta a intrat în contact².

9. După ce am analizat cauzele pentru care iudeospaniola moare fără să devină mixtă vom încerca să arătăm dacă un astfel de idiom moare sau nu brusc. Răspunsul este negativ. J. Vendryes (*La mort des langues*, p.8) și A. Meillet (*op. cit.*, p. 99) au subliniat că moartea unei limbi este precedată totdeauna de o perioadă de bilingvism, mai mult sau mai puțin lungă. Acad. Al. Graur (*op. cit.*, p. 438), ocupîndu-se de situația istro-romînei, arată că de fapt nici o limbă nu moare brusc. Trecerea de la o limbă la alta nu are loc dintr-o dată pentru toți vorbitorii (unii sînt mai adaptabili decît alții), ci este un proces îndelungat în timpul căruia se micșorează numărul vorbitorilor care mai folosesc (aș adăuga c o r e c t) limba părăsită. În cazul nostru, cînd avem a face cu o limbă părăsită fără a deveni mixtă, se pare că perioada de trecere de la limba care moare la cealaltă este mai scurtă decît aceea care caracterizează trecerea de la o limbă la alta prin intermediul unei limbi mixte. Explicația trebuie căutată în natura fenomenului în discuție, adică în cauzele și felul cum dispare fiecare dintre cele două tipuri de limbi. În cazul iudeospaniolei numărul vorbitorilor ei scade vertiginos în comparație cu felul cum scade numărul celor care folosesc o limbă mixtă, deoarece în ultimul caz sentimentul vorbitorilor că vorbesc două limbi este mult mai puternic decît

¹ Pentru rolul culturii în contactul dintre două limbi, cf. Vendryes, *Le langage*, p. 339 și urm., A. Rosetti, *Langue mixte et mélange de langues*, în *Acta linguistica*, V (1945—1946), p. 76 și Terracini, *op. cit.*, p. 23—24.

² Cf. Terracini, *ibidem*, care subliniază necesitatea unui „amestec adevărat” între vorbitorii limbilor în contact, pentru ca influența uneia asupra alteia să se poată manifesta.

al vorbitorilor unei limbi mixte¹. Deoarece iudeospaniola rămâne spaniolă pînă în momentul dispariției ei, atunci cînd va fi părăsită, vorbitorii care nu mai au intenția să o folosească vor trece mai ușor la cea de-a doua limbă². Puși în fața alegerii unuia dintre cele două sisteme lingvistice, foarte bine diferențiate, vorbitorii vor putea alege mai ușor un sistem și anume pe acela care este considerat superior³. Dacă ne vom aminti care au fost cauzele, variate și acute, ale părăsirii iudeospaniolei, vom înțelege de ce procesul părăsirii acestei limbi este mult mai rapid decît al unei limbi mixte, care, în treacăt fie spus, poate supraviețui în această calitate multă vreme. Să nu uităm că în mai puțin de o jumătate de secol, iudeospaniola din București s-a transformat din limbă curentă într-o limbă de conversație familială și că, dacă procesul va continua în același ritm, în puțini ani ea va dispărea cu totul (în generația de 40—50 de ani, generația cea mai tînără cunoscătoare a iudeospaniolei, numărul persoanelor care o vorbesc este destul de redus)⁴.

În cazul unei limbi mixte, dispariția este mai degrabă rezultatul procesului de pătrundere a elementelor străine de structura limbii de origine și mai puțin rezultatul scăderii numărului de vorbitori⁵. Spre deosebire de dispariția unei limbi care moare fără să devină mixtă, în cazul unei limbi mixte în curs de dispariție, avem a face cu un proces organic, mai lent.

10. Datorită faptului că iudeospaniola nu moare brusc, putem surprinde diferitele manifestări ale procesului de dezagregare a acestui idiom. Observațiile mele se bazează pe materialul cules în cursul anchetelor făcute la sefardiții din București. Pentru a putea fi mai bine urmărite fazele acestui proces am distins mai multe grade, în funcție de modul cum limba de care ne ocupăm este mai mult sau mai puțin cunoscută. Astfel, la vorbitorii care folosesc în modul cel mai corect iudeospaniola, procesul de dezagregare capătă forma unor continue și numeroase ezitări sau

¹ S. Pușcariu, *Studii istoromtne*, I, București, 1926, p. 44, remarcă că influența limbii slave e atît de puternică la rominii bilingvi din Istria încît ei nu mai știu dacă anumite cuvinte împrumutate din croată sînt sau nu luate din această limbă.

² În astfel de cazuri, sentimentul lingvistic al vorbitorilor poate și trebuie să fie luat în considerație, așa cum a procedat A. Meillet. Observația lui Martinet, susținută de acad. Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 75, după care sentimentul lingvistic al vorbitorilor nu trebuie luat în considerație, este valabilă numai în cazul dispariției unei limbi mixte. Cf. Terracini, *op. cit.*, p. 25—26: „Presupposto necessario per il cambio di lingua è che le due civiltà e le due lingue in questione siano non soltanto distinte nelle coscienza dei parlanti, ma anche più o meno chiaramente opposte l'una all'altra. Quando tale opposizione è radicale, e addirittura cosciente, il cambio è rapido, deciso, un annottare senza crepuscolo”. Vezi și p. 15—17, unde moartea unei limbi este considerată ca un aspect al schimbării lingvistice, perceptibilă numai în conștiința lingvistică a vorbitorilor.

³ Vendryes, *La mort des langues*, p. 9, precizează că nu e vorba de o inferioritate a valorii intrinsece a limbii, ci de o inferioritate din punctul de vedere al necesității la care răspunde limba respectivă.

⁴ Cf. Meillet, *op. cit.*, p. 77: „A partir du moment où les jeunes n'apprennent plus que la langue nouvelle, la langue ancienne disparaît au fur et à mesure que meurent les derniers vieillards qui la connaissent encore. Et l'on rentre dans le cas normal de la transmission du langage des aînés aux jeunes”.

⁵ Cf. Coteanu, *Istoromtina*, p. 42: „destrămarea structurii gramaticale prin nenumărate forme mixte are și ea importanță în procesul care duce pe vorbitor să-și părăsească limba”.

corectări, dublate uneori de necunoașterea formei sau sensului cuvintelor. La vorbitorii care întrebuințază mai rar iudeospaniola și au folosit-o mai ales în trecut numărul acestor fenomene crește foarte mult. În plus, la vorbitorii din ultima categorie, iudeospaniola este anchilozată, adică nu mai creează derivate, mai ales când este vorba de cuvinte de origine spaniolă (cf. Wagner, *Espiguelo*, p. 18); vorbitorii din ultima categorie formează destul de rar cuvinte chiar de la termeni de altă origine. Ei se mulțumesc numai cu adaptarea, și aceasta imperfectă, a cuvintelor nespaniole pe care le dau ca răspuns la întrebările din chestionar în locul formelor iudeospaniole corecte. În sfârșit, există o a treia categorie de vorbitori care nu au folosit această limbă aproape de loc și care își amintesc numai de anumite cuvinte așa cum apar în proverbe sau în maxime. Astfel de cuvinte sînt glosate în general foarte aproximativ. Este interesant de semnalat că vorbitorii din această categorie au un vocabular pasiv destul de bogat, cunosc adică destule cuvinte de care își amintesc numai în momentul cînd le sînt sugerate sau cînd sînt întrebați direct despre ele. Stabilirea celor trei categorii de vorbitori nu trebuie luată în mod rigid: la vorbitorii din ultima categorie se întîlnesc toate particularitățile existente în celelalte două (ezitări și corectări succesive sau imposibilitatea de a crea derivate), în timp ce la vorbitorii din prima categorie apar fapte, mai puțin numeroase, care caracterizează a treia categorie de vorbitori stabilită de mine (unele cuvinte nu sînt cunoscute decît din proverbe).

Vom face cîteva observații în legătură cu forma cuvintelor. De foarte multe ori informatorii au dat forma corectă, dar ezită pentru că nu sînt siguri. Alteori nu-și mai amintesc decît vag aspectul fonetic al cuvintelor și dau răspunsuri care se apropie de cel corect: pentru *ala* „aripă” — *alda*, *ave* „pasăre” — *ova*, *ava* („nu știu sigur”, precizează subiectul), *dsău* „deget” — *degu* și *divdu* (ultimul cuvînt înseamnă însă „dator”). Uneori la modificarea formală a cuvintelor contribuie și aspectul fonetic al cuvintelor romînești¹: pentru *ermozu* „frumos” — *formozu*, *urmiga* — „furnică” — *furniga*, *fulmiga*, *inimigu* „inamic” — *inamigu* (probabil și datorită unei analize a cuvîntului). Dovada influenței romînești în astfel de cazuri poate fi constatată și din atitudinea față de cuvintele care se aseamănă cu cele din limba romînă. Informatorii ezită să răspundă, motivînd că nu cunosc cuvîntul spaniol; *askunder*, *karni*, *ora*, *kantar*, *koda*, *fieru* și altele sînt considerate cuvinte romînești ale căror corespondente spaniole nu sînt cunoscute. În sfârșit, sînt cazuri cînd vorbitorii nu-și mai amintesc decît sunetul sau silaba inițială a cuvîntului. Pentru *bușkar* „a căuta” informatorii știu doar că începe cu *b* (după ce l-am sugerat, ni s-a răspuns *bușkir*!), pentru *siniza* „cenușă” și *sivoia* „ceapă” își amintesc că încep cu *s*.

Tot atît de interesante sînt răspunsurile primite după ce acestea au fost sugerate de mine (am procedat astfel, atunci cînd am aflat că

¹ Terracini, *op. cit.*, p. 31, a făcut o interesantă observație în legătură cu felul cum se comportă o limbă mixtă ca vocabular în ultimele zile înainte de a fi părăsită. Vorbitorii acestei limbi caută, atunci cînd o folosesc, elemente cît mai apropiate de limba pe care o adoptă. Limba pe care o adoptă devenind un fel de normă ideală, limba părăsită va pierde la început particularitățile care o deosebesc de aceasta.

persoanele cu care vorbeam nu știau să răspundă). Adesea și după ce li se sugerează cuvîntul vorbitorii declară că nu-l cunosc (unii precizează că nu l-au folosit niciodată, deși l-am înregistrat la alți vorbitori din București). Alteori, cînd le-am sugerat forma, după ezitări, informatorii au declarat că ar putea exista un cuvînt asemănător cu cel sugerat de mine, dar nu sînt siguri dacă există sau nu. Uneori, la încercările mele de a obține un răspuns, mi s-a dat cuvîntul căutat sub o formă stilizată (pentru *kansar* „a obosi” — *kansiar*). În sfîrșit, după sugerare, subiectul mi-a dat forma corectă a cuvîntului cu precizarea că nu l-a mai auzit de zeci de ani (*duman* „ceată”, *miga* „fărîmitură”).

Observații în legătură cu sensul cuvintelor. Cele mai frecvente sînt cazurile cînd vorbitorii cunosc sensul cuvîntului, dar nu sînt siguri dacă este cel corect. Alteori această nesiguranță nu apare, în schimb subiectele dau sensuri vagi diferitelor cuvinte. Pentru „a găsi” (*tupar*) mi s-a răspuns *bușkar* „a căuta”, pentru „a duce” (*ivar*) — *mandar* „a trimite”, pentru „fată” (*iža*) — *mužer* „femeie”, iar pentru „fluture” (*maripoza*) — *manteka* „unt”. Și mai interesante sînt cazurile în care sensurile date unor cuvinte sînt cunoscute numai din proverbe; aproape de fiecare dată acestea sînt explicate foarte aproximativ (*gažu* înseamnă, de la vorbitor la vorbitor, „grăunte”, „ghimpe”, „bubuliță”, „bubă”, iar *pintar* „a se strica”, „a plăti”, „a risipi (banii)”. În sfîrșit, sînt cazuri cînd este cunoscută numai forma cuvîntului (*buz* „îl cunosc dar nu știu ce înseamnă”; *činé* „e ceva la bucătărie”; *tuir* „e ceva de moarte”).

Numărul exemplurilor în care spaniolii din București nu cunosc forma sau sensul cuvintelor sau una și alta este foarte mare. Sînt foarte puține cuvintele, obținute cu ajutorul unui chestionar de aproape 2500 de întrebări, la care toți cei opt informatori să dea aceleași răspunsuri, fără ezitări și corectări. Dacă observăm că de multe ori cuvintele necunoscute variază de la o persoană la alta, ne vom da seama că numărul termenilor care fac parte din fondul pasiv al iudeospaniolei este foarte mare și că, pe zi ce trece, acesta se mărește. Cu alte cuvinte, asistăm la o restrîngere a vocabularului în totalitatea lui și deci la restrîngerea posibilităților de a comunica o serie de idei. Idiomul de care ne ocupăm se transformă din limbă curentă în limbă de conversație familială. Exemplul bun în această privință ni-l oferă cuvintele al căror sens variază de la vorbitor la vorbitor. Într-un caz ca acela al isp. *tela*, care are numeroase sensuri: „ață”, „fire destrămate”, „pojghiță de lapte”, „foaie de plăcintă”, „ac”, „panglică”, „sită”, „pînză la ciur”, avem a face cu cuvinte din vocabularul pasiv al iudeospaniolei care sînt chiar cuvinte moarte. Ele nu mai pot fi folosite în limba curentă pentru că, în loc să ajute procesului de comunicare, încurcă.

Toate exemplele au fost luate din *lexic*, pentru că aici poate fi surprins mai bine procesul de dezagregare a unei limbi care moare fără să devină mixtă. Structura morfologică rămîne relativ intactă (numai la vorbitorii din ultima categorie se produc unele confuzii în paradigma verbului), ca și cea fonetică. Limba începe să fie uitată mai ales prin cuvinte al căror număr împutînîindu-se din ce în ce mai mult face tot mai grea comunicarea dintre vorbitori și deci inutilă folosirea aceluiași idiom.

ABREVIERI

- Crews = C. M. Crews, *Recherches sur le judéo-espagnol dans les pays balkaniques*, Paris, 1935.
- Entwistle = William J. Entwistle, *The Spanish Language, together with Portuguese, Catalan and Basque*, Londra, 1951.
- Farhi = Gentile Farhi, *La situation linguistique du séphardite à Istanboul*, in *Hispanic Review*, V (1937), p. 151—158.
- Franco = M. Franco, *Essai sur l'histoire des Israélites de l'empire ottoman*, Paris, 1897.
- Menéndez Pidal, *Gram.* = R. Menéndez Pidal, *Manual de gramática histórica española*, ediția a X-a, Madrid, 1958.
- Molho = Michael Molho, *La literatura sefardita de Oriente*, Madrid, 1960.
- Wagner, *Caracteres* = M. L. Wagner, *Caracteres generales del judeo-español de Oriente*, Madrid, 1930.
- Wagner, *Espigüeo* = M. L. Wagner, *Espigüeo judeo-español*, in *Revista de Filología Española*, XXXIV (1950), p. 9—106.
- Wagner, *Jdsp.v.K/pel* = M. L. Wagner, *Beiträge zur Kenntnis des Judenspanischen von Konstantinopel*, Viena, 1914.

ЗАМЕЧАНИЯ ПО ПОВОДУ ИСЧЕЗНОВЕНИЯ ЯЗЫКОВ

РЕЗЮМЕ

Автор обсуждает некоторые стороны исчезновения иудейско-испанского языка. Сначала описываются экономические, общественные и культурные условия жизни восточных сефардитов, затем показана история их языка по линии развития разговорного и письменного.

Исчезновение иудейско-испанского языка является результатом деградации этого языка, который из литературного превращается в разговорный (*Umgangssprache*), а затем в семейно-разговорный, последнюю стадию перед исчезновением.

Обсуждая причины, которые привели к исчезновению иудейско-испанского языка, автор устанавливает главную причину экономического характера (падение экономического престижа сефардитов), которая вызвала и другие; их можно разделить на три группы (общественные, культурные и лингвистические).

В статье указывается также, как умирает язык, причем не становясь смешанным; особенный упор делается на причины, которые способствовали сохранению испанского характера анализируемого языка, а также на разные проявления процесса его разложения.

REMARQUES SUR LA DISPARITION DES LANGUES

RÉSUMÉ

L'auteur s'attache à étudier quelques aspects de la disparition du judéo-espagnol. Après un exposé de la situation économique, sociale et culturelle des Séphardim d'Orient, il fait un historique de la langue, dont il retrace l'évolution sous ses deux aspects : écrit et parlé.

L'abandon du judéo-espagnol est une conséquence de la dégradation de cette langue qui, de littéraire, s'est transformée peu à peu en langue courante (*Umgangssprache*), puis en langue de conversation familiale, dernière étape avant son abandon.

Examinant les causes qui ont aboutit à ce résultat, l'auteur établit une cause fondamentale, d'ordre économique — l'affaiblissement du prestige économique des Séphardim —, qui a engendré d'autres, groupées en trois catégories : sociales, culturelles et linguistiques.

L'article traite ensuite de la manière dont une langue meurt sans devenir mixte, et insiste sur les causes qui ont contribué à conserver son caractère espagnol à l'idiome en question, ainsi que sur les diverses manifestations de sa désagrégation.

ROLUL FACTORILOR INTERNI ȘI AL FACTORILOR EXTERNI ÎN DEZVOLTAREA LIMBII

(Cu aplicații la afixele lexicale)

DE

I. RIZESCU

Se știe că istoria limbii este strâns legată de istoria societății. Această legătură nu este însă deopotrivă de vizibilă în diferitele compartimente ale limbii. Pentru structura gramaticală, de exemplu, este destul de greu de analizat această legătură, de care ne putem da seama numai dacă studiem evoluția limbii pe o perioadă îndelungată¹. Pentru fonetică legătura directă este nedemonstrabilă, așa cum a arătat F. Engels. „Greu ar reuși cineva, fără a se face de ris, să explice prin factorul economic existența fiecărui sătuleț german din trecut și din prezent, sau originea permutărilor de consonante din germana literară, care au lărgit linia geografică de despărțire formată de lanțul de munți de la Sudeti până la Taunus, prefăcînd-o într-o adevărată spărtură de-a lungul Germaniei”². În ce privește lexicul, corelația dintre istoria limbii și istoria societății este evidentă, deoarece vocabularul reflectă — în mare măsură — schimbările care au loc în structura societății. S-ar părea deci că așa stau lucrurile și cu afixele lexicale. F. Brunot afirmă chiar că „sufixe au același destin ca și cuvintele, asupra lor acționînd cauze accidentale, fapte de viață”³.

Problema este însă mult mai complicată, căci „destinul” afixelor nu este în general identic cu al cuvintelor. Pentru a lămuri lucrurile este necesar să cunoaștem influența pe care o exercită asupra evoluției afixelor atât cauzele externe, societatea, cît și cele interne, legate de diferitele straturi ale limbii. Cît despre evoluția afixelor, ea nu poate

¹ Acad. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, variantă nouă, București, 1960, p. 344—345.

² Scrisoarea către Joseph Bloch, în K. Marx și F. Engels, *Opere alese*, vol. II, Ed. P.M.R., 1952, p. 449.

³ *La pensée et la langue*, III-e éd., Paris, 1936, p. 116.

fi înțeleasă în afara trecerii de la caracterul lor *neproductiv* la cel *productiv* și invers.

★

Termenul *productiv* nu se folosește numai în studiile de *formarea cuvintelor*. În gramatică, de exemplu, se spune că o anumită conjugare e mai productivă decât alta (în limba română, conjugările I și a IV-a față de a III-a)¹ o anumită desinență productivă („dacă este adevărat că unele neutre au schimbat pe *-uri* prin *-e*, este tot atât de adevărat că această schimbare n-a dus la transformarea lui *-uri* din desinență productivă în desinență neproductivă”)².

În genere, există diferite moduri de interpretare a categoriei *productiv*.

După E. Pichon „un procedeu de îmbogățire lexicală este productiv când valoarea sa semantică este destul de prezentă în spiritul vorbitorului, astfel că în fiecare moment se pot forma noi termeni pe această cale”³.

M. Regula consideră că un afix este productiv atunci când are „o valoare determinată și se adaptează ușor la radicalul primitivului (*ski-skieur*)”. Cele neproductive „au o semnificație nedeterminată și nu pot sugera formații analogice (*orteil, lacune*)”⁴. Pot exista cazuri de prefixe productive (de exemplu *re-*, *con-*, *între-*, în limba română) în care sensul e totuși greu de precizat (*re-* din *recita, recomanda*; *con-* din *consemna*; *între-* din *întreprinde, întreține*) și invers (prefixul *a-* e neproductiv, totuși are toate valorile bine determinate).

Cei mai mulți cercetători consideră că un afix este *productiv* atunci când el formează un număr mare de derivate pe terenul unei limbi, de la teme noi și vechi⁵.

În legătură cu condițiile necesare pentru ca un afix să devină productiv⁶ se pun problemele: e suficient să se calchieze cu ajutorul lui cuvinte străine sau trebuie să se formeze și cuvinte fără model străin? În ultimul caz, care e numărul minim de cuvinte pe care afixul trebuie să le formeze pentru a putea fi considerat productiv?

Credem că un afix devine productiv numai atunci când formează atât calcuri, cât și derivate care nu „copiază” cuvinte străine. Astfel, sufixul *-aj*, pe lângă cuvintele împrumutate *blindaj* < fr. *blindage*, *canotaj* < fr. *canotage*, formează și *metraj*, *gramaj* care n-au corespondent în limba franceză.

Pentru a răspunde și la a doua întrebare, cu privire la numărul minim de derivate, trebuie să ținem seama de teza materialismului dia-

¹ Gramatica Academiei R.P.R., vol. I, p. 255.

² I. Coteanu, *Despre pluralul substantivelor neutre în românește*, în *L. L.*, vol. I (1955), p. 116.

³ *Les principes de la suffixation en français*, Paris, 1942, p. 16.

⁴ *Grammaire française explicative*, Heidelberg, 1957, p. 116.

⁵ Vezi O. Vinokur, *Избранные работы по русскому языку*, Moscova, 1959, p. 419—443; vezi și Magdalena Popescu, *Sufixe productive și neproductive*, *SCL*, nr. 2, 1958, p. 243.

⁶ În unele cazuri se consideră că un afix moștenit e productiv atunci, când el formează derivate cu teme străine, ca de exemplu prefixul compus *обез* (*обес-*) în limba rusă literară: *обес-куражить* „a descuraja” (M. V. Cerepanov, în *Русский язык в школе*, nr. 4, 1960, p. 16)

lectic, după care *noul*¹ apare la început în cantitate mică, dar are toate șansele să se dezvolte, să devină predominant².

De aceea e suficient ca afixul să formeze *un singur derivat* pe terenul unei limbi, pentru a fi numit *productiv*.

Derivatul — o dată format — poate intra în corelație cu tema (*coexista — exista*) sau cu un alt derivat (*disimila — asimila*), constituind modelul pentru o serie de noi cuvinte.

Productivitatea unui afix poate fi privită și din alt punct de vedere. Pot exista afixe productive pentru unele părți de vorbire și neproductive pentru altele.

În genere, prefixele formează derivate cu verbe mai ușor decât sufixele. Aceasta se explică prin faptul că prefixele provin din adverbe și prepoziții, cuvinte care determină verbul sau stabilesc un raport între verb și alte părți de vorbire.

Dar chiar în cadrul aceleiași clase de afixe se observă diferențe. În rusă, sufixul *-eu* e neproductiv pentru teme verbale (*допеу* „luptător”), dar productiv pentru substantive (*комсомолец* „comsomolist”)³.

În românește, *des-* (*dez-*) formează derivate, în special, de la verbe (*dezvăț, dezgheț* sînt postverbale); de asemenea *-eală* (*căptușeală, plămădeală*). În schimb *ne-* e productiv pentru nume.

În sfîrșit, productivitatea afixelor poate fi privită și din punctul de vedere al sferei în care sînt folosite. În rusa veche *-ник* era folosit pentru „a denumi persoane care se îndeletniceau cu o anumită meserie” (*садельник* „săbier”, *колокольник* „clopotar”)⁴. În limba contemporană el a fost înlocuit prin *-щик* (*стекольщик* „sticlă”, mai vechi *стекольник*).

În românește, *anti-* e folosit în terminologia politică, în terminologia medicală, *antinevralgic, anticonstituțional*.

În ceea ce mă privește, cred că afixele neproductive s-ar putea socoti elemente lexicale, în timp ce afixele productive, elemente lexicogramaticale, deoarece participă la procesul viu de formare a cuvintelor, apropiindu-se deci de afixele gramaticale.

★

Oricum ar fi, este interesant de studiat *cauzele* care determină productivitatea sau pierderea productivității afixelor, numai acest studiu ne poate ajuta să înțelegem *dezvoltarea* afixelor.

„Dacă totul se dezvoltă — arată V. I. Lenin — înseamnă că totul trece dintr-una în alta, deoarece, după cum se știe, dezvoltarea nu este o simplă creștere, *mărire* (respectiv *micșorare*) etc. universală și eternă”⁵.

¹ Pe drept cuvînt arată acad. Al. Graur în legătură cu distingerea elementului *nou* în limbă: „în unele cazuri ne putem da seama, dar în altele este nevoie să treacă timpul ca să avem perspectiva necesară...” (*Studii de lingvistică generală*, București, 1960, p. 78).

² O dovadă că *numărul* nu e un factor hotărîtor este și faptul că unele afixe cu multe derivate pot fi concurate de altele cu un număr mic de cuvinte, ca de exemplu: sufixul *-ință* care e pe cale să înlăture pe *-ială*: *îngăduință—îngăduială; stăruință—stăruială*.

³ V. V. Vinogradov, *Словообразование в его отношении к грамматике и лексике*, în *Вопросы теории и истории языка*, Moscova, 1952, p. 130.

⁴ I. R. Ghepner, *Некоторые проблемы словообразования в современном русском литературном языке*, în *Русский язык в школе*, nr. 4, 1956, p. 16.

⁵ *Opere*, vol. 38, Editura politică, 1959, p. 253.

În legătură cu aceasta se mai pune întrebarea — de ordin teoretic — dacă trecerea unui afix din categoria neproductivă în cea productivă înseamnă sau nu o nouă calitate. „Vorbind despre calitatea lucrurilor trebuie să admitem faptul că ele există nu numai așezate în spațiu, ci și că se dezvoltă în timp. De aceea categoria calității oglindește atît deosebirea dintre două sau mai multe lucruri așezate în diferite locuri în spațiu, cît și stările calitative deosebite ale aceluiași obiect care se dezvoltă în timp. Prin urmare, categoria calității care oglindește deosebirea dintre lucruri, indică și dezvoltarea lor”¹. Așadar, în cazul afixelor avem de-a face cu dezvoltarea lor, cu trecerea de la o stare calitativă la alta.

În ceea ce privește cauzele care acționează asupra productivității afixelor, acestea n-au fost analizate nici chiar de aceia care se ocupă nu numai de anumite afixe luate în parte, ci de sistemul afixal al unei limbi.

După cum a arătat lingvistul sovietic A. A. Dementiev, cercetătorii au neglijat în general „una dintre cele mai importante, interesante și dificile probleme ale formării cuvintelor — *problema cauzelor creșterii sau descreșterii productivității anumitor mijloace de formare a cuvintelor* (sublinierea noastră *I.R.*), în particular a sufixelor”². De asemenea A. Dauzat a accentuat necesitatea cercetărilor mai aprofundate și mai extinse asupra productivității afixelor³.

Cauzele creșterii productivității pot fi multiple și acționează pe diferite planuri⁴. Unii factori care determină productivitatea sînt legați direct de societate, sînt deci în interiorul ei, și anume, de natură lexicală, gramaticală, fonetică.

În legătură cu *factorii externi* trebuie amintit următoarele :

Un rol deosebit de important în dezvoltarea sistemului afixelor îl are *împrumutul*, rezultat al bilingvismului⁵, ca și al relațiilor internaționale dintre popoare.

Astfel limba romină a împrumutat numeroase afixe slave (prefixe : *răs-*, *ne-* etc., sufixe : *-et*, *-nic*, *-eală* etc.), ungurești, turcești. În ultimul veac — și chiar mai înainte — au pătruns în limba romină multe afixe romanice.

Cum e și firesc, nu se împrumută afixe izolate, ci cuvinte gata făcute, dar, avînd în vedere că limba are împrumutate sau moștenite și elementele lor radicale, aceste cuvinte, deși împrumutate, sînt ușor de analizat⁶.

¹ N. F. Ovcinnikov, *Качество и свойство* în *Вопросы философии*, nr. 6, 1960, p. 133.

² *О продуктивности суффиксов имени существительным*, în *Научные доклады вышней школы*, nr. 3, 1959, p. 40.

³ *L'appauvrissement de la dérivation en français*, în *Le français moderne*, Paris, 1937, nr. 4, p. 289.

⁴ Analizînd în limba mari (ceremisă) Alvak Min arată : că ar putea deci fi folositor să se examineze sufixele productive și foarte frecvente pentru o structură semantică sau funcțională (Word, vol. 16, nr. 1, 1960, p. 136—140).

⁵ Ca urmare a bilingvismului se pot cita afixe slave din limba romină, afixe latine din germană, care au pătruns în urma invaziei germanice în nordul Galiei (secolul al V-lea) etc.

⁶ Acad. Al. Graur, *Aspecte ale luptei între nou și vechi*, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. II, București, 1960, p. 28.

Împrumutul nu poate explica decât apariția unor afixe într-o limbă. Ca ele să devină productive este necesar să acționeze asupra lor și alți factori externi, precum și unii factori interni.

Numeroase afixe aparțin la două (sau câteva) limbi. Astfel limba germană a luat din franceză *-ie, -ei, -erei, -tăt, -abel, -age, -aut, -at* și *-ist*¹. În engleză, *-ess, -ment, -ance* și *-age* sînt de origine romană. Multe sufixe chinezești au pătruns în japoneză. Unele prefixe germane (de exemplu *be-*) au devenit productive în limbile scandinave.

Sînt însă și afixe cu caracter *internațional*. Ne referim la cele ce formează derivate corespunzătoare unor noțiuni tehnico-științifice ca de exemplu: *-bil, -ism-, -ist, -oză, -ită; hipo-, ultra-, dis-* etc. Asupra creșterii productivității acestor afixe un rol deosebit de important îl are acțiunea unui alt factor extern și anume dezvoltarea științelor. „Este bine că au fost introduse (aceste afixe) — arată acad. Al. Graur — și că se încetățenește în limba noastră un element de formare internațional, care servește la apropierea între ele a limbilor europene”².

Într-adevăr aceste afixe formează derivate în numeroase limbi: franceză, germană, engleză, italiană etc. Prin engleză unele afixe, ca de exemplu *anti-*, au pătruns pînă și în japoneză.

Pe lângă dezvoltarea științelor trebuie să relevăm și alți factori externi. În genere acțiunea lor diferă în funcție de diferitele aspecte ale schimbărilor din societate. Unii factori sînt legați de transformările revoluționare din societate; alții se referă la acțiuni mărunte, ca de exemplu reorganizarea unor sectoare de muncă. Se citează faptul că după Marea Revoluție din Octombrie s-a lărgit considerabil — în limba rusă — productivitatea sufixului *-ka*³ în corespondentele feminine ale denumirilor masculine de profesiuni, ca urmare a lichidării inegalității dintre femeie și bărbat. În R.P.R. de asemenea femeia ocupă același loc ca și bărbatul în toate ramurile economiei și culturii. Acest lucru se reflectă în denumirile diferitelor profesii feminine: *decană* (Scînteia, 13.X.1953), *rectoră* (Gazeta Învățămîntului, 25.XII.1956), *mineră* (Romînia liberă, 12.VII.1958), *electriciană* (Scînteia, 14.VIII.1957), *președintă* (Scînteia, 12.III.1957), *deputată* (Scînteia, 7.III.1957), *tehniciană* (Almanahul femeii, 1959, p. 199); dar și *minerită* (Scînteia, 14.X.1958), *vatmaniță* (Romînia liberă, 10.V.1956), *controloare de calitate* (Femeia, nr. 1, 1960, p. 7), *bobinatoare* (*ibidem*, p. 21), *socotitoare* (Institutul de lingvistică, arhiva fonogramică). Se observă din cele de mai sus că sufixele feminine — și în special *-ă*⁴ devin productive.

Se mai poate cita și un alt exemplu legat de schimbările din societate. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea o dată cu răspîndirea unor

¹ Cf. F. Seiler, *Die Entwicklung der deutschen Kultur im Spiegel des deutschen Lehnworts*, t. III, Halle, 1924, p. 65—67.

² *Aspecte ale luptei între nou și vechi în limbă*, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. II, Ed. Academiei R.P.R., București, 1960, p. 28.

³ Totodată și-au pierdut complet productivitatea sufixele *ua* și *-uxa* în denumirile de soție după soț (*женеральна* „generalăcasă”), deoarece cuvintele formate „nu mai corespund după sensul lor noilor condiții de viață și de activitate ale societății” (A. A. Dementiev, *op. cit.*, p. 42).

⁴ Celelalte sufixe moșionale au și alte valori (de exemplu *-iță* este și diminutival).

curente filozofice, a unor doctrine, a unor meserii, au început să se dezvolte și derivatele cu sufixul *-ist*, derivate care desemnează pe adepții acestor curente, pe cei care practică o anumită meserie etc. (*ateist, idealist, materialist, realist; betonist, furnalist*).

În afară de *factorii externi*, asupra productivității afixelor acționează și *factori interni* de natură lexicală, gramaticală, fonetică.

a) CAUZE LEXICALE

1. Unele afixe devin productive datorită faptului că au valori care nu se mai găsesc la alte afixe ¹ (de exemplu *con-* „împreună”, *re-* „mişcare înapoi, retragere”, *circum-* „împrejur”), ceea ce se explică prin nevoia de a exprima idei mai abstracte care nu erau înainte. Aceasta e ușor de înțeles dacă ne gândim că *abstractizarea e o categorie istorică, în sensul că, în decursul vremurilor, ea crește*.

Dar procesul poate fi și invers. Afixele cu multe sinonime pot deveni (la unele sensuri, sau la toate) neproductive. Se știe de exemplu că sufixul *-uș(ă)* pe lângă valorile : nume de agent (*bătăuș, trepăduș*), nume de instrument (*răzuș, rîmuș*), colectivă (*păiuș, rumeguș*), are și valoare diminutivală (*greieruș, mielușă*). În ce privește valoarea diminutivală, poziția sufixului este în general slabă deoarece majoritatea derivatelor diminutive în *-uș(ă)* au corespondente formate cu alte sufixe diminutive.

Dintre sinonime, de obicei afixele polisemantice cedează locul celor monosemantice. Astfel în rusă sufixul *-enie*² este mai productiv pentru substantive postverbale decât *-ka*, din cauză că acesta din urmă formează și diminutive. În românește, prefixele *pre-* și *ante-* sînt folosite mai des cu sensul de „anterioritate” (mai ales temporală).

2. Un rol important în creșterea productivității îl are atît conținutul lexical al temei la care se atașează afixul, cît și numărul cuvintelor care exprimă acest conținut. Astfel, o dată cu înmulțirea doctrinelor, a curentelor filozofice, politice, culturale, a noțiunilor științifice, a crescut și numărul cuvintelor care le denumesc. De aceea sufixele *-ism, -ist*, care formează derivate corespunzătoare acestor noțiuni, au devenit productive³.

¹ Cele de mai sus nu trebuie absolutizate. Pot exista afixe cu o anumită valoare, iar mai târziu să pătrundă ba chiar să se dezvolte alte afixe sinonime cu primele. În limba română există prefixul negativ *ne-*; a fost împrumutat și *in-*, într-o epocă relativ târzie, care a intrat o dată cu cuvinte neanalizabile (*incomprehensibil, incognito* etc.) dar și analizabile (*incomparabil, inactiv, inconștient, inamic* etc.). Cu timpul, prefixul *in-* a început să formeze derivate pe teren românesc și fără model străin.

² Cf. A. A. Dementiev, *lucr. cit.*, p. 38.

³ Uneori valoarea lexicală a temei poate răsfîrge folosirea afixului. Astfel în rusă, sufixul *-am (-acm)* formează derivate de la substantivele ce desemnează membre ale corpului : *бородатый* „bărbos” (V. V. Vinogradov, *Современный русский язык. Морфология*, p. 52). În limba română sufixul *-el* nu e prea productiv datorită numărului redus de teme semantice: la care se atașează și anume (în special) verbe care exprimă o acțiune propriu-zisă de emiterie a unor sunete (*boci > bocet, muși > mușel, răcni > răcnel*).

În limba rusă sufixul substantival *-ucm* s-a răspândit și datorită omonimiei cu sufixul adjectival *-ucmŭ* (mai precis a formei scurte a acestui sufix care e tot *-ucm*), foarte productiv¹. În franceză, sufixul adverbial *-ment* a fost propagat de sufixul nume de acțiune (*aveuglement* distinct de *aveuglement*)².

Este posibil ca în limba română sufixul feminin *-ilă* (*rotilă*, *scărilă*) să fi avut cândva o oarecare productivitate și sub influența sufixului masculin *-ilă* (*Zorilă*), care e productiv și „cu o mare circulație în vorbirea populară și familiară”³.

Uneori poate influența nu numai un afix omonim, ci și un grup silabic, socotit de vorbitor drept afix. Astfel prefixul v. slav *răs-* (*răsădi*)⁴ a putut deveni productiv încă de la început, probabil și sub influența silabei *răs-* din cuvinte ca *răspund*. Dar falsă analiză a cuvântului (în *răspund* nu e prefixul *răs-*) poate avea și un rezultat contrar, ca în exemplul următor: o dată cu pătrunderea din franceză a adjectivelor în *-ice* vorbitorii au început să aibă impresia că *-icesc* ar fi un sufix compus *ic + esc* și că folosesc deci pe *-esc* (din *-icesc*) în mod inutil. Aceasta e una din cauzele care au determinat ca sufixul *-ic* să cîștige teren în defavoarea lui *-icesc* (*politic*, *diplomatic* față de *politicesc*, *diplomaticesc*)⁵. De altfel tendința de evitare a unor sufixe compuse (sau considerate compuse) e mai generală. Formațiile cu sufixele *-enesc*, *-ezesc* au devenit aproape neobișnuite (*italienesc*—*italian*, *europenesc*—*european*; *burghezesc*—*burghez*, *englezesc*—*englez*). Asupra afixelor poate avea influență nu numai omonimia cu alt afix (sau grup silabic), ci și cu altă parte de vorbire. Prefixul *a-* a fost cândva productiv, fapt la care a contribuit și larga folosire — în trecut — a prepoziției *a*⁶.

Nu poate fi neglijat nici un alt aspect al cauzelor de natură lexicală. În studiul publicat în acest volum⁷, acad. Al. Graur a relevat influența reciprocă a elementelor unui cuvînt, arătînd că valoarea peiorativă a unor rădăcini a trecut asupra afixelor cu care formează derivate aceste rădăcini: de exemplu lat. *-aticus*, fr. *-ard*, împrumutat și în romînește. (În fr. *bavard*, „palavragiu”, valoarea peiorativă aparține rădăcinii.) De aceea în funcții ca *patriotard*, *filozofard*, valoarea peiorativă provine numai de la sufix. Aceste sufixe căpătînd valori proprii, și care nu se mai găsesc la alte afixe, devin productive.

b) CAUZE GRAMATICALE

Merită să fie amintit că și factori de *ordin gramatical* influențează asupra caracterului productiv al afixelor.

¹ V. G. Kostamarov, *Существительные на -ист в русском языке*, în *Проблемы изучения языка*. Moscova, 1957, p. 123—124.

² Ch. Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, Berna, ed. a III-a, 1950, p. 246.

³ Mioara Avram, *Sufixele romînești -ilă masculin și -ilă' ilă feminin*, în *SMFCLR*, vol. II, București, 1960, p. 160.

⁴ Gh. Bulgăr, *Prefixul răs- în limba română*, în *SMFCLR*, vol. I, București, 1959, p. 17.

⁵ F. Ciobanu, *Sufixul adjectival -icesc*, în *SMFCLR*, vol. I, București, 1959, p. 114.

⁶ Finuța Asan, *Prefixul a- < lat. ad-*, în *SMFCLR*, vol. II, București, 1959, p. 15.

⁷ *Influența reciprocă a elementelor limbii*, p. 86.

Analizînd formarea cuvintelor în domeniul terminologiei tehnice, V. P. Danielenko arată că sufixul *-ka* concurează sufixul *-hue* și datorită următoarelor cauze: substantivele în *-hue* se formează în special de la temele verbelor tranzitive imperfective, pe cînd cele în *-ka* sînt indiferente față de aspectul temei verbale¹.

Se știe că în romînește verbele de conjugarea a IV-a (ca și cele de conjugarea I) sînt în mare număr. De aceea și sufixele care formează derivate de la aceste verbe sînt productive. E cazul lui *-eală* în cuvinte de felul lui *cheltuială* < *cheltui*; *bîrfeală* < *bîrfi*; *căpială* < *căpia* etc.

În limba romînă ca și în cele mai multe limbi indo-europene — prefixele formează derivate mai ales cu verbe. Se observă însă că numeroase prefixe neproductive noi formează derivate în special nume. Următorul tablou e semnificativ².

		subst.	adj.	verbe
<i>Peri-</i>	(perifrază)	7	1	
<i>sim-</i>	(simpatriot)	4	2	
<i>cis-</i>	(cisalpin)	1	2	
<i>infra-</i>	(infraroșu)	3		
<i>meta-</i>	(metalimbă)	3		
<i>epi-</i>	(epicentru)	4		
<i>hipo-</i>	(hipoaciditate)	7		
<i>pen-</i>	(penumbră)	2		
<i>circum-</i>	(circumlunar)	6		1
<i>retro-</i>	(retroceda)	10		2
<i>dis-</i>	(displăcea)	17		8
<i>ex-</i>	(extrage)	1	1	14
<i>post-</i>	(postbelic)	8		1

Această caracteristică a prefixelor noi va îngădui ca multe dintre ele să depășească granițele neproductivității (unele ca *ex-*, *dis-* sînt pe cale de a deveni productive), deoarece sistemul numelui romînesc se îmbogățește cu noi posibilități de derivare.

Faptul că *-aș* și-a păstrat în parte caracterul productiv se explică și prin aceea că el formează numeroase derivate cu valoare abstractă de la teme feminine, printre care se află numeroase substantive cu sens abstract (*pizmaș* < *pizmă*, *trufaș* < *trufie*)³. Preferința sufixului pentru genul feminin s-ar putea explica astfel: un nume de agent cu sufixul *-aș* format de la masculin sau neutru ar putea fi confundat cu diminutivul cuvîntului respectiv: *buciumaș* „cel care buciună” și „bucium mic”, *fluieraș* „cel care cîntă din fluier” și „fluier mic” etc.⁴

¹ *Вопросы культуры речи*. I, Moscova, 1959, p. 68.

² Vezi *Prefixe productive și puțin productive*, în *SMFCLR*, vol. III (sub tipar).

³ Ec. Ionașcu, *Sufixul -ar și -aș la numele de agent*, *SMFCLR*, vol. I, București, 1959, p. 77—85.

⁴ Anumite cauze gramaticale pot duce și la slăbirea productivității unui afix. Se știe că prefixul romînesc *s-* (< lat. *ex-*) a moștenit din latină și valoarea gramaticală de morfem de derivație a verbelor denominative. Dar atît în limba latină, cît și în limba romînă denominativele din această categorie se formează cu ajutorul unui morfem de derivație dublu: prefix-sufixul conjugării respective (*excalido*, *as*, *al* și în romînește *scălda*, *scăldăm*, *scăldați*). Faptul că *s-*(*z-*) avea rolul de morfem de derivație secundar și nu principal a contribuit la slăbirea productivității acestui prefix. Vezi Em. Vasiliu, *Evoluția lat. ex- în limba romînă*, *SCL*, VI (1955), p. 239—251.

Uneori factorul gramatical este însoțit și de unul de natură fonetică. Astfel în rusă adjectivele postverbale în *-лый* formează o categorie productivă numai de la temele verbale intransitive care se termină în consoană sau în vocalele *e, a* (*ослабелый* „slăbit” < *ослабеть*)¹.

c) CAUZE FONETICE

O anumită influență asupra afixelor o pot exercita și cauze de ordin fonetic, în sensul că le pot mări sau micșora productivitatea. Aceasta e valabil atât pentru sufixe diferite, cât și pentru variantele aceluiași sufix. Astfel sufixul *-șor* era destul de incomod mai ales atunci când consoana finală a rădăcinii era un *s* (*sș* e imposibil de pronunțat pentru noi). De aceea s-au format variantele *-ișor, -ușor*, care au înlocuit tot mai mult pe *-șor*².

Este posibil ca unele derivate să fie înlocuite prin altele, ca de exemplu : *bătăuș* prin *bătăreț*, *zăcăuș* prin *zăcaș*, tocmai pentru evitarea hiatului³.

★

În genere, cauzele externe se împletesc cu ele interne în evoluția afixelor. S-ar putea ilustra aceasta și prin următoarele exemple :

a) O dată cu împrumutarea în limbă a unor afixe, acestea au început să ducă lupta împotriva perifrazelor, cu ajutorul cărora se exprimau pînă atunci valorile respective. Astfel, perifrizele : *care se poate bea, care se poate vindeca* sînt înlocuite cu timpul prin derivatele cu sufixul *-bil* : *băubil, vindecabil* ; în loc de *grăire dimpreună, locuire dimpreună* se folosesc azi : *convorbire, conlocuire*.

Așadar, o dată cu înăturarea perifrizei, procesul dezvoltării afixelor capătă un aspect intern. În legătură cu eliminarea perifrizei — în evoluția stilului administrativ — este interesantă observația făcută de I. Coteanu : „Progresul rezidă în primul rînd în vocabular și, prin aceasta, în sintaxă, care, datorită eliminării *perifrazelor* (sublinierea noastră — *I.R.*) și introducerii unor unități frazeologice mai stabile, devine simplă, operînd cu unități sintactice mai bine închegate”⁴.

De aci trebuie trasă concluzia că procesul se petrece, în toate cazurile, în același sens. Se cunosc și cazuri în care în locul unor derivate mai vechi (de ex. *întreucide, întremînca, întresfîșia*) se folosesc azi perifrize.

b) Există și alte exemple de împletire a cauzelor interne cu cele externe. Se știe că sufixul *-giu*⁵ se găsește în cuvintele luate din turcește sau formate în limba romînă care au căpătat un înțeles peiorativ : *chilipirgiu* (de la *chilipir*), *damblagiu* (de la *dambila*), *moftangiu* etc. Îl regăsim și în cuvintele de altă origine : *palavragiu*. Din substantive care nu conțin

¹ V. V. Vinogradov, *lucr. cit.*, p. 52.

² Al. Graur, *Sufixele -ior, -cior, -șor, -ișor și -ușor*, în *V. Rom.*, 1936, p. 253.

³ Vezi El. Carabulea, *Sufixul -uș(ă)*, în *SMFCLR*, vol. II, București, 1960, p. 209.

⁴ *Stilurile moderne ale limbii romine literare*, în *LR*, nr. 2, 1960, p. 66.

⁵ Vezi *Cum vorbim*, nr. 2, 1950, p. 37.

nimic rău, s-au derivat altele cu sens ironic: *papuci* — *papugiu*, *leafă* — *lefegiu*. Aceste fapte oglindesc că în procesul derivării cuvintelor a intervenit un factor extern care a imprimat sufixului *-giu* o valoare peiorativă și anume: atitudinea poporului față de asupritorii turci, care au împilat în trecut poporul nostru.

★

Așadar, pe lângă cauze cu caracter extern (schimbări din societate, răspîndirea științelor și artei etc.), un rol important în procesul evoluției afixelor îl au și numeroase cauze interne, de ordin lexical, gramatical și fonetic, menționate mai sus.

Printre cauzele interne legate de caracterul sistematic al derivării cuvintelor ar mai trebui amintit și faptul că derivatele nu apar în mod izolat în limbă, ci formează anumite serii lexical-gramaticale, ca de exemplu :

con-	}	VENI
contra-		
de-		
inter-		
par-		
pre-		
pro-		
re-		
sur-		

în care cuvintele cu afixe productive influențează pe celelalte.

Tot în legătură cu caracterul sistematic al formării cuvintelor în limba română trebuie relevată legea descoperită de acad. Al. Graur și anume subordonarea verbelor față de substantive. În acest proces verbul nu se mai formează prin simpla alipire a desinențelor personale (*iarnă* > *ierna*), ci se marchează noua categorie de cuvinte cu ajutorul afixelor (*rînd* > *rîndui*; *frunză* > *frunzări*; *bumb* > *îmbumba*; *tare* > *întări*)¹.

Cu cele de mai sus nu am epuizat desigur toate cauzele interne și externe care acționează asupra afixelor. De cele mai multe ori există o împletire atât de strînsă între cele două categorii de factori, încît nu ne putem da seama în ce raport se găsesc față de limbă.

În legătură cu căile de pătrundere a afixelor trebuie relevat că cele mai multe intră în limbă prin anumite stiluri: unele dintre ele, prin stilul științific. „Judecînd după atestările găsite, cuvintele în *-bil* apar mai ales în manuale, lexicoane tehnice, coduri, lucrări ale oamenilor de știință etc.”².

Din stilul științific, anumite afixe pătrund și în celelalte stiluri ale limbii literare. O dată cu procesul de răspîndire a limbii literare, are loc și răspîndirea elementelor derivate. Aceasta este desigur o altă cauză care merită să fie scoasă în evidență.

Cum se explică pătrunderea afixelor, într-o anumită etapă de dezvoltare a limbii, mai întîi în stilul științific? Aceasta se datorește probabil

¹ *Caracterul sistematic al limbii*, în *V. Rom.*, 1958, nr. 6, p. 99.

² M. Iliescu, *Sufixul adjectival -bil în limba română*, în *SMFCLR*, vol. I, București, 1959, p. 94.

tendinței¹ de diferențiere a cuvintelor tehnice, din nevoia de precizare². În acest fel are loc procesul de modernizare a stilului științific.

Dar procesul nu este univoc, în sensul că trecerea are loc nu numai dintr-un anumit stil în limba literară, ci și invers. Afixele care au fost productive, și au pierdut această calitate, sînt folosite, în multe cazuri, de un anumit stil al limbii.

Astfel în franceză, sufixul *-is*, foarte productiv pînă în secolele al X-lea — al XII-lea, a pătruns în stilul familiar, curent sau în terminologia specială: *feuillis* „harababură”; *glacis* (termen militar) „povîrniș lin”³, în aceeași situație e și *-aison*, *lunaison* (astronomie). În vechea franceză *-age* era larg răspîndit pentru substantive colective (*feuillage*, *ramage*); astăzi, numai pentru termeni tehnici, cu sensul ascuțimii: *moulage*, *pavage*.

Se știe că sufixul *-icesc* era destul de răspîndit în trecut. Astăzi adjectivele derivate cu acest sufix „nu se mai folosesc decît în limba beletristică, atunci cînd autorul își plasează acțiunea lucrării într-o epocă mai veche și vrea să dea o culoare arhaică stilului”⁴. În același sens putem aminti sufixul feminin *-ilă*⁵ care a avut în trecut o oarecare productivitate, dar a cărui existență este astăzi vie doar „în mediul rustic, îndeosebi în unele regiuni ale țării”⁶.

¹ În legătură cu această tendință acad. Al. Graur arată: „După ce s-au introdus numeroase substantive de acest fel cu pluralul de formă masculină, s-a putut vedea aici un element de distincție științifică: în timp ce mulțimea spunea *fascicule*, omul de știință spunea *fasciculi* (*Discuție asupra genului neutru*, în *Viața romînească*, nr. 5, 1957, p. 150).

² Un sondaj sumar în textele științifice ne arată numărul mare de derivate cu afixe noi. Am extras derivatele cu afixe noi din „Comunicările Academiei Republicii Populare, Romine” și am putut constata următoarele:

a) Nr. 12, tomul VIII, 1958

Chimie (p. 36—42): 14 derivate

8 noi

6 vechi

Științe tehnice (p. 12—26): 16 derivate

7 noi

9 vechi

b) Nr. 12, tomul VII, 1957:

Biologie (p. 1041—1042): 11 derivate

7 noi

4 vechi

Științe medicale (p. 1085, 1087): 16 derivate

11 noi

5 vechi

Din totalul de 57 cuvinte derivate, 33 sînt formate cu afixe noi (57%).

În același număr de pagini, în texte literare, am găsit:

Camil Petrescu

9 derivate cu afixe vechi

Un om între oameni, vol. III, 1957, Edit. tineret., p. 261—264 2 derivate cu afixe noi

Galina Nicolaeva

Bătălie în marș, (vol. II) — E.S.P.L.A. Cartea rusă, 19 derivate cu afixe vechi

1960 (p. 49—52)

6 derivate cu afixe noi

Din cele 36 de cuvinte derivate, 8 sînt formate cu afixe noi (22%).

³ J. Vendryes, *Sur le suffixe -is du français*, în *Etudes romanes dédiées à Mario Roques*, Paris, 1946, p. 109.

⁴ F. Ciobanu, *lucr. cit.*, p. 115. Nu putem fi întru totul de acord cu F. Ciobanu, deoarece și azi se mai folosesc derivate cu sufixul *-icesc* (de ex.: *spitalicesc*, Șcinteia, 16 oct. 1960, p. 1).

⁵ M. Avram, *lucr. cit.*, p. 168.

⁶ Deși *culme*, *fumega*, *scurm* sînt generale, derivatele cu *a-* (*aculma*, *afumega*, *ascurma*) sînt regionale (F. Asan, *lucr. cit.*, p. 15).

Trecerea cuvintelor dintr-un anumit stil în limba comună literară nu poate fi înțeleasă decât dacă ținem seama de faptul că „vocabularul reflectă același mod de organizare (în sistem), dar elementul coordonator este stilul limbii, ca expresie lingvistică a diverselor forme luate de producția socială”¹.

Din studiile de formare a cuvintelor reiese că multe dintre afixele românești, intrate de curind în limbă, au tendința de a deveni productive. Prin aceasta — arată acad. Al. Graur — „se operează o serioasă îmbunătățire a mijloacelor de formare a cuvintelor în românește”². Dar dezvoltarea afixelor poate avea și un alt aspect și anume îmbogățirea lor cu noi sensuri.

În genere, în evoluția afixelor nu întâlnim doar etape: *neproduktiv* — *productiv* sau invers. Pot exista trei perioade, și chiar mai multe. Astfel, într-o etapă veche a limbii române, în latină *per-* era productiv; *pre-* moștenit era mai puțin productiv. Numai datorită influenței v. sl. *prъ-* și a prefixelor romanice recente, prefixul românesc *pre-* a devenit productiv în zilele noastre. O situație asemănătoare și cu lat. *con-* > rom. *cu-* neproductiv, *con-* mai nou devenind productiv.

Așadar dezvoltarea afixelor nu poate fi studiată în afara legăturii lor cu evoluția societății. Dar diferitele fenomene care se petrec în istoria societății nu pot explica decât în parte creșterea (sau slăbirea) productivității afixelor. Pe lângă cauzele externe, un rol important în această direcție îl au și cele interne. Din acest punct de vedere trebuie văzută deosebirea dintre afixul lexical ca unitate a sistemului derivativ și cuvânt ca unitate a vocabularului. Este adevărat că, și în cazul lexicului, cuvintele dispar nu numai datorită cauzelor externe (eliminarea obiectului), ci și interne (de ex. lupta dintre sinonime). În ce privește afixele, factorul extern influențează, în special, pătrunderea lor în limbă. Obiectul, calitatea pot dispărea însă fără să afecteze și afixele.

Factorii interni și externi nu pot fi analizați decât în legătura lor indisolubilă, în interdependența lor. Datorită condiționării lor reciproce, uneori chiar e destul de greu să delimitați acești factori. *Hard and fast lines* (linii de demarcație riguroase și precise), arată F. Engels, sînt incompatibile cu teoria evoluționistă³.

În procesul dezvoltării sistemului derivativ, unele afixe cresc, devin productive, altele mor, devin neproductive. Între aceste categorii are loc o luptă neîntreruptă. Este lupta dintre *nou* și *vechi*, caracteristică tuturor fenomenelor din natură și societate, fără de care nu poate fi înțeles progresul.

¹ I. Coteanu, *Caracterul sistematic al vocabularului*, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. II, București, 1960, p. 47.

² *Aspecte ale luptei între nou și vechi în limbă*, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. II, 1960, p. 26.

³ *Dialectica naturii*, Ed. politică, 1959, p. 193.

РОЛЬ ВНУТРЕННИХ И ВНЕШНИХ ФАКТОРОВ В РАЗВИТИИ ЯЗЫКА

РЕЗЮМЕ

Как известно, связь между историей языка и историей общества неодинаково заметна в различных элементах языка. Эта связь меньше всего изучена в области лексических аффиксов.

В работе делается попытка исследовать действие внутренних и внешних факторов на продуктивный характер аффиксов.

Из внешних факторов выделяется роль общественных изменений. Внутренние факторы — *лексической, грамматической и фонетической* природы.

Из лексических упоминается тот факт, что некоторые аффиксы становятся продуктивными, благодаря тому что имеют значения, которых нет у других аффиксов. В этом же направлении действует и омонимия.

В числе грамматических причин следует указать, что некоторые аффиксы — безразличны к грамматической стороне корня (например, могут давать производные от переходных и непереходных глаголов).

Иногда к грамматическому фактору присоединяется и фонетический. Пример фонетического влияния: большинство румынских суффиксов начинаются с гласной, поэтому, возможно, что некоторые производные объясняются, между прочим, необходимостью избежать влияния.

Вообще, в развитии аффиксов внешние причины переплетаются с внутренними. В эволюции аффиксов мы не во всех случаях встречаем только два этапа: непродуктивности и продуктивности, и наоборот. Может быть три этапа или даже больше.

В последней части работы дается анализ процесса перехода аффиксов из одного определенного стиля в общий литературный язык, и наоборот.

DU RÔLE DES FACTEURS INTERNES ET EXTERNES DANS LE DÉVELOPPEMENT DE LA LANGUE

RÉSUMÉ

On sait que le lien existant entre l'histoire de la langue et celle de la société n'apparaît point avec une égale netteté dans les divers compartiments de la langue.

Ce lien a été assez peu étudié sous le rapport des affixes.

Dans cet article, l'auteur se propose d'étudier l'action des facteurs internes et externes sur le caractère productif des affixes.

Parmi les facteurs externes, le rôle des changements sociaux est particulièrement mis en lumière.

En ce qui concerne les facteurs internes, ceux-ci sont d'ordre *lexical*, *grammatical* et *phonétique*.

Touchant les facteurs lexicaux, l'auteur rappelle que certains affixes deviennent productifs du fait qu'ils revêtent des valeurs que l'on ne retrouve pas dans d'autres affixes. C'est dans ce sens également qu'agit l'homonymie.

Parmi les causes d'ordre grammatical, il y a lieu de souligner que certains affixes restent indifférents par rapport à l'aspect grammatical du thème, pouvant former, par exemple, des dérivés à l'aide de verbes aussi bien transitifs qu'intransitifs.

Le facteur grammatical est parfois associé à un facteur d'ordre phonétique. L'auteur cite comme un exemple d'influence phonétique le cas des suffixes roumains, dont la plupart commencent par une voyelle, en sorte qu'il arrive que certains dérivés soient remplacés par d'autres pour éviter les hiatus.

Dans l'évolution des affixes, les causes externes s'associent généralement aux causes internes.

Cette évolution ne comporte pas toujours deux étapes seulement : *improductif—productif* ou vice versa, et l'on rencontre parfois trois périodes et même davantage.

Dans la dernière partie de l'article, l'auteur analyse le processus selon lequel les affixes passent, d'un style particulier, dans la langue littéraire commune, et vice versa.

CÎTEVA OBSERVAȚII ASUPRA CONȚINUTULUI SEMANTIC AL PREPOZIȚIILOR ÎN LUMINA CATEGORIILOR GENERALULUI ȘI PARTICULARULUI

DE

LAURA VASILIU

1. Modul de tratare a prepozițiilor în gramatica tradițională este o ilustrare clară a preocupării exclusive pentru cazurile particulare și a lipsei de preocupare pentru elementul general, pentru descoperirea lui, pentru stabilirea relațiilor dintre el și particularul din care a fost abstras, precum și a relațiilor dintre acest element general și alte elemente generale situate la același nivel cu el sau la niveluri superioare¹.

Capitolele consacrate prepozițiilor în gramaticile tradiționale enumeră diverse părți de propoziție introduse prin prepoziții și diversele sensuri pe care acestea le au împreună cu părțile de propoziție respective. De exemplu, în *Gramatica Academiei R.P.R.*² se arată că prepoziția *la* introduce complemente care exprimă : locul, timpul, scopul, instrumentul, modul și relația ; în afară de acestea, mai sînt enunțate cîteva întrebunțări prezentate din puncte de vedere diferite : complementul numeralelor distributive, construcții corespunzătoare dativului și genitivului, una din modalitățile de formare a supinului, construcții cu infinitivul care exprimă acțiunea, construcții cu numeralul cardinal în care prepoziția exprimă aproximația. La aceasta se reduce expunerea asupra prepoziției *la* în gramatica sus-amintită : prezentarea funcțiilor și a sensurilor, uneori foarte diferite între ele, cel puțin în forma în care sînt enunțate, fără a se arăta legăturile dintre ele, dacă există, și raporturile dintre ele și funcțiile și sensurile altor prepoziții cu care, măcar în felul cum sînt formulate, par identice³.

¹ Pentru discuția mai largă asupra diverselor păreri care s-au emis cu privire la conținutul semantic al prepozițiilor, vezi *Schiță de sistem al prepozițiilor limbii române*, în *SG*, III, (sub tipar).

² Vol. I, p. 365—367.

³ De exemplu, aceeași gramatică arată cum complementul care exprimă „locul” mai este introdus și prin prepozițiile *asupra, de, de la, despre, din, dinspre, dintre, dintru, după, în, înspre, între, intru, la, lângă, pe, pe la, peste, pînă, pînă la, prin, printre, printru, spre, sub*.

2. Menținerea cercetării în faza întrebunțărilor și a sensurilor particulare ale fiecărei prepoziții nu dă indicii asupra esenței specifice a fiecărei prepoziții decît în cazurile (cele mai puține) în care natura semantică și sintagmatică a prepozițiilor este foarte simplă (de exemplu, prepozițiile cu unu sau cel mult două sensuri). Acest mod de tratare a creat situația următoare : prepozițiile n-au nici definiție semantică, nici definiție sintagmatică întrucît suma notelor definitorii pentru cazurile particulare nu este identică cu definiția generalului. „Întregul apărut din părți nu se caracterizează printr-o oarecare modificare a proprietăților pe care le posedă părțile, ci printr-o calitate cu totul nouă, ce nu poate fi descoperită în nici una din părțile luate aparte, și nici în simpla sumă a acestora”¹.

Întrucît particular fără general nu există², se pune problema următoare : fărîmîțarea prepozițiilor într-o mulțime de categorii, cele mai multe rupte unele de altele, corespunde realității sau este o prezentare falsă ori cel puțin incompletă ? Cu alte cuvinte, lipsa de sistematizare sub care sînt înfățișate prepozițiile în gramatică este inerentă naturii faptelor sau se dovedește doar un defect de metodă și, în acest caz, sistematizarea e posibilă ? Așadar : cum se manifestă categoriile de general și particular în cazul prepozițiilor ?

O dată rezolvată această problemă, se va putea vedea dacă cele două categorii dialectice se manifestă la celelalte cuvinte la fel ca la prepoziții sau diferit de ele.

3. Pentru a rezolva problema trebuie aplicată metoda analizei și a sintezei adică, în plus față de ceea ce s-a făcut pînă acum, analiza trebuie condusă din perspectiva sintezei și, apoi, trebuie realizată sinteza. „Analiza și sinteza, luate fiecare în parte, se dovedesc insuficiente pentru cunoașterea întregului în toate aspectele lui concrete. Această contradicție se rezolvă prin permanenta îmbinare și unitate a metodei analitice și sintetice”³.

Considerînd că întregul este constituit de fiecare prepoziție în parte cu toate combinațiile în care apare sau poate apărea ea și cu toate sensurile legate de aceste combinații, cercetarea trebuie începută prin analiza părților componente, adică a funcțiilor și a sensurilor menționate care, și unele și celelalte, apar numai în sintagme.

4. O cercetare completă trebuie să aibă în vedere toate funcțiile prepozițiilor și toate sensurile lor, adică toate tipurile de combinații în care apar ele : verb + prepoziție + substantiv, adjectiv, pronume, numeral, verb sau adverb ; substantiv + prepoziție + substantiv, pronume, numeral, verb sau adverb etc. Pentru a avea o descriere unitară și conformă cu realitatea a unui obiect, trebuie să studiem toate aspectele sub care se prezintă el. „Pentru a cunoaște într-adevăr un obiect, trebuie să cuprindem, să studiem toate laturile sale, toate legăturile și „mijlocirile”⁴.

¹ I. V. Blauberg, *О категориях целого и части в марксистской философии*, în *Вопросы философии*, 1957, nr. 4, p. 45.

² Particularul nu există decît în legătură cu ceea ce duce spre general. V. I. Lenin, *Cuetele filozofice*, E.S.P.L.P., 1956, p. 323.

³ Vezi I. V. Blauberg, *lucr. cit.*, p. 49.

⁴ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 32, E.S.P.L.P., 1956, p. 78—79.

Totuși, provizoriu, în lucrarea de față, voi avea în vedere numai un aspect al problemei și anume, sensurile principalelor prepoziții ale limbii romine în combinații în care primul termen este un verb. Aceasta întrucât consider că cercetarea, chiar limitată, ne va putea indica, în principiu, natura prepozițiilor în raport cu categoriile de particular și de general, pentru că tipul de sintagme menționat corespunde unui spațiu întins din domeniul semantic al prepozițiilor și, în sfârșit, un motiv de ordin practic : operația de adunare și de interpretare a materialului privitor la acest tip de sintagme am efectuat-o în lucrarea „Schită de sistem al prepozițiilor limbii romine” care, în momentul de față, se află sub tipar.

Așadar, voi relua și voi dezvolta un punct al discuției din această lucrare și anume voi prezenta conținutul semantic al prepozițiilor în lumina categoriilor generalului și particularului. În vederea acestui scop, voi folosi materialul din aceeași lucrare.

5. Cercetarea întreprinsă în lucrarea la care mă refer a început prin analiza detaliată a sensurilor pe care le au prepozițiile într-un număr de sintagme, adică prin descrierea cazurilor individuale. Datele acestei analize au fost mai departe clasate prin abstragerea¹ notelor comune câte unui grup de semnificații. În felul acesta am parcurs prima treaptă de ridicare de la mai puțin general la mai general prin abstragerea elementelor semantice comune câte unui grup de sintagme (folosiri individuale) și prin introducerea variabilelor logice².

De exemplu, în propozițiile : *deodată se arată în prag, bagă în traistă, se uită în ochii mei*, prepoziția *în* exprimă „aparitia în interiorul unui cadru”, „introducerea în interiorul unui recipient”, „orientarea privirii în interiorul unui obiect conceput ca un recipient”. Prin reținerea notei comune tuturor acestor semnificații (constanta : interiorul) și prin înlocuirea notelor diferite cu variabile logice (aparitia, introducerea, orientarea... : pătrunderea, cadru, recipient, obiect conceput ca un recipient : obiect continuu), trecem de la mai multe semnificații individuale la o singură semnificație mai generală : pătrunderea în interiorul unui obiect continuu. Astfel am obținut semnificațiile fiecărei prepoziții în parte. Iată, de exemplu, semnificațiile prepoziției *în* : „interiorul unui obiect sau al unui spațiu continuu” (*în sobă arde focul*), „interiorul unei perioade sau al unui proces” (*cîntecul se curmă în noaptea...* BOLINTINEANU, O. 7), „interiorul unei stări, al unei dispoziții” (*eu am înstrăinat în deplină stăpînire a facultăților mele*. C. PETRESCU, A. 336), „pătrunderea în interiorul unui obiect, al unui spațiu continuu sau al unei perioade”, „ordonarea în interiorul unui proces” (*Cîrduirile de cacao însirîndu-se-n lung zbor*. ALECSANDRI, P. A. 111), „formarea în interiorul unei substanțe abstracte” (*folclorul a fost pentru poporul nostru cea mai însemnată*

¹ Generalul în gîndire (conceptele, legile) se deduce prin abstractizare din individual : el este generalizarea, într-un anumit mod, într-o anumită formulă, a trăsăturilor, proprietăților, proceselor, observate în mod real într-o masă de obiecte sau fenomene individuale. M. M. Rosenthal și G. M. Štraks, *Categoriile dialecticii materialiste*, București, 1957, p. 269.

² Pentru descrierea procedurii de abstractizare prin trecerea de la proprietăți și propoziții cu conținut concret la variabile logice, vezi D. P. Gorski, *O способ обобщения*, în *Вопросы философии*, 1958, nr. 5, p. 52-53.

formă de viață culturală în care el și-a întruchipat năzuințele. BENIUC, P. 7), „transfer de formă în interiorul altei forme” (preface fecioara în lebădă), „relația” (nu m-am înșelat în credința mea. ISPIRESCU, L. 304), „direcția abstractă către o persoană sau către un obiect” (de crezi în poezie... ALECSANDRI, P. I 130).

Pentru unele prepoziții, tot procesul de abstractizare, de ridicare de la particular la general, se reduce la această fază, a desprinderii diverselor semnificații. Acesta este cazul prepozițiilor cu o singură semnificație ca : printre „străbaterea unei mase discontinue” (luna bate printre ramuri. EMINESCU, O. I 101), dintre „desprinderea din interiorul unei mase discontinue” (dintre coceni se arată umbra omului. CARAGIALE, P. 40), lângă „spațiul situat în imediata apropiere a unui obiect” (arde lângă moară).

6. Cele mai multe prepoziții însă au mai multe semnificații, de aceea, pentru a obține sensul general al fiecărei prepoziții, este necesară continuarea procesului de abstractizare. În acest sens, avînd perspectiva ansamblului prepozițiilor cu ansamblul semnificațiilor lor, ne-am ridicat pe o treaptă superioară de generalizare : după ce am desprins notele comune tuturor semnificațiilor unei prepoziții, am obținut din ele sensul ei general, adică un element mai general decît cel reprezentat prin semnificații (acestea reprezentînd particularul în raport cu sensul general).

Întrucît acest sens general e rezultat din selectarea notelor comune semnificațiilor subordonate, se vede că el (sensul general) nu reprezintă suma semnificațiilor particulare, deci satisface condiția generalului enunțat mai sus (§2). Astfel, majoritatea semnificațiilor prepoziției *în* se caracterizează prin aceea că exprimă „interiorul” ; celelalte elemente semantice : „obiect”, „spațiu”, „stare”, „perioadă”, „proces”, „substanță abstractă”, pe de o parte, sau „pătrunderea”, „ordonarea”, „formarea”, „transferul”, pe de alta, sînt condiționate de diferenții termeni ai tipurilor de sintagme (*sobă, noapte, zbor ; înșira, întruchipa* etc.). De aceea, consider în mod provizoriu această notă ca sensul general al prepoziției *în*¹, urmînd ca în faza următoare de sinteză, în urma comparației cu alte prepoziții, s-o precizez sau s-o corectez.

Această formulă reprezintă generalul obținut prin abstragere, pe care nu l-am întîlnit realizat ca atare în nici un exemplu. El este realizat în variante diferite (semnificațiile enumerate, devenite particulare în această nouă relație).

7. Generalul însă se realizează în mod diferit în particular și anume, pe lângă nota constantă prezentă în toate elementele particulare (semnificațiile, în cazul nostru), notele variabile pot fi mai multe sau mai puține. După cum notele variabile sînt mai numeroase sau mai puțin numeroase, generalul (sensul general) este mai greu sau mai ușor de identificat. Din prima categorie fac parte prepozițiile *în, din, pe, de* ș.a. ; din a doua cate-

¹ Orice particular nu intră decît incomplet în general. V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, p. 323.

gorie fac parte prepozițiile *pînă la, spre, dinspre, peste* ș.a. Pentru prima categorie am prezentat prepoziția *în*¹. Pentru a doua voi prezenta pe *spre* și pe *pînă la*. Semnificațiile lor sînt : „direcția și apropierea în spațiu de un punct limită” (*întinde mîna spre dînsa*) și „direcția și apropierea în timp de un punct limită” (*venea spre seară să ne vadă*) ; „direcția, extensiunea în spațiu și apropierea” (*Dobrogea se întinde pînă la mare*), „direcția, extensiunea în timp și apropierea” (*m-a întovărășit pînă la ceasul cinei*). E limpede că cele două semnificații ale prepozițiilor *spre* și *pînă la* diferă între ele prin cîte o singură notă : situarea în timp sau în spațiu. De aceea stabilirea sensului general al prepozițiilor în discuție este foarte ușoară : „direcția concretă și apropierea”, pentru una, „direcția concretă, extensiunea și apropierea”, pentru cealaltă.

Privind problema din alt unghi de vedere, observăm că raporturile dintre particulare sînt și ele diferite. Semnificațiile particulare pot fi mai apropiate sau mai depărtate unele de altele. Am văzut mai sus că semnificațiile particulare pot cuprinde puține note variabile, și în acest caz ele sînt foarte apropiate între ele, că ele pot cuprinde multe note variabile, și atunci ele sînt depărtate unele față de celelalte. Semnificațiile particulare pot fi însă foarte depărtate unele de altele, avînd totuși foarte puține note variabile.

De exemplu, două din semnificațiile prepoziției *de* sînt foarte depărtate una de alta : „direcția concretă și depărtarea de punctul de contact inițial” (*s-a depărtat de casă*) și „cauza” (*arde de nerăbdare*). În realitate însă cele două semnificații diferă între ele printr-o singură notă, întrucît cauza este „orientarea abstractă (direcția abstractă) dinspre un anumit punct către subiectul acțiunii (depărtarea de punctul de contact inițial)”. Această notă este caracterul abstract sau concret al semnificațiilor, cu alte cuvinte, particularul concret este varianta concretă a particularului abstract.

3. Așadar, diversele semnificații ale prepozițiilor analizate se dovedesc a fi manifestări particulare ale unor sensuri generale proprii fiecare cîte unaia din prepoziții. Trebuie să menționăm însă că un număr de semnificații (puține) rămîn în afara sensului general. Consider totuși că faptul acesta nu contrazice concluzia pentru că : a) limba nu este o schemă perfect echilibrată în general și cu atît mai mult în anumite momente concrete și b) diversele categorii descoperite în limbă nu au granițe absolut ferme și fixe, date o dată pentru totdeauna². Această interpretare este în perfect acord cu dialectica materialistă care privește fenomenele într-o continuă mișcare și transformare.

Aceste semnificații reprezintă reminiscențe ale unor fapte mai vechi care nu s-au păstrat în sistemul de relații actual, influențe recente care încă nu s-au încadrat sau nu se vor încadra niciodată în sistem, greșeli sau pur și simplu fapte pe care nu le-am putut clarifica și clasifica eu în

¹ Vezi în special ultimele semnificații desprinse (§ 5). Vezi și discuția celorlalte prepoziții în *Schiță de sistem al prepozițiilor*, în *SG*, III (sub tipar).

² Vezi Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, variantă nouă, București, 1960, p. 86—87.

mod corect¹. De exemplu, două din semnificațiile lui *pe* „pătrunderea printr-un orificiu” (*bagă capul pe ușă*) și „instrumentul” (*și-l cunoșc pe flurierat*. HODOȘ, P. P. 62), nu se pot încadra în sensul general al prepoziției care este „suprafața unui obiect”. Ele se explică însă, istoric, prin sensurile prepoziției *per*, care în latină exprimă între altele „străbaterea...” și „instrumentul”. Una din semnificațiile lui *după* („instrumentul”: *după năframă și turtă l-am putut cunoaște ca frate*. SBIERA, P. 134), care nu se încadrează în sensul general al prepoziției („poziția în dosul unui obiect”), se datorează confuziei, mai generale, dintre *după* și *de pe*, deci, în realitate, nu aparține prepoziției *după*. În sfârșit, două din semnificațiile lui *în* („relația” și „direcția abstractă către o persoană sau către un obiect”), care nu se pot explica prin sensul general („interiorul”), par să fie o ilustrare a ultimei categorii de semnificații, care se refuză generalizării.

9. Așa cum am văzut, generalizările sînt de diferite grade, ca urmare a faptului că procesele de generalizare sînt diferite.

Continuînd procesul de generalizare a conținutului semantic al prepozițiilor ajungem la compararea între ele a sensurilor generale ale prepozițiilor.

Constatăm că, în ceea ce privește sensurile lor generale, prepozițiile se grupează în serii de cîte doi sau mai ales trei termeni, după trăsăturile lor comune.

Astfel, *în*, *prin* și *din* exprimă toate „interiorul”: „interiorul propriu-zis”², „străbaterea interiorului” (*prin tinde întunecoase, mergea la odaia tatălui său*. ODOBESCU, S. I 65), „desprinderea din interior” (*să descarce din car toată marfa*). Tot „interiorul” exprimă însă și seria *între*, *printre* și *dintre*. Dar, între cele două serii există o deosebire esențială pe care nu am sesizat-o atunci cînd am efectuat procesul de generalizare în cadrul prepozițiilor considerate izolat. Prima exprimă interiorul unei „entități continue”, iar a doua, interiorul unei „entități discontinue”³. Exemple pentru prima serie: *întoarce cheia în broască, defilează prin centru, descalcă din sa*; exemple pentru a doua serie, *întrzia între două ghivece de flori* (PAS, Z. I 81), *luna bate printre ramuri* (EMINESCU, O. I 101), *dintre coceni se arată umbra omului* (CARAGIALE, P. 40).

Similară este situația seriilor *la*, *pînă la* și *de la*, *pe la*, *spre* și *dinspre*. Amîndouă exprimă „direcția concretă” în variante diferite: „punctul determinat” (*îmi așternea la răcoare*. ALECSANDRI, P. P. 238, *se întoarce pe la ora prînzului*), „direcția concretă și apropierea” (vezi exemplele de la § 7 pentru *pînă la* și *spre*), „direcția concretă și depărtarea” (*se întoarce de la piață, bate vîntul dinspre sud*). De data aceasta trăsătura diferențiatorie a celor două serii este noțiunea de „contact”: prepozițiile din prima serie exprimă contactul cu un anumit punct exprimat prin substantivul-

¹ Vezi Al. Graur, *Influența reciprocă a elementelor limbii*, din acest volum, p. 83.

² Întrucît se poate construi în aceeași măsură cu verbe de stare și de mișcare, rezultă că *în* este indiferent cu privire la direcție. Vezi § 5.

³ Folosesc termenul de entitate *continuu* în sensul de entitate concepută ca neîntreruptă de prezența vreunui obiect. În opoziție cu el, folosesc termenul de entitate *discontinuu*, în sensul de entitate concepută ca întreruptă de existența în interiorul ei a unui număr de obiecte mai mare decît unu.

regim („direcția și apropierea de punctul de contact inițial sau final”); prepozițiile din a doua serie nu spun nimic cu privire la realizarea contactului [prin propoziția *vîntul abate navigatorii spre prăpăstii*, se exprimă doar că acțiunea este dirijată în direcția prăpăstiilor, dar nu știm dacă prăpăstiile au fost (vor fi) atinse sau nu].

Aceste trăsături diferențiatore mă ajută să completez și să precizez sensurile generale ale prepozițiilor în discuție, ne permite deci să le cunoaștem mai bine natura atît în ceea ce privește situația lor individuală, cît și în ceea ce privește situația lor în configurația ansamblului prepozițiilor.

Stabilirea locului unei prepoziții în raport cu celelalte prepoziții sau în cadrul seriilor nu este însă întotdeauna la fel de ușoară. Unele dificultăți de clasare le prezintă prepozițiile care au atît semnificații concrete, cît și semnificații abstracte ¹.

Astfel, o prepoziție de felul lui *către* alături de sensul concret („direcția și apropierea în spațiu de punctul-limită fără referire la realizarea sau nerealizarea contactului: *se întoarce către mine*) are și un sens abstract („direcția abstractă și apropierea...”: *să-și descărce inima către un... prieten*. BART, E. 272). Acest sens abstract însă poate fi interpretat fără nici o greutate ca varianta abstractă a sensului concret, condiționată de verb (*a-și descărca inima*). De aceea sensul general al prepoziției rămîne concret, iar ea formează serie cu *pe la* și *dînspre*, și ele concrete.

Mai complicată este situația unor prepoziții ca *de*, la care, din șapte sensuri, cinci sînt abstracte („cauza” ², „agentul”: *a fost convocat de superiorul lui*, „direcția abstractă și apropierea de punctul limită cu stabilirea sau suprimarea contactului”: *beneficiază de reducere, l-a absolvit de pedeapsă*, „relația”: *caută găina de ou*, „scopul”: *a cerut-o de nevastă*) și două concrete („direcția concretă și depărtarea de punctul de contact inițial” ², „direcția concretă și apropierea de punctul-limită cu stabilirea sau suprimarea contactului”: *acasă am dat de musafiri, se descălță de pantofi*). Și de data aceasta însă sensurile concrete pot fi considerate variantele concrete ale semnificațiilor abstracte corelative. Și anume, „direcția concretă cu apropierea și stabilirea sau suprimarea contactului” este varianta concretă a „direcției abstracte cu apropierea și stabilirea...” (*se descinge de brîu/a fost degrevată de impozite*), iar „direcția concretă și depărtarea...” este, după cum am văzut la § 7, varianta concretă a „cauzei”. În felul acesta, ponderea semantică a lui *de* rămîne abstractă, prepoziția formînd serie cu alte două prepoziții abstracte: *despre* („direcția abstractă și apropierea”) și *din cauza* („direcția abstractă și depărtarea”).

Prepoziția *asupra* însă are două semnificații concrete („direcția concretă în spațiu și suprafața de contact atinsă prin latura ei superioară”: *deodată loviturile năvăliră din toate părțile asupra lui*, „direcția concretă și apropierea în timp de un moment care nu e atins”: *asupra iernii coboară la locuri largi*. SADOVEANU, B. 10) și două abstracte („direcția abstractă și suprafața de contact atinsă prin latura ei superioară”: *s-a întins prea mult asupra acestui subiect*, „direcția abstractă și punctul de contact”:

¹ Termenii *abstract* și *concret* sînt folosiți aici în sensul obișnuit, nu în cel filozofic.

² Vezi exemplele de la § 7.

îmi voi da și eu părerea asupra ei). Raportul de egalitate numerică dintre cele două feluri de semnificații ne împiedică să le interpretăm pe unele din ele ca reprezentînd orientarea generală a prepoziției și pe celelalte ca variantele lor. Așadar, distribuția semnificațiilor conferă prepoziției *asupra* o poziție intermediară între prepozițiile concrete (*în, sub, lângă* etc.) și cele abstracte (*cu, fără, despre* etc.) și în această calitate nu formează serie cu nici o altă prepoziție.

În această ultimă generalizare pe care am efectuat-o, sensul general al unei serii formate din cîteva prepoziții reprezintă generalul în raport cu sensul general al fiecărei prepoziții cuprinse în serie, care, în această nouă relație, reprezintă particularul. Remarcăm o dată cu aceasta că, așa cum există mai multe trepte de general, tot așa există și mai multe trepte de particular.

10. Din cele de mai sus rezultă că prepoziția este un grup eterogen de manifestări particulare (diversele semnificații) ale unei categorii generale (sensul general) care, împreună cu alte sensuri, generale, este la rîndul ei manifestarea particulară a sensului unei serii corelative.

Să vedem, foarte pe scurt, cum se organizează conținutul semantic al celorlalte cuvinte din punctul de vedere al categoriilor generalului și particularului.

În articolul *Observații cu privire la omonime*¹, Finuța Asan analizează diversele configurații în care se organizează sensurile cuvintelor și ajunge la următoarele tipuri:

a) cuvinte care au un sens general și unul sau mai multe sensuri particulare; de exemplu, *ansamblu*² („tot unitar rezultat din unirea unor elemente izolate aparținînd aceluiași domeniu” și „colectiv de artiști”).

b) cuvinte care au două sau mai multe sensuri caracterizate toate printr-o notă comună, dar care n-au sens general; de exemplu, *balon* („aerostat, de obicei de formă sferică, alcătuit . . .”, „sferă mică de cauciuc subțire cu care se joacă . . .”, „vas de sticlă de formă sferică, întrebuițat în anumite operații chimice”, „minge de fotbal, de volei . . .”; nota comună este „forma sferică”).

c) cuvinte cu sensuri care nu sînt caracterizate prin vreo notă comună; de exemplu, *broască* („animal amfibiu” și „mecanism de metal aplicat la o ușă . . . cu ajutorul căruia aceasta se poate încuia”).

Nu discut terminologia întrebuițată în această clasificare: după cît se pare, termenii *general* și *particular* nu sînt întrebuițati în sens filozofic și nu sînt puși în legătură cu categoriile generalului și particularului. Ceea ce mă interesează din articolul menționat este analiza concretă a faptelor, care mi se pare foarte elocventă.

Interpretînd materialul din punctul de vedere al celor două categorii dialectice amintite, observăm că nu la toate cuvintele din diversele sensuri (individuale) poate fi abstras un sens general, corespunzător categoriei dialectice a generalului. Nu mă refer la cuvintele cu sensuri exclusive (vezi mai sus, punctul c): acestea, dacă sînt considerate omonime, adică unități

¹ *Studii de lingvistică generală*, vol. II, 1960, p. 117–120.

² Vezi, în articolul citat, și alte exemple.

diferite, ies din discuție. Mă refer tocmai la categoria de cuvinte descrise ca avînd un sens „general” și unul sau mai multe sensuri „particulare”. Sensul numit general nu este în acord cu generalul filozofic, întrucît generalul nu există decît prin manifestările lui particulare, iar acest sens există ca atare în realitate, realizat în contexte anumite. Acest sens este doar un sens cu o sferă mai largă (cum, de altfel, a arătat autoarea articolului citat), care include în ea sferele sensurilor celorlalte. Un exemplu clar de cuvînt ale cărui sensuri reprezintă manifestările particulare ale unui sens general supraordonat, abstras din realitate, este cuvîntul prin care se ilustrează categoria *b*: „forma sferică”, adică nota comună celor patru sensuri enumerate ale cuvîntului *balon*, este tocmai acest sens general, pe care nu îl găsim realizat întocmai în realitate.

Cele constatate ne duc la concluzia că cuvintele analizate reprezintă și ele generalizări de grade diferite. Prin urmare, cuvintele din ale căror sensuri nu poate fi abstras un sens unic, general reprezintă mai multe generalizări de gradul unu și, prin aceasta, sînt într-o situație similară cu cuvintele cu un singur sens. Așa cum acest unic sens al ultimelor cuvinte menționate este rezultatul generalizării mulțimii de întrebuintări în care apar cuvintele respective, tot așa și fiecare din sensurile care nu pot fi reduse la un sens general reprezintă generalizarea întrebuintărilor în care apar ele. Deosebirea constă deci în faptul că unele cuvinte (cele cu un singur sens, ca și cele cu sens general, de altfel) reprezintă sinteze, pe plan semantic, iar altele nu (cele cu mai multe sensuri care nu pot fi abstrase într-unul general).

11. De aici reiese și diferența dintre configurația semantică a prepozițiilor și aceea a celorlalte cuvinte. După cum am văzut, semnificațiile tuturor prepozițiilor pot fi abstrase în sensuri generale, care reprezintă specificul fiecărei prepoziții. Spre deosebire de prepoziții, celelalte cuvinte nu au toate un sens general. Așadar, pe cîtă vreme prepozițiile constituie toate sinteze semantice (în felul arătat mai sus), restul cuvintelor nu constituie toate sinteze semantice.

НЕКОТОРЫЕ ЗАМЕЧАНИЯ ПО ПОВОДУ СЕМАНТИЧЕСКОГО СОДЕРЖАНИЯ ПРЕДЛОГОВ В СВЕТЕ КАТЕГОРИЙ ОБЩЕГО И ЧАСТНОГО

РЕЗЮМЕ

Статья представляет собой попытку проанализировать семантическое содержание основных предлогов румынского языка в свете диалектических категорий общего и частного.

Анализ начинается с синтагм, в которых появляются предлоги, то есть с первой ступени частного. Из множества единственных случаев выводится общее, первая ступень общего — значение каждого

предлога. Дальше из этих значений, рассматриваемых как частные, выявляется вторая ступень общего — общий смысл каждого предлога. В дальнейшем из общего смысла, ставшего частным элементом, вырастает новая ступень общего, то есть группы предлогов, основанных на общности какой-нибудь одной тематической черты.

Таким образом показывается, что все предлоги представляют собой семантические синтезы, в отличие от остальных слов, которые обладают этой организацией только частично.

REMARQUES SUR LE CONTENU SÉMANTIQUE DES PRÉPOSITIONS, À LA LUMIÈRE DES CATÉGORIES DU GÉNÉRAL ET DU PARTICULIER

RÉSUMÉ

L'article se propose d'analyser le contenu sémantique des principales prépositions de la langue roumaine, du point de vue des catégories dialectiques du général et du particulier.

L'analyse débute par les syntagmes où apparaissent les prépositions, c'est-à-dire par le premier degré du particulier. De la multitude des cas individuels, l'auteur abstrait le général, soit les différentes significations de chaque préposition, premier degré du général. De ces significations, considérées comme particulières, est abstrait ensuite le sens général de chaque préposition, second degré du général. Enfin, la même opération appliquée aux sens généraux, devenus éléments particuliers, aboutit à un nouveau degré du général, sous forme de séries de prépositions fondée chacune sur un certain trait thématique commun.

L'auteur démontre ainsi que toutes les prépositions constituent des synthèses sémantiques, à la différence des autres mots du langage, qui n'ont que partiellement cette qualité.

Redactor responsabil: VOICULESCU ION
Tehnoredactor: LEDIANU ROSI

*Oa! la cules 01.04.1961. Bun de tipar 24.04.1961. Apărut: 1961.
Tiraj 1100 broșate. Hârtie semivielină de 80 g/m², 700 × 1000/16. Coli
editoriale 11.37. Coși de tipar 9.37. A. 0178/1961.
C.Z. pentru bibliotecile mari și mici 41(082)*

Întreprinderea poligrafică nr. 2, Str. Brezoianu nr. 23 - 25,
București, R.P.R. comanda nr. 1544